

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Διπλωματική Εργασία

Τίτλος:

Σχολικά Εγχειρίδια και Εικόνες:

Η μελέτη περίπτωσης του βιβλίου των Θρησκευτικών

της Στ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου

Μεταπτυχιακή εργασία

Ξανθόπουλου Γεωργίου

Τριμελής Επιτροπή

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Αναστασία Χριστοδούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μέλη:

Ιφιγένεια Βαμβακίδου, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας και

Κωνσταντίνος Τσιούμης, Καθηγητής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Φλώρινα, Φεβρουάριος 2016

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Copyright © Ξανθόπουλος Γεώργιος, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Όνοματεπώνυμο: Γεώργιος Ξανθόπουλος

A.E.M.: 381

Ηλεκτρονική διεύθυνση: georgexan1968@gmail.com

Έτος εισαγωγής: 2014

Κατεύθυνση: Σημειωτική & Επικοινωνία

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: «Σχολικά εγχειρίδια και εικόνες: η μελέτη περίπτωσης του βιβλίου των θρησκευτικών της Στ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου»

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι το/τη συγγραφέα.

Ημερομηνία 2-02-2016

Ο δηλών

Ξανθόπουλος Γεώργιος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής μου εργασίας, η οποία υλοποιήθηκε στο Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου της Δυτικής Μακεδονίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους τους ανθρώπους που με βοήθησαν στη συγγραφή της.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα Αναστασία Χριστοδούλου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια με γνωστικό αντικείμενο «Σημειωτική» του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που επέβλεψε την εκπόνηση της εργασίας μου. Είναι σίγουρο πως χωρίς την αμέριστη βοήθεια και συμπαράστασή της, δε θα είχε τη συγκεκριμένη μορφή. Η συνεργασία μαζί της ήταν πολύτιμη και στάθηκε για μένα μάθημα ζωής.

Επιπρόσθετα, θα ήθελα να ευχαριστήσω για τη συνεργασία τους και τα άλλα δύο μέλη της εξεταστικής επιτροπής, την κα Ιφιγένεια Βαμβακίδου, καθηγήτρια και πρόεδρος του Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και τον κ. Κωνσταντίνο Τσιούμη, καθηγητή του Τμήματος Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης του Α.Π.Θ.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ξάνθης και Περιθεωρίου κ.κ. Παντελεήμονα και τον Αρχιμανδρίτη Τοπαλίδη Βησσαρίωνα για τις πολύτιμες πληροφορίες και συμβουλές τους πάνω στην ερμηνεία των αγιογραφιών και τις θεολογικές τους τοποθετήσεις.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη μου να μην ευχαριστήσω τους δικούς μου ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου και με στήριξαν όλα αυτά τα χρόνια που συμμετείχα στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1	Κατάλογος πινάκων	Σελ. 7
2	Εισαγωγή	Σελ. 8
3	Θεωρητικό μέρος	Σελ. 9
	3.1 Εκπαίδευση και εκπαιδευτικό σύστημα	Σελ. 9
	3.2 Εκπαίδευση και θρησκευτικά	Σελ. 11
	3.3 Εκπαιδευτική νομοθεσία	Σελ. 14
	3.4 Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών	Σελ. 15
	3.5 Άξονες, γενικοί στόχοι της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ' τάξης	Σελ. 17
	3.6 Στόχοι, θεματικές ενότητες, Ενδεικτικές δραστηριότητες, Διαθεματικά σχέδια εργασίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ' Τάξης	Σελ. 18
	3.7 Ωρολόγιο πρόγραμμα Θρησκευτικών	Σελ. 24
4	Μεθοδολογία	Σελ. 25
	4.1 Κριτήρια επιλογής δείγματος	Σελ. 28
	4.2 Περιγραφή βιβλίου	Σελ. 29
5	Ανάλυση	Σελ. 32
	5.1 Ανάλυση Α' κεφαλαίου – Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας	Σελ. 32
	5.1.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων	Σελ. 33
	5.1.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων	Σελ. 39
	5.1.3 Διαπιστώσεις	Σελ. 40
	5.1.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων	Σελ. 41
	5.2 Ανάλυση Γ' κεφαλαίου – Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός	Σελ. 44
	5.2.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων	Σελ. 44
	5.2.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων	Σελ. 51
	5.2.3 Διαπιστώσεις	Σελ. 52
	5.2.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων	Σελ. 53
	5.3 Ανάλυση Ε' κεφαλαίου – Ζώντας μαζί με την Αλήθεια	Σελ. 58
	5.3.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων	Σελ. 58

5.3.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων	Σελ. 68
5.3.3 Διαπιστώσεις	Σελ. 68
5.3.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων	Σελ. 70
5.4 Ανάλυση Ζ' κεφαλαίου – Επίκαιρα θέματα	Σελ. 75
5.4.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων	Σελ. 75
5.4.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων	Σελ. 81
5.4.3 Διαπιστώσεις	Σελ. 82
5.4.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων	Σελ. 83
6 Διαπιστώσεις – Συμπεράσματα	Σελ. 87
7 Πηγές – Βιβλιογραφία	Σελ. 93
Παράρτημα	Σελ. 97

1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Κατανομή εικόνων Α' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους	40
Πίνακας 2: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Α' κεφαλαίου	42
Πίνακας 3: Κατανομή εικόνων Γ' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους	52
Πίνακας 4: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Γ' κεφαλαίου	56
Πίνακας 5: Κατανομή εικόνων Ε' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους	69
Πίνακας 6: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Ε' κεφαλαίου	72
Πίνακας 7: Κατανομή εικόνων Ζ' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους	82
Πίνακας 8: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Ζ' κεφαλαίου	85
Πίνακας 9: Ποσοστιαία συμμετοχή χώρου ανά είδος	87
Πίνακας 10: Ποσοστιαία συμμετοχή αγκύρωσης των εικόνων στους τίτλους	88
Πίνακας 11: Ποσοστιαία συμμετοχή κωδίκων των τίτλων των ενοτήτων	90

2. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει διττό στόχο, αφενός την ανάλυση των εικόνων του βιβλίου των Θρησκευτικών της Στ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου, με σημειωτικά εργαλεία ανάλυσης και τη σχέση των εικόνων με τον τίτλο της κάθε ενότητας, καθώς και τη διερεύνηση της σχέσης των εικόνων με τους στόχους που θέτουν το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ). Το βιβλίο των Θρησκευτικών της Στ΄ τάξης έχει τίτλο **Αναζητώντας την αλήθεια στη ζωή μας** και επανεκδόθηκε και κυκλοφόρησε το 2014 από το ΙΤΥΕ “ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ”. Η συγγραφή του Βιβλίου πραγματοποιήθηκε από τη συντακτική ομάδα των Κ. Γούλα, Κ. Δελικωσταντής και Ι. Κομνηνού, υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (ΠΙ) του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού (Υ.ΠΑΙ.Θ.Π.Α). Μέσα από τη συγκεκριμένη εργασία ερευνάται ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι εικόνες στο συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο, τα είδη τεχνολογίας που χρησιμοποιούνται (αγιογραφία, σκίτσο, ρεαλιστική εικόνα, φωτογραφία κ.ά.) και ο τρόπος με τον υποδηλώνουν τον ενισχυτικό και υποστηρικτικό ρόλο των εικόνων, που έχει ως στόχο να δημιουργήσει ένα περιβάλλον φορτισμένο θρησκευολογικά.

Για την πραγματοποίηση της μελέτης αυτής η έρευνα χρησιμοποίησε μεθοδολογικά εργαλεία ανάλυσης της σημειωτικής και υιοθέτησε το μοντέλο του Greimas (1996) έτσι όπως χρησιμοποιήθηκε από τους Lagoroulos & Boklund-Lagorouliou (1992) και Χριστοδούλου (2013).

Αναφορικά με τη δομή της εργασίας, στα κεφάλαια 1 και 2 παρουσιάζεται το θεωρητικό μέρος με αναφορές στην εκπαίδευση και στο εκπαιδευτικό σύστημα, στη σχέση εκπαίδευσης Θρησκευτικών, στην εκπαιδευτική νομοθεσία, τους σκοπούς και τους στόχους της διδασκαλίας των Θρησκευτικών, με βάση το ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογική προσέγγιση της εργασίας και τα στάδια της, που αφορούν τόσο στην παρουσίαση των κριτηρίων επιλογής του συγκεκριμένου εγχειριδίου όσο και την περιγραφή του.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανάλυση των κεφαλαίων (Α΄, Γ΄, Ε΄, Ζ΄) και περιλαμβάνει την παρουσίαση των ενοτήτων, την περιγραφή των εικόνων σε επίπεδο δήλωσης (Denotation), την ανάλυση των εικόνων σε επίπεδο κωδίκων (Connotation), την ανάλυση των τίτλων των ενοτήτων, τις γενικές διαπιστώσεις και τη σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων.

Η εργασία τελειώνει με το πέμπτο κεφάλαιο και τα γενικά συμπεράσματα που προκύπτουν από το σχολιασμό των κωδίκων και παρουσιάζονται οι αρθρώσεις τους. Σχολιάζονται, επίσης, η σχέση εικόνας και τίτλου ενοτήτων, η σχέση της εικόνας με τους στόχους και τους σκοπούς του εγχειριδίου.

3. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

3.1 Εκπαίδευση και Εκπαιδευτικό σύστημα

Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται στην εκπαίδευση ως έννοια και ως θεσμός και γίνεται μια προσπάθεια να προσδιοριστεί η σημασία της και ο τρόπος με τον οποίο μετατρέπεται από θεωρία σε πράξη, ενώ γίνεται και λόγος για την οργάνωση του θεσμού της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, τις λειτουργίες που επιτελεί το σχολείο, καθώς και τα μέσα που χρησιμοποιεί για το συγκεκριμένο σκοπό (π.χ. Αναλυτικό Πρόγραμμα, σχολικά εγχειρίδια).

Ο όρος *εκπαίδευση* προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό ρήμα εκπαιδεύω που σημαίνει ανατρέφω από παιδική ηλικία, μορφώνω, διαπαιδαγωγώ. Με βάση το λεξικό του Μπαμπινιώτη «*Εκπαίδευση είναι (α) η συστηματική διαδικασία μετάδοσης γνώσεων και ανάπτυξης δεξιοτήτων σχετικά με συγκεκριμένο αντικείμενο και (β) ο θεσμός που αποσκοπεί στη συστηματική διδασκαλία μαθητών και σπουδαστών, στην ανάπτυξη των πνευματικών, σωματικών και ηθικών ικανοτήτων του ανθρώπου μέσα από ειδικά ιδρύματα (σχολεία) και συγκεκριμένες μεθόδους*» (Μπαμπινιώτης, 2002: 574).

Προκύπτει λοιπόν ότι η εκπαίδευση περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες που έχουν σκοπό την επίδραση με συγκεκριμένο τρόπο στη σκέψη, στο χαρακτήρα και στη σωματική αγωγή του ατόμου και γίνεται με βάση συγκεκριμένες μεθόδους (θεωρητική διδασκαλία, επίδειξη, ανάθεση εργασιών, πρακτική εξάσκηση, κλπ), σε ένα ειδικά σχεδιασμένο πρόγραμμα, με συγκεκριμένους μαθησιακούς στόχους και είναι οριοθετημένη χρονικά. Η εκπαίδευση ορίζεται ως η δράση που κατευθύνεται από τις γενιές των ενηλίκων στις γενιές εκείνες που δεν είναι ακόμα αρκετά ώριμες για την κοινωνική ζωή (Durkheim, 1973: 41-68) και συνίσταται, σύμφωνα με τον Piaget, στη διαμόρφωση δημιουργών, ακόμη κι αν δεν υπάρξουν πολλοί, ακόμη κι αν οι δημιουργίες του ενός είναι μικρότερες του άλλου. Χρειάζεται η διαμόρφωση εφευρετών, ανακαινιστών, όχι κομφορμιστών (Kamii C., Devries R., 1979)

Η εκπαίδευση δεν έχει να κάνει μόνο με λειτουργίες, με μοντέλα ή με επαγγελματισμό. Στην εκπαίδευση προστίθενται τρία χαρακτηριστικά εξαιρετικής σημασίας: η ανάπτυξη της κοινωνικότητας στο μαθητή (Eccles, 2007: 665-667), η μετάδοση γνώσης (Πολυζώη, 2010: 1) και τέλος η ανιδιοτελής αγάπη προς αυτό που κάνει, το οποίο αργά ή γρήγορα θα φέρει και την αγάπη σε αυτόν που το προσφέρει (Nήλ, 1972: 349). Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι η εκπαίδευση μπορεί να είναι και μια συνοδοιπορία στην περιπέτεια της μάθησης (Βαϊνά, 2008: 3).

Αναφορικά με τους σκοπούς της εκπαίδευσης θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι διαφέρουν από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή. Η σύγχρονη εκπαίδευση δεν έχει ξεκαθαρισμένους σκοπούς λόγω της γρήγορης ανάπτυξης, παρ' όλα αυτά όμως μπορούν να αναφερθούν ενδεικτικά οι παρακάτω σκοποί (Marples, 2002: 37-54):

1. Η διαμόρφωση του χαρακτήρα, που θα βοηθήσει τους νέους στις σχέσεις τους με τους συνανθρώπους τους.
2. Η ανάπτυξη της ευφυΐας.
3. Η μετάδοση και ίσως η βελτίωση της εθνικής κουλτούρας.
4. Ο εφοδιασμός των νέων με γνώσεις και δεξιότητες ανάλογα με τις ικανότητές τους, ώστε να κερδίσουν τα απαραίτητα για τη ζωή και να συμβάλλουν στην περαιτέρω ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας.
5. Η προσπάθεια να γίνουν οι νέοι ικανοί να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Ως θεσμός, η εκπαίδευση άμεση σχέση με το εκπαιδευτικό σύστημα. Πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο επιλέγει το κράτος να οργανώσει τις εκπαιδευτικές διαδικασίες σε εθνικό επίπεδο, όπως άλλωστε προκύπτει στη συνέχεια, όπου παρουσιάζονται αναλυτικά οι βαθμίδες της εκπαίδευσης στον ελλαδικό χώρο.

Στην Ελλάδα η πρωτοβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει το Νηπιαγωγείο (προσχολική αγωγή- υποχρεωτική φοίτηση νηπίων βάσει του άρθρου 73 του Νόμου 3518/2006) και το Δημοτικό (υποχρεωτική φοίτηση βάσει παρ. 3 του άρθρου 16 του Συντάγματος του 1975) και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει το Γυμνάσιο (υποχρεωτική φοίτηση βάσει της παρ. 2α του άρθρου 26 του Νόμου 309/1976) και το Λύκειο. Η σχολική ζωή, όμως, των μαθητών μπορεί να ξεκινά από την ηλικία των 2,5 ετών (προσχολική εκπαίδευση) σε ιδρύματα (ιδιωτικά και δημόσια) που ονομάζονται Βρεφονηπιακοί Παιδικοί Σταθμοί¹. Οι δύο βαθμίδες (Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια) συνιστούν αυτό που ονομάζεται Γενική Εκπαίδευση, σε διάκριση από την Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση, η οποία στοχεύει στην τεχνική και επαγγελματική κατάρτιση του ατόμου. Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση εντάσσονται τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και τα Ανώτατα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Πυργιωτάκης, 2010: 61-62).

Δύο από τα εκπαιδευτικά πλαίσια που χρησιμοποιεί το σχολείο για την υλοποίηση των σκοπών και των λειτουργιών του είναι το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ), με τα οποία καθορίζονται οι

---

1. <http://www.minedu.gov.gr/grafeio-typou/298-uncategorised/299-to-ekpaideytiko-systima> (πρόσβαση στις 25/01/2016)

γενικοί και οι ειδικοί στόχοι κάθε μαθήματος, οι άξονες γνωστικού περιεχομένου και οι ενδεικτικές δραστηριότητες.

Στο ΔΕΠΠΣ και στο ΑΠΣ που καταρτίζει το ελληνικό κράτος διατυπώνονται οι γενικές αρχές της εκπαίδευσης έτσι ώστε να προσφέρει σε όλα τα παιδιά, ανεξαρτήτως φύλου, καταγωγής ή άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, τη δυνατότητα να αναπτύξουν ολόπλευρα την προσωπικότητά τους, τόσο στον πνευματικό όσο και στον ψυχοσωματικό τομέα. Προκειμένου το εκπαιδευτικό σύστημα να εκπληρώσει τη σύνθετη λειτουργία του, οφείλει να ακολουθεί τους εξής άξονες:

- 1) Παροχή γενικής παιδείας
- 2) Καλλιέργεια των δεξιοτήτων του μαθητή και ανάδειξη των ενδιαφερόντων του
- 3) Εξασφάλιση ίσων ευκαιριών και δυνατοτήτων μάθησης για όλους τους μαθητές
- 4) Ενίσχυση της πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας
- 5) Ευαισθητοποίηση για την αναγκαιότητα προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και υιοθέτηση ανάλογων προτύπων συμπεριφοράς
- 6) Προετοιμασία για την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας
- 7) Φυσική, ψυχική και κοινωνική ανάπτυξη
- 8) Ευαισθητοποίηση σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παγκόσμιας ειρήνης και διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (ΦΕΚ 303B/13-03-2003:3734, 3736-3737).

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρουσιάστηκαν κάποια στοιχεία σχετικά με την έννοια της εκπαίδευσης, με τον τρόπο οργάνωσης του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα, καθώς και με τις λειτουργίες και τους σκοπούς που αναλαμβάνει να εκπληρώσει το σχολείο. Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν το μέσο της επίτευξης όλων των στόχων και των σκοπών αυτών. Στην παρούσα έρευνα αντικείμενο μελέτης αποτελεί το σχολικό εγχειρίδιο των Θρησκευτικών της Στ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου καθώς και οι εικόνες που το συνοδεύουν. Στη συνέχεια λοιπόν θα παρουσιαστεί η εκπαίδευση στον Ελλαδικό χώρο σε συνάρτηση με το μάθημα των Θρησκευτικών.

3.2 Εκπαίδευση και Θρησκευτικά

Η θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα στηρίζεται σε τρεις κύριους πυλώνες, οικογένεια, θρησκεία και Κράτος. Η θρησκευτική εκπαίδευση αφορά καταρχήν τους μαθητές, οι οποίοι λόγω της ηλικίας τους βρίσκονται σε μια διαδικασία διαμόρφωσης της προσωπικότητάς τους και ενδιαφέρονται να εμβαθύνουν τόσο στο αποκτημένο από την οικογένεια αξιακό και φιλοσοφικό

σύστημα πεποιθήσεων και θρησκευτικών αντιλήψεων όσο και στα αντίστοιχα συστήματα του κοινωνικού τους περιβάλλοντος (Μαγγιώρος, 2013). Οι γονείς και οι κηδεμόνες των μαθητών δεν είναι άσχετοι με αυτή τη διαδικασία. Αντίθετα έχουν δικαίωμα να εξασφαλίζουν τη μόρφωση και την εκπαίδευση των τέκνων τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές αντιλήψεις δηλαδή τις γενικότερες κοσμοθεωρητικές πεποιθήσεις τους (αρθ. 2, 1^{ου} πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ)².

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι θρησκευτικές κοινότητες αποτελούν μια από της πρωτογενείς πηγές από τις οποίες αντλείται το υλικό για τη διαμόρφωση του περιεχομένου της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Η θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών απασχολεί τις πολιτικές κοινότητες. Τα πολιτικά κόμματα έχουν θέσεις για το τι είδους θρησκευτική εκπαίδευση οφείλει να παρέχει το Κράτος ενώ η πολιτεία ρυθμίζει το θέμα νομοθετικά, λαμβάνοντας υπόψη το γενικότερο ισχύον συνταγματικό πλαίσιο ρύθμισης των σχέσεων της με τις θρησκευτικές κοινότητες που δραστηριοποιούνται στα όρια της επικράτειας της (Μαγγιώρος, 2013).

Το ενδιαφέρον των μαθητών και των γονέων τους για τη θρησκευτική εκπαίδευση στο σχολείο μπορεί να οφείλεται είτε σε μια εσωτερική ανάγκη διαμόρφωσης της θρησκευτικής συνείδησης ή απλά στη γνωριμία με το θρησκευτικό φαινόμενο. Για την Εκκλησία και τις άλλες θρησκευτικές κοινότητες, επίσης είναι εύκολο να εξηγηθεί είτε ως επιβίωση της Παράδοσης στο χρόνο, συμβολή του κράτους στο κατηχητικό της έργο, επιθυμία ηθικής διαπαιδαγώγησης των νέων με βάση συγκεκριμένες αξίες, είτε για τους πιο δύσπιστους ως μια εξουσιαστική παρέμβαση στο δημόσιο βίο (Μαγγιώρος, 2013).

Η εκπαιδευτική πολιτική στη θρησκευτική εκπαίδευση ποικίλη από χώρα σε χώρα (Skeie, 2009: 317). Σε αρκετά κράτη δεν παρέχεται δημόσια θρησκευτική εκπαίδευση στο σχολείο (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Νότιος Κορέα), σε άλλα απαγορεύεται απόλυτα η θρησκευτική εκπαίδευση (Κούβα) και σε κάποια επιτρέπεται μόνο στα ιδιωτικά σχολεία που ανήκουν σε εκκλησίες και θρησκευτικές κοινότητες (Μεξικό, Ουρουγουάη, Αργεντινή, Παραγουάη και Εκουαδόρ).

Στην Ευρώπη υπάρχουν εκπαιδευτικά συστήματα με μάθημα ομολογιακό (Γερμανία (κάποια κρατίδια), Ιρλανδία, Ισπανία, Λιθουανία, Ρουμανία, Ουγγαρία, Αυστρία, Βέλγιο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σερβία, Σλοβακία, Πορτογαλία, Ιταλία, Κροατία, Πολωνία, Βουλγαρία, Τουρκία, Κύπρος και Μάλτα) ή μάθημα μη ομολογιακό (Αγγλία, Ουαλία και Σκωτία, Ισλανδία, Νορβηγία, Σουηδία, Φινλανδία, Δανία, Ολλανδία (μέρος της χώρας), Ελβετία, Μολδαβία, Ελλάδα, Εσθονία και Λετονία) υποχρεωτικό (Ελλάδα, Κύπρος, Τουρκία, Ρουμανία, Σερβία, Φινλανδία, Σουηδία,

---

2. ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Νορβηγία, Δανία, Γερμανία, Βέλγιο, Ιρλανδία, Ισλανδία, Αγγλία, Ουαλία και Σκωτία) ή προαιρετικό (Μάλτα, Κροατία, Ιταλία, Ουγγαρία, Μολδαβία, Ρωσία, Εσθονία, Πολωνία, Ολλανδία, Ισπανία, και Πορτογαλία). Σε ορισμένες χώρες υπάρχουν εναλλακτικά προγράμματα σπουδών ή επιλογές σε περίπτωση απαλλαγής (π.χ. μάθημα Ηθικής). Επιπλέον υπάρχουν κράτη στα οποία υπάρχει πλήρης διαχωρισμός κράτους και θρησκείας ή προέρχονται από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και συνακόλουθα η Θρησκευτική Εκπαίδευση δεν πραγματοποιείται ως μάθημα στο σχολείο (Γαλλία, Αλβανία, Ουκρανία, Ρωσία, Λευκορωσία και Σλοβενία) (Κουκουνάρας-Λιάγκης, 2013).

Στη χώρα μας ισχύει το μοντέλο της διδασκαλίας «για ή σχετικά με τις θρησκείες» (*about religion*), που υιοθέτησε το ελληνικό κράτος αντιλαμβανόμενο την υπαρκτή απόκλιση μεταξύ της πραγματικότητας του σχολείου και της ζωής των μαθητών, τις νέες απαιτήσεις για τη θρησκευτική εκπαίδευση σε ευρωπαϊκό πλαίσιο (δημοκρατία, κοινωνική ανοχή, δικαιοσύνη), τον ιδιωτικό χαρακτήρα της σύγχρονης θρησκευτικότητας, την ανάγκη πολιτισμικού εγκλιματισμού του μαθητή και το προφανές την αλλαγή σύνθεσης δυναμικού μαθητών (δεν είναι πια μόνο Έλληνες ή Ορθόδοξοι) (Μαγγιώρος, 2013). Το μάθημα της θρησκευτικής εκπαίδευσης είναι μέρος του προγράμματος σπουδών της δημόσιας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το οποίο ορίζεται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (Καραμούζης, 2015).

Το 2011 το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού εκπόνησε τα νέα Προγράμματα Σπουδών για το νηπιαγωγείο, το δημοτικό και το γυμνάσιο, τα οποία εφαρμόστηκαν πειραματικά για τη σχολική χρονιά 2011-12, (21 νηπιαγωγεία, 96 δημοτικά και 68 γυμνάσια) και τη σχολική χρονιά 2012-2013, γενικεύτηκε η εφαρμογή τους στα σχολεία όλης της χώρας (Κουκουνάρας-Λιάγκης, 2015). Το νέο πρόγραμμα σπουδών θεωρείται κατά βάση ως ένα ακόμη βήμα, μετά τα ΑΠΣ και ΔΕΠΠΣ, στη διαμόρφωση ενός σύγχρονου και ανοιχτού μαθήματος, που εντάσσεται ισότιμα με τα άλλα μαθήματα στο σχολικό πρόγραμμα, υπηρετώντας τον πρωτοποριακό γενικό σκοπό της εκπαίδευσης (Νέο Σχολείο) και τους ειδικούς σκοπούς της (Κουκουνάρας-Λιάγκης, 2013). Εισάγει μια νέα, διευρυμένη, αντίληψη αναφορικά με το περιεχόμενο και τη μέθοδο της θρησκευτικής εκπαίδευσης που στηρίζεται στη διεπιστημονικότητα. Πρόκειται για ένα θρησκευτικό μάθημα ανοιχτό σε άλλες θρησκείες. Αντιλαμβάνεται το γνωστικό αντικείμενο ως συνέχεια σε όλη τη διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, είναι στοχοκεντρικό και διέπεται από ενιαίες αρχές. Ενισχύεται η χρήση πολλαπλών διδακτικών μέσων και υλικών. Οι στόχοι είναι μεταξύ άλλων ο θρησκευτικός γραμματισμός των μαθητών, η ανάπτυξη κριτικής και ερευνητικής σκέψης των μαθητών, η ανάδειξη του πλουραλισμού και της ετερότητας, η προώθηση της ειρηνικής συνύπαρξης με θρησκευτικές ή άλλες ετερότητες (Μαγγιώρος, 2013).

Είναι αξιοσημείωτο ότι το κράτος ενδιαφέρεται για τη θρησκευτική εκπαίδευση γιατί τη θεωρεί τόσο παράγοντα πολιτικής στήριξης και κοινωνικής συνοχής όσο και μέσο καλλιέργειας της συνείδησης των πολιτών. Τα κράτη σήμερα στοχεύουν στην κοινωνική ενσωμάτωση των θρησκευτικών μειονοτήτων, και στην ενίσχυση του σεβασμού στη διαφορετικότητα και την πολυπολιτισμικότητα. Κάτι τέτοιο δεν είναι τυχαίο αν σκεφτεί κανείς πως ζούμε σε μια εποχή που δεν υπάρχουν ομοιογενείς κοινωνίες. Στην πραγματικότητα ζούμε για πολλές δεκαετίες ένα είδος θρησκευτικής αναταραχής, οι λαοί έχουν τεθεί σε κίνηση μεταφέροντας τους βωμούς στις αποσκευές τους. Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν θρησκευτικά σχολεία, πρωταρχικά διότι η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία είναι κρατική εκκλησία, οργανώνει κατηχητικά Κυριακάτικα σχολεία (Καραμούζης, 2015).

Συμπερασματικά η θρησκευτική εκπαίδευση είναι αναπόσπαστο κομμάτι μιας ποιοτικής δημόσιας εκπαίδευσης (Μαγγιώρος, 2013). Η διεπιστημονικότητα και η σύνδεση των τριών βαθμίδων της εκπαίδευσης είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει το μοντέλο της «διδασκαλίας σχετικά με τις θρησκείες». Στη συνέχεια ακολουθεί το κεφάλαιο 3.3 αναλύοντας την εκπαιδευτική νομοθεσία από το 1975 έως και σήμερα.

3.3 Εκπαιδευτική Νομοθεσία

Με το Σύνταγμα της 9ης Ιουνίου 1975 εισάγονται καινοτομικές διατάξεις και θεσμικές εγγυήσεις για την παιδεία και την εκπαίδευση. Ειδικότερα στο Σύνταγμα 1975, στο άρθρο 16, περιλαμβάνονται σχετικές διατάξεις για την παιδεία και την εκπαίδευση από τις οποίες συνάγεται ότι ο συντακτικός νομοθέτης κατοχυρώνει το δικαίωμα στη μόρφωση. Σημαντική είναι η διάταξη της παραγράφου 2 του άρθρου 16 του Συντάγματος, που περιγράφει τους σκοπούς της παιδείας, καθορίζει τη βασική αποστολή του Κράτους και προσδιορίζει τους συγκεκριμένους σκοπούς, με ξεχωριστή αναφορά στην ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, αλλά και στην ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης.

Ο νόμος 309/1976 (ΦΕΚ 100/τ.Α'/30-04-1976) «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως», ψηφίστηκε στην περίοδο της μεταπολίτευσης και εξειδίκευσε τους σκοπούς της παιδείας, ξεχωριστά για κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης. Έτσι, το γενικό ιδεολογικό περίγραμμα της παρ.2 του άρθρου 16 του Συντάγματος εξειδικεύεται και αναλύεται στις διατάξεις του νόμου αυτού, όπως ορίζεται: «Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας..., να αφυπνίση την εθνικήν των συνείδησιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών» (Κεφάλαιον Δεύτερον, Δημοτικά Σχολεία, Άρθρον 11, παρ. 1).

Στην παρ. 1 του άρθρου 1 του ν. 1566/1985 (ΦΕΚ 167/τ.Α'/30-09-1985) για τη «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις» αναφέρεται ότι: «Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές: α) Να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη». Επίσης στην παρ. 1.ε. του άρθρου 4 του ίδιου νόμου επισημαίνεται ότι: «Σκοπός του δημοτικού σχολείου είναι η πολύπλευρη πνευματική και σωματική ανάπτυξη των μαθητών μέσα στα πλαίσια που ορίζει ο ευρύτερος σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ειδικότερα, το δημοτικό σχολείο βοηθεί τους μαθητές να εξοικειώνονται βαθμιαία με τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, ανθρωπιστικές και άλλες αξίες και να τις οργανώνουν σε σύστημα αξιών».

Από την παράθεση των παραπάνω νόμων προκύπτει η βαρύτητα που δίνει το ελληνικό κράτος στη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών αλλά και της διαμόρφωσης της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών. Στο επόμενο κεφάλαιο 3.4 θα παρουσιαστεί ο σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο.

3.4 Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών

Με βάση το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) που δημοσιεύτηκε το 2003 (ΦΕΚ 303/τ.Β'/13-03-2003), η θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών, όπως αναγνωρίζεται και διεθνώς, συνιστά όρο της ηθικής και πνευματικής τους ανάπτυξης και έχει ύψιστη κοινωνική σημασία. Χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός πως η θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών πραγματοποιείται και στο πλαίσιο άλλων θεσμών (οικογένεια, Εκκλησία), η παροχή της στο σχολικό περιβάλλον λειτουργεί συμπληρωματικά και συντελεί στην ολοκληρωμένη μόρφωσή τους. Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι ενταγμένο στην παρεχόμενη από την πολιτεία εκπαίδευση υπηρετώντας τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, όπως αυτοί ορίζονται από το Σύνταγμα και τους Νόμους (ΦΕΚ 303/τ.Β'/13-03-2003: 3867).

Στη δεκάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση μελετάται ο Χριστιανισμός ως βιβλική ιστορία και βιβλικός λόγος, ως ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, ως πολιτιστική έκφραση, ως πορεία μέσα

στην ιστορία, ως αναζήτηση της αλήθειας και ως σύγχρονη παρουσία μέσα στον κόσμο. Υπάρχουν επίσης κάποιες πληροφορίες για τις άλλες Ομολογίες, καθώς και για τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ, με την προοπτική να ασχοληθούν μ' αυτά οι μαθητές εκτενέστερα στο Λύκειο.

Στο Νηπιαγωγείο και στις δύο τάξεις του Δημοτικού (Α' και Β'), όπου απουσιάζει από το Ωρολόγιο Πρόγραμμα το μάθημα των Θρησκευτικών, στο πλαίσιο της ανάπτυξης της θρησκευτικής συνείδησης του παιδιού, μπορεί να λαμβάνονται θέματα και αφορμές από το μάθημα της «Μελέτης του Περιβάλλοντος», που μπορεί να συνδεθεί με τη θρησκευτική αγωγή, αφού οι σκοποί του αναφέρονται στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, στην καλλιέργεια οικουμενικών και πανανθρώπινων αξιών και στην ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης με βάση την πολιτιστική μας κληρονομιά (ΦΕΚ 303/τ.Β'/13-03-2003: 3867).

Ο σκοπός της διδασκαλίας του Μαθήματος των Θρησκευτικών, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, εντάσσεται στο γενικό σκοπό της εκπαίδευσης, δηλαδή στη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Ειδικότερα η διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών συμβάλλει:

1. Στην απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση.
  2. Στην ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης.
  3. Στην προβολή της ορθόδοξης πνευματικότητας ως ατομικού και συλλογικού βιώματος.
  4. Στην κατανόηση της χριστιανικής πίστης ως μέσου νοηματοδότησης του κόσμου και της ζωής.
  5. Στην παροχή ευκαιριών στους μαθητές για θρησκευτικό προβληματισμό και στοχασμό.
  6. Στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών, στάσεων.
  7. Στη διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε και παίζει ο Χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης.
  8. Στην κατανόηση της θρησκείας ως παράγοντα που συντελεί στην ανάπτυξη του πολιτισμού και της πνευματικής ζωής.
  9. Στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας.
  10. Στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και των μεγάλων σύγχρονων διλημμάτων.
  11. Στην ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης.
  12. Στην αξιολόγηση του Χριστιανισμού ως παράγοντα βελτίωσης της ζωής των ανθρώπων.
- (ΦΕΚ 303/τ.Β'/13-03-2003: 3867)

Η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο, εκτός από τους παραπάνω γενικούς σκοπούς, επιδιώκει και την επίτευξη ειδικών σκοπών. Πιο συγκεκριμένα οι μαθητές καλούνται:

- α) Να γνωρίσουν βασικές παραστάσεις, έννοιες και σύμβολα της ορθόδοξης πίστης και ζωής.
- β) Να αντιληφθούν την αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο και τον κόσμο.
- γ) Να ανακαλύψουν τη σημασία και την επικαιρότητα του Ευαγγελίου για την προσωπική και κοινωνική ζωή και τον πολιτισμό.
- δ) Να καλλιεργήσουν πνεύμα έμπρακτης αλληλεγγύης, ειρήνης και δικαιοσύνης, σεβασμού της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και συνύπαρξης με το «διαφορετικό».
- ε) Να εκτιμήσουν την ανάγκη σεβασμού και προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου μας και γενικότερα της ανθρωπότητας.
- στ) Να κατανοήσουν τι σημαίνει να είναι κάποιος ενεργό μέλος εκκλησιαστικής κοινότητας (ΦΕΚ 303/τ.Β΄/13-03-2003: 3871)

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν οι άξονες και οι γενικοί στόχοι της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ΄ τάξης.

3.5 Άξονες και Γενικοί στόχοι του της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ΄ Τάξης

Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΦΕΚ 303/τ.Β΄/13-03-2003) μέσα από τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ΄ Τάξης οι μαθητές καλούνται:

1. Να συνειδητοποιήσουν ότι ο κάθε άνθρωπος στη ζωή του αναζητά την αλήθεια για τα βασικά ζητήματα της ζωής (γέννηση, ασθένεια, ανθρώπινη αδυναμία στα φυσικά φαινόμενα, θάνατος).
2. Να κατανοήσουν ότι το Ευαγγέλιο, με την περιγραφή της ζωής, του έργου και του προσώπου του Χριστού, είναι πρωταρχική και κορυφαία πηγή της αλήθειας για τη ζωή.
3. Να γνωρίσουν ότι οι Ψαλμοί εκφράζουν την αλήθεια για τον Θεό και αποτελούν συνδεδετικό κρίκο ανάμεσα στους Ιουδαίους και τους Χριστιανούς.
4. Να γνωρίσουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Βασιλείας του Θεού μέσα από τις παραβολές και τους Μακαρισμούς.
5. Να γνωρίσουν για την ίδρυση και τη σύσταση του σώματος της Εκκλησίας, η οποία διαφυλάσσει την αλήθεια που παρέδωσε ο Χριστός.

6. Να αντιληφθούν ότι τα σχίσματα τραυματίζουν την ενότητα των χριστιανών και οι αιρέσεις νοθεύουν την αλήθεια.
7. Να αντιληφθούν ότι μετέχοντας στη ζωή της εκκλησιαστικής κοινότητας (στα μυστήρια, στη λατρεία της) αποκτά κανείς γνώση της αλήθειας και βαθύτερες σχέσεις με τα υπόλοιπα χριστιανικά μέλη.
8. Να γνωρίσουν τα χαρακτηριστικά της Ορθοδοξίας και τα γνωρίσματα άλλων Ομολογιών και Θρησκειών (ΦΕΚ 303/τ.Β΄/13-03-2003: 3869-3870).

Ακολουθεί το κεφάλαιο 3.6 με αναφορές στους στόχους, στις θεματικές ενότητες, στις ενδεικτικές δραστηριότητες και τα διαθεματικά σχέδια εργασίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ΄ Τάξης.

3.6 Στόχοι, Θεματικές ενότητες, Ενδεικτικές δραστηριότητες, Διαθεματικά σχέδια εργασίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ΄ Τάξης

Στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του Δημοτικού Σχολείου που δημοσιεύτηκε το 2003 (ΦΕΚ 303/τ.Β΄/13-03-2003), αναφέρονται οι στόχοι, οι θεματικές ενότητες, οι ενδεικτικές δραστηριότητες και τα διαθεματικά σχέδια εργασίας για όλα τα μαθήματα όλων των τάξεων. Παρακάτω παραθέτουμε τον πίνακα που αφορά στο μάθημα των Θρησκευτικών της Στ΄ τάξης και για τα κεφάλαια που ερευνήθηκαν στην εργασία μας (Α΄, Γ΄, Ε΄, Ζ΄).

ΤΑΞΗ ΣΤ΄

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

Στόχοι	Θεματικές Ενότητες (διατιθέμενος χρόνος)	Ενδεικτικές Δραστηριότητες
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ Η αναζήτηση και η φανέρωση της αλήθειας		
Οι μαθητές επιδιώκεται: Να γνωρίσουν τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι αναζητούσαν την αλήθεια, δηλ. την απάντηση σε σημαντικά ερωτήματα σχετικά με το νόημα της ζωής, να επισημάνουν την	Πάντα οι άνθρωποι αναζητούν την αλήθεια Τα βασικά ζητήματα της ζωής (ερωτήματα του τύπου: γιατί ζούμε; γιατί πεθαίνουμε; τι γίνεται μετά τον θάνατο;) Απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα μέσα από μύθους, φιλοσοφικά συστήματα, θρησκείες Ενδεικτικά κείμενα από μύθους ελληνικούς	Συγκεντρώνουν και σχολιάζουν μύθους από την ελληνική και ανατολική μυθολογία με σχετικά θέματα

αιτία αυτής της αναζήτησης και να αιτιολογήσουν τις απαντήσεις τους.	και ανατολικών λαών, φιλοσοφικά συστήματα, θρησκείες ανατολικές (1 ώρα)	
Να πληροφορηθούν ότι οι άνθρωποι έκαναν προσπάθειες να προσεγγίσουν την αλήθεια με σχετική μόνο επιτυχία, χωρίς όμως να φτάσουν στην πληρότητά της	Η προσέγγιση της αλήθειας: Μια βασανιστική αλλά και συναρπαστική περιπλάνηση Η προσέγγιση της αλήθειας από τραγικούς ποιητές και φιλοσόφους, από δασκάλους ανατολικών θρησκειών (Βούδας κ.ά.) «Η φλεγόμενη και μη καιομένη βάτος» (1 ώρα)	Αναζητούν τι είπε ο Σωκράτης για την αλήθεια
Να αντιληφθούν το πραγματικό νόημα της βαρυσήμαντης φράσης του Χριστού : «Εγώ είμαι η αλήθεια» και να επισημάνουν τρόπους με τους οποίους η αλήθεια αυτή γίνεται προσωπικό βίωμα για τον κάθε άνθρωπο.	Ο Χριστός είπε : «Εγώ είμαι η αλήθεια» (Ιω 14, 6) Η αλήθεια είναι: ζωή, διδασκαλία, δράση, το έργο και το πρόσωπο του Χριστού Οι μαθητές του Χριστού «ψηλάφισαν» κοντά του την αλήθεια (Α Ιω 1, 1-4) (1 ώρα)	
Να κατανοήσουν γιατί η πραγματική αλήθεια που αναζητά ο άνθρωπος δεν είναι θεωρίες αλλά ένα συγκεκριμένο Πρόσωπο, αρκεί κανείς να θελήσει να το συναντήσει.	Μια συνάντηση με την Αλήθεια Η συνάντηση του Χριστού με τους Φίλιππο και Ναθαναήλ Ο Χριστός είναι το πρόσωπο που ενσαρκώνει και συγκεκριμενοποιεί την αλήθεια· δεν είναι κάποιες θεωρίες (Ιω 1, 43-51) (1 ώρα)	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός		
Να εξηγήσουν γιατί η Βασιλεία του Θεού (ο νέος τρόπος ζωής όπως τον φανέρωσε ο Χριστός) είναι πολύτιμος θησαυρός, που για να τον αποκτήσει κανείς, χρειάζονται αγώνες και θυσίες.	Η αλήθεια είναι πολύτιμη Η αναζήτηση των θησαυρών είναι παντοτινή και γοητευτική υπόθεση των ανθρώπων Τι είναι η «Βασιλεία του Θεού» Οι παραβολές του κρυμμένου θησαυρού και του πολύτιμου μαργαρίτη (Μτ 13, 44-46) (1 ώρα)	
Να εξηγήσουν τους λόγους για τους οποίους ο Χριστός δικαιώνει μόνο τον Τελώνη και όχι και τον Φαρισαίο,	Και οι δυο προσεύχονταν, αλλά... Το κείμενο της παραβολής του Τελώνη και του Φαρισαίου (Λκ 18, 9-14) Και σήμερα παρατηρούνται συμπεριφορές όμοιες με τις	

παρόλο που και οι δυο εκτελούσαν το ίδιο θρησκευτικό καθήκον.	των δύο τύπων της παραβολής (1 ώρα)	
Να αιτιολογήσουν γιατί πρέπει να συγχωρούμε τους άλλους, και μάλιστα απεριόριστα.	Να συγχωρούμε τους άλλους Η παραβολή του κακού δούλου (Μτ 18, 23-35 και 21-22) Ο Χριστός δίδαξε και εφάρμοσε τη συγνώμη (Μτ 6, 2 και 14) Ένα παράδειγμα συγχώρησης από τη ζωή ενός Αγίου (1 ώρα)	Καταθέτουν και συζητούν σχετικές εμπειρίες από την προσωπική τους ζωή
Να επισημάνουν τα δεινά που προκαλούνται από την κακή χρήση της γλώσσας, καθώς και την ανάγκη χαλιναγώγησής της.	Προσέχουμε πάντοτε όσα λέμε; Περικοπή από την επιστολή του Ιακώβου (3, 1-12) Το μήνυμα της επιστολής για τη σημερινή ζωή (1 ώρα)	
Να επισημάνουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα του νέου τρόπου ζωής από τους Μακαρισμούς και να δικαιολογήσουν τον χαρακτηρισμό των ανθρώπων αυτών ως ευτυχισμένων.	Η επί του Όρους Ομιλία Τι είναι η επί του Όρους Ομιλία Γνωρίσματα των ανθρώπων της Βασιλείας του Θεού: Οι Μακαρισμοί (Μτ 5, 4-5, 7-9: πενθούντες, πραείς, ελεήμονες, καθαροί στην καρδιά, ειρηνοποιοί) (1 ώρα)	Καταγράφουν και σχολιάζουν τους Μακαρισμούς
Να αιτιολογήσουν τη σημασία που έχει στον αγώνα της ζωής το να λέμε πάντα αλήθεια.	Όταν λέμε πάντα την αλήθεια Σενάριο με βιωματικό κείμενο με εμπειρίες παιδιών από την καθημερινή ζωή Η αλήθεια, η ευθύνη και η αξιοπιστία εξασφαλίζονται με τη συμμετοχή στη ζωή της Εκκλησίας Το ψέμα δυσχεραίνει τις σχέσεις των ανθρώπων και γκρεμίζει την εμπιστοσύνη (Μτ 5, 37) (1 ώρα)	Σχετικά παιχνίδια ρόλων
Να κατανοήσουν τις συνέπειες της μιας ή της άλλης επιλογής στη ζωή μας.	Χτίζουμε τη ζωή μας σε γερά θεμέλια Η παραβολή του βράχου και της άμμου (Μτ 7, 24-27) Μεταφορά στη ζωή της πίστης Οι συνέπειες των επιλογών που κάνουμε	Ανάγνωση και σχολιασμός του ποιήματος του Ι. Πολέμη : «Στην πίστη πάνω στην

	στη ζωή μας (1 ώρα)	ελπίδα»
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄ Ζώντας μαζί την αλήθεια		
Να κατανοήσουν πώς στην εκκλησιαστική κοινότητα βαθαίνουν οι σχέσεις των μελών της, όταν αυτά νιώθουν και συμπεριφέρονται ως αδέρφια.	Στην Εκκλησία ζούμε την αδελφότητα Η έννοια της αδελφότητας είναι από τις τρυφερότερες για τους χριστιανούς Ακόμη και σήμερα οι χριστιανοί, κυρίως οι μοναχοί και κληρικοί, προσφωνούνται «αδελφοί» Ο Ιησούς αποκαλούσε τους μαθητές του και άλλους «αδελφούς» (Μτ 12, 46-50· 25, 40 και 45· 28, 10. Ιω 20, 17) Πώς αισθάνονται και πώς ενεργούν οι πιστοί όταν συναισθάνονται τους συγχριστιανούς τους ως αδέρφια Κείμενο από Πατέρα της Εκκλησίας (1 ώρα)	
Να αιτιολογήσουν, μέσα από βιβλικά κείμενα, γιατί η αλήθεια χαρακτηρίζεται ως φως. Να ασκηθούν λίγο ώστε βαθμηδόν να είναι σε θέση να μελετούν και άλλα σύμβολα που σχετίζονται με αλήθειες ζωής.	Η αλήθεια είναι φως Η θεραπεία του εκ γενετής τυφλού (Ιω 9, 1-38) Ο Χριστός λέγει για τον εαυτό του «Εγώ είμαι το φως του κόσμου» (Ιω 8, 12) και για τους μαθητές «εσείς είστε το φως για τον κόσμο» (Μτ 5, 14) Ψάλλουμε: «Δόξα Σοι τω δείξαντι το φως...», «Είδομεν το φως το αληθινόν», «Δεύτε λάβετε φως...» κ.λπ. (1 ώρα)	Συζητούν τον τρόπο με τον οποίο «αντιμετωπίζεται» το φως από άλλες επιστήμες και τέχνες (Φυσική, Βιολογία, Χημεία, Λογοτεχνία, Λογοτεχνία Εικαστικά)
Να είναι σε θέση να εντοπίζουν χριστιανικές αλήθειες που εκφράζονται στους ύμνους του Όρθρου και του Εσπερινού.	Η αλήθεια εκφράζεται με ύμνους στη Λατρεία Ένας διάλογος μεταξύ ιερέα και μαθητών για τον Όρθρο και τον Εσπερινό Αποσπάσματα ύμνων των δύο Ακολουθιών (1 ώρα)	
Να κατανοήσουν πώς με τη συγγνώμη και τη συμφιλίωση οι σχέσεις των ανθρώπων σε όλους τους τομείς ζωής και έκφρασης αποκαθίστανται και	Μετανιώνω και συμφιλιώνομαι αληθινά Διάλογος για τη συγγνώμη «πριν δύσει ο ήλιος» Το Μυστήριο της μετανοίας (1 ώρα)	

βαθαίνουν.		
Να αντιληφθούν ότι η Εκκλησία με το Ευχέλαιο δείχνει το ενδιαφέρον της για τον όλο άνθρωπο.	<p>Ευχέλαιο: Για την υγεία του σώματος και της ψυχής</p> <p>Ο Ιησούς θεραπεύει τις σωματικές και ψυχικές ασθένειες</p> <p>Η επιστολή του Ιακώβου (5, 14-16)</p> <p>Πώς τελείται το Μυστήριο του Ευχελαίου και τι ελπίζουν και αναμένουν οι πιστοί από αυτό</p> <p>Απόσπασμα ευχής από την Ακολουθία του Ευχελαίου</p> <p>(1 ώρα)</p>	<p>Συγκεντρώνουν στοιχεία για το λάδι ως θεραπευτικό μέσο.</p> <p>Παράδειγμα: Το λάδι στους αρχαίους ελληνικούς αγώνες (πάλη) (Ιστορία, Φυσική αγωγή)</p>
Να είναι σε θέση να επισημάνουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Ορθοδοξίας.	<p>Η Ορθοδοξία στην Ελλάδα</p> <p>Τι είναι η Ορθοδοξία;</p> <p>Η Ορθοδοξία είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της χώρας μας, αλλά Ορθόδοξοι υπάρχουν και σε άλλες χώρες</p> <p>Η Ορθόδοξη πίστη και ζωή βασίζεται στη διδασκαλία του Χριστού και των Αποστόλων και στην συνολική Παράδοση της Εκκλησίας</p> <p>(1 ώρα)</p>	
Να γνωρίσουν τα βασικά στοιχεία της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης.	<p>Η Ορθόδοξη Παράδοση</p> <p>Τα συγγράμματα των Πατέρων της Εκκλησίας και οι αποφάσεις των επτά Οικουμενικών Συνόδων</p> <p>Πλούσια Παράδοση: λατρευτικός πλούτος, υμνολογία, εκκλησιαστική τέχνη, ο χαρούμενος τρόπος γιορτασμού των χριστιανικών πανηγυριών</p> <p>(1 ώρα)</p>	
Να επισημάνουν ότι η Ορθοδοξία αποτελεί συνεκτικό κρίκο και προωθεί την αποτελεσματικότερη επικοινωνία ανάμεσα σε μας και στους άλλους Ορθόδοξους λαούς.	<p>Γνωριμία με τους Ορθόδοξους άλλων χωρών</p> <p>Ορθόδοξες χώρες στην Ευρώπη και οι πιστοί τους και σε άλλα μέρη του κόσμου</p> <p>Ορθόδοξοι και στην Ασία και Αφρική</p> <p>Η Ορθοδοξία αποτελεί συνδετικό κρίκο που συμβάλλει στην πολύπλευρη επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των λαών</p> <p>Βοήθεια και αυθόρμητη υποστήριξη στους Ορθόδοξους λαούς που δοκιμάστηκαν τελευταίως</p> <p>(1 ώρα)</p>	<p>Διερευνούν και χρωματίζουν με το ίδιο χρώμα χώρες του κόσμου όπου υπάρχει σημαντικός αριθμός Ορθόδοξων</p>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ' Επίκαιρα θέματα		
Να γνωρίσουν και να εκτιμήσουν την ξεχωριστή θέση που έχει στη μνήμη και στην καρδιά των χριστιανών ο Γρηγόριος ο Θεολόγος.	Γρηγόριος ο Θεολόγος Ο βίος και η δράση του Γρηγορίου του Θεολόγου. Η προσωπικότητά του Το συγγραφικό έργο του (αποσπάσματα ποιημάτων του) Απόσπασμα από τον Επιτάφίό του στον Μ. Βασίλειο (1 ώρα)	Χρωματίζουν σε φωτοτυπία ολόσωμο σκίτσο του και γράφουν κάτω κάτι από τα λόγια του
Να δικαιολογήσουν γιατί ο Ακάθιστος Ύμνος είναι τόσο προσφιλής σε όλους τους Ορθοδόξους χριστιανούς.	Ο Ακάθιστος Ύμνος Οι ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες συντέθηκε ο Ακάθιστος Ύμνος Αισθητικές και ορισμένες θεολογικές αλήθειες, όπως π.χ. η ενανθρώπιση του Χριστού Η συμβολή της Παναγίας στο έργο της σωτηρίας (μεσιτεία) Παράθεση κάποιου ύμνου (στο πρωτότυπο και μτφρ.) (1 ώρα)	Διαβάζουν από το πρωτότυπο και τη μετάφραση χαρακτηριστικά τροπάρια από τον Ακάθιστο Ύμνο και τα σχολιάζουν
Να εξηγήσουν γιατί το Άγιον Όρος, αυτή η πανορθόδοξη πολιτεία ασκητικών αδελφοτήτων, είναι κέντρο πνευματικής και πολιτιστικής ακτινοβολίας.	Το Άγιον Όρος Οι πρώτες ασκητικές οικήσεις (Όσιος Αθανάσιος και Νικηφόρος Φωκάς) Οι μονές του Αγίου Όρους σήμερα, μέσα στη φυσική ομορφιά Η οργάνωση και η διοίκησή τους Η εμπειρία ενός προσκυνητή στο Άγιον Όρος (1 ώρα)	Συγκεντρώνουν εικαστικό και άλλο υλικό για τις μονές του Αγίου Όρους και συζητούν για τη σημασία της διάσωσης της θρησκευτικής κληρονομιάς
Με βάση τα στοιχεία ενός περιστατικού από τη ζωή του Κοσμά του Αιτωλού, να εξηγήσουν γιατί ο κόσμος αγάπησε και συνεχίζει να τιμά αυτόν τον δάσκαλο του Ευαγγελίου.	Ένα περιστατικό από τη δράση του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού Ο βίος και το έργο του «Πατροκοσμά» Η προσωπικότητά του Παράθεση στίχων του Κώστα Χωρεάνθη από τη ραψωδία του Σωκράτη Βενάρδου : «Κοσμάς ο Αιτωλός»: «Φώτισες, μοίρασες το δίκιο, λευτέρωσες/το σκλάβο του κορμιού και του μυαλού./Δίδαξες, θαυματούργησες, μαρτύρησες/στο φως υψώθηκες του έργου του καλού» (1 ώρα)	Διαβάζουν και σχολιάζουν τους στίχους του Κ. Χωρεάνθη

Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί ενδεικτικά το ωρολόγιο πρόγραμμα ενός Δημοτικού Σχολείου προκειμένου να γίνει αντιληπτός ο χρόνος που διατίθεται για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών ανά τάξη.

3.7 Ωρολόγιο Πρόγραμμα Θρησκευτικών

Με βάση την υπ' αρ. πρωτ. Φ.12/772/77094/Γ1/28-07-2006 (ΦΕΚ 1139/τ.β') υπουργική απόφαση και την υπ' αρ. πρωτ. Φ.12/620/61531/Γ1/31-05-2010 (ΦΕΚ 804/τ.β') υπουργική απόφαση, όπως αυτές συμπληρώθηκαν και τροποποιήθηκαν με την υπ' αρ. πρωτ. Φ.12/520/61575/Γ1/30-05-2011 (ΦΕΚ 1327/τ.β') υπουργική απόφαση και ισχύουν, για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στις τάξεις Γ', Δ', Ε' και Στ' διατίθενται δύο διδακτικές ώρες ανά εβδομάδα. Ο συγκεκριμένος χρόνος, κατά την άποψη του ερευνητή, θεωρείται ικανός προκειμένου να επιτευχθεί ο εξορθολογισμός και διαχείριση της διδακτέας ύλης και να διδαχθούν οι βασικές έννοιες βάσει των ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ. Ενδεικτικά παραθέτουμε την κατανομή του χρόνου ανά διδακτικό αντικείμενο στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα ενός 6/θ Δημοτικού Σχολείου:

Α/Α	ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΤΑΞΕΙΣ					
		Α	Β	Γ	Δ	Ε	ΣΤ
1	ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ	-	-	2	2	2	2
2	ΓΛΩΣΣΑ	9	9	8	8	7	7
3	ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ	4	4	4	4	4	4
4	ΙΣΤΟΡΙΑ	-	-	2	2	2	2
5	ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	4	4	3	3	-	-
6	ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	-	-	-	-	2	2
7	ΦΥΣΙΚΑ	-	-	-	-	3	3
8	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	-	-	-	-	1	1
9	ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ (*1)	3	3	3	3	2	2
10	ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	2	2	2	2	2	2
11	ΑΓΓΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ	-	-	3	3	3	3
12	ΕΥΕΛΙΚΤΗ ΖΩΝΗ (*2)	3	3	3	3	2	2
13	ΔΕΥΤΕΡΗ ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ (ΓΑΛΛΙΚΗ Ή ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ)	-	-	-	-	2	2 (*3)

Ακολουθεί το κεφάλαιο 4 στο οποίο αναλύεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στα πλαίσια εκπόνησης της εργασίας.

4. Μεθοδολογία

Στο κεφάλαιο 3 παρουσιάστηκαν βασικές έννοιες της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού συστήματος, οι βασικοί στόχοι του μαθήματος των Θρησκευτικών καθώς και η στοχοθεσία με βάση το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ). Η παρούσα εργασία εστιάζει στην μελέτη περίπτωσης του βιβλίου των Θρησκευτικών της Στ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου.

Το βιβλίο των Θρησκευτικών της Στ' τάξης, όπως περιγράφεται παρακάτω, αποτελείται από επτά κεφάλαια (Α-Ζ). Στην παρούσα έρευνα, λόγω του μεγάλου αριθμού ενοτήτων και εικόνων, επιλέχθηκαν, με βάση το μοντέλο της συστηματικής δειγματοληψίας, δηλαδή επιλογή σύμφωνα με κάποιο αριθμητικό διάστημα (Παπαναστασίου, Παπαναστασίου, 2014: 160), τα κεφάλαια με περιττή αρίθμηση (κεφάλαια: Α', Γ', Ε', Ζ') και θα πραγματοποιηθεί η ανάλυση/δήλωση των εικόνων που τα συνοδεύουν, ο εντοπισμός και η καταγραφή κωδίκων με βάση τη σημειωτική θεωρία, η τεχνοτροπία των εικόνων, η περιγραφή ή μη της λεζάντας και τέλος, η σχέση (αγκύρωση) των εικόνων με τον τίτλο της κάθε ενότητας.

Ο χαρακτηρισμός και η αρίθμηση των κεφαλαίων και των ενοτήτων έγινε με βάση τη δομή του σχολικού εγχειριδίου. Η αρίθμηση των εικόνων (1-94) ακολουθεί τη σειρά με την οποία εμφανίζονται στις ενότητες και δεν περιλαμβάνεται η εικόνα μικτού τύπου που υπάρχει στο εξώφυλλο του βιβλίου.

Η δομή της ανάλυσης, των κεφαλαίων και των ενοτήτων, έχει ως εξής:

α) Παρουσίαση κεφαλαίου, περιγραφή εισαγωγικής εικόνας σε επίπεδο δήλωσης (Denotation), ανάλυση εικόνας σε επίπεδο κωδίκων (Connotation).

β) Παρουσίαση ενότητας, περιγραφή εικόνων σε επίπεδο δήλωσης (Denotation), ανάλυση εικόνας σε επίπεδο κωδίκων (Connotation). Η ανάλυση περιλαμβάνει τον κυρίαρχο κώδικα, ο οποίος παρουσιάζεται στην πρώτη σειρά της ανάλυσης εικόνας, τον κώδικα αντικειμένων, τον κώδικα χώρου, την τεχνοτροπία των εικόνων, τη λεζάντα και τη σχέση εικόνας-τίτλου.

Συγκεκριμένα, στον κυρίαρχο κώδικα γίνεται αναφορά στον κώδικα που υπερτερεί, χωρίς να αποκλείεται η ύπαρξη και άλλων κωδίκων, που όμως θεωρούνται δευτερεύοντες για την παρούσα εργασία. Ο κυρίαρχος κώδικας χαρακτηρίζεται ανάλογα με το περιεχόμενο της εικόνας (θρησκευτικός, βιβλικός, ιστορικός κ.ά.). Στον κώδικα αντικειμένων αναφέρονται τα αντικείμενα που αναπαρίστανται στις εικόνες (Ευαγγέλιο, ιερά σκεύη, κτίρια, ειλητάριο κ.ά.) ενώ στον κώδικα χώρου γίνεται αναπαράσταση του χώρου (εσωτερικός, εξωτερικός, γεωγραφικός, τοπωνυμικός κ.ά.). Στην τεχνοτροπία της εικόνας περιγράφεται ο τύπος της (αγιογραφία, ρεαλιστική, σκίτσο, φωτογραφία, μικτή) και αναφέρονται επιμέρους στοιχεία (φορητή εικόνα, τοιχογραφία,

ψηφιδωτό κ.ά.). Στην ανάλυση αναφέρεται και η ύπαρξη ή μη λεζάντας και τέλος γίνεται λόγος για τη σχέση εικόνας – τίτλου, χαρακτηρίζοντας την είτε ως άμεση είτε ως έμμεση είτε ως καμία. Στη σχέση δε αυτή εντοπίζεται και το πρόσωπο ή το αντικείμενο στο οποίο υπάρχει η αγκύρωση.

Στην ανάλυση εικόνων χρησιμοποιείται το σύμβολο της πλάγιας καθέτου (/) προκειμένου να αποδοθεί η σχέση των δύο λέξεων (πρόσωπο/Χριστός, Ευαγγέλιο/ιερό κείμενο, αγιογραφία/ψηφιδωτό κ.ά.)

γ) Ανάλυση τίτλων ενοτήτων, όπου παρατίθεται η σχέση των τίτλων με κώδικες (αξιών, θρησκευτικού, τελετουργικούς κ.ά.). Η χρήση της πλάγια καθέτου (/) και πάλι εξυπηρετεί κατά τον ίδιο τρόπο.

δ) Διαπιστώσεις αναφορικά με την ποσοτική ανάλυση των εικόνων με βάση την τυπολογία τους. Παρουσιάζονται στατιστικά στοιχεία αναφορικά με την τεχνοτροπία των εικόνων, τους κώδικες και τη χρήση λεζάντας.

ε) Σχέση εικόνων – τίτλων. Αναλύεται αν υπάρχει (άμεση, έμμεση) ή όχι αγκύρωση της εικόνας στον τίτλο του κεφαλαίου και της ενότητας και παρουσιάζεται συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων και εικόνων. Στο κείμενο παρουσιάζεται ο αύξων αριθμός, ο τίτλος της ενότητας και οι κώδικες, ενώ στην εικόνα ο αύξων αριθμός, η τεχνοτροπία της, ο κώδικας προσώπων και ο κώδικας χώρου. Στη σχέση εικόνας – τίτλου αναγράφεται αν υπάρχει άμεση ή έμμεση σχέση ή καμία (συμβολίζεται με το γράμμα X) και τέλος, όπου υπάρχει, αναφέρεται η λεζάντα της εικόνας.

Υπόδειγμα συγκεντρωτικού πίνακα ανάλυσης κειμένων και εικόνων

Κείμενο				Εικόνα			Σχέση τίτλου- εικόνας			Λεζάντα εικόνας	
A/A & τίτλος κεφαλαίου	A/A ενότητας	Τίτλος	Θέματα / Κώδικες τίτλου	A/A	Τεχνοτροπία	Κώδικας προσώπων	Κώδικας	Χωρικός κώδικας	Άμεση αγκύρωση στον τίτλο		Έμμεση αγκύρωση στον τίτλο

Η ερευνητικής διαδικασίας στηρίζεται μεθοδολογικά στη χρήση του μοντέλου ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε από τη Χριστοδούλου για γλώσσα και εικόνα (2003, 2007, 2012) με προσαρμογές στο μοντέλο για τις ανάγκες της έρευνας. Η μεθοδολογία βασίστηκε σε δύο προσεγγίσεις, την ανάλυση εικόνων και τίτλων με βάση το μοντέλο του Barthes (1917-1993) και στην ανάλυση των κειμένων/τίτλων με βάση το μοντέλο που προτάθηκε από τον Greimas.

Η ανάλυση των κειμένων/τίτλων στηρίχθηκε στο μοντέλο που προτάθηκε από τον Greimas. Το πρώτο βήμα για την ανάλυση ενός κειμένου με βάση το μοντέλο του Greimas είναι ο

εντοπισμός ομάδων λέξεων που έχουν κοινό σημασιολογικό περιεχόμενο. Οι ομάδες αυτές ονομάζονται ισοτοπίες (Boklund-Λαγοπούλου, 1982: 148-149). Η ύπαρξή τους μέσα στο κείμενο εξασφαλίζει τη συνοχή του ως προς τη σημασία και το θέμα (Χριστοδούλου, 2003: 59). Μια λέξη είναι πιθανό να εντάσσεται σε περισσότερες από μία ισοτοπίες. Ακολουθώντας, οι ισοτοπίες οργανώνονται με κριτήριο το σημασιολογικό στοιχείο που είναι κοινό για τις λέξεις της κάθε μίας. Έτσι, δημιουργούνται δομημένα σύνολα, οι σημασιολογικοί κώδικες, και επισημαίνονται οι μεταξύ τους σχέσεις (Boklund-Λαγοπούλου, 1982: 150).

Η ανάλυση των εικόνων και των τίτλων των κεφαλαίων /ενοτήτων στηρίχθηκε, επίσης, στη μελέτη του Barthes για το εικονικό και λεκτικό μήνυμα, δηλαδή το κείμενο που συνοδεύει την εικόνα. Το λεκτικό μήνυμα είτε θα «αγκυρώνει» στο εικονικό είτε θα το συμπληρώνει. Στην πρώτη περίπτωση, επιβεβαιώνει αυτό που βλέπει και αντιλαμβάνεται ο θεατής, ενώ στη δεύτερη έρχεται για να καλύψει τα στοιχεία που λείπουν από την εικόνα (Χαλεβελάκη, 2010: 152).

Σύμφωνα με τον Barthes, μια πλήρης ανάγνωση μιας φωτογραφίας περιλαμβάνει την αντίληψη τριών τύπων μηνυμάτων, του γλωσσικού μηνύματος, του κωδικοποιημένου εικονικού μηνύματος και του μη κωδικοποιημένου εικονικού μηνύματος. Το πρώτο εκ των τριών είναι το πιο σαφές και εύκολο να διακρίνει και να κατανοήσει κανείς, εφόσον εμφανίζεται με τη μορφή των λέξεων που αποτελούν τη λεζάντα της εικόνας ή συμπεριλαμβάνονται σε αυτήν. Όπως προαναφέρθηκε, αυτό το γλωσσικό μήνυμα μπορεί είτε να «αγκυρώνει» στην εικόνα είτε να συμπληρώνει το νόημά της. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, βοηθά τον αναγνώστη να επιλέξει τη σωστή μεταξύ των πολλών πιθανών ερμηνειών που συχνά πλαισιώνουν μια εικόνα που χαρακτηρίζεται από πολυσημία (Barthes, 2007).

Τα επόμενα δύο είδη πληροφορίας, ωστόσο, είναι λιγότερο ευδιάκριτα. Κατά την επεξήγηση του μοντέλου του, ο Barthes αντιστρέφει τη σειρά των εικονικών μηνυμάτων και θεωρεί ότι το μη κωδικοποιημένο, ως φορέας κυριολεκτικής σημασίας, αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το κωδικοποιημένο ή αλλιώς συμβολικό μήνυμα. Στο επίπεδο της κυριολεξίας, λοιπόν, βρίσκεται η καταδηλούμενη, όπως την ονομάζει, εικόνα, δηλαδή η αναπαραγωγή ή αναπαράσταση μιας πραγματικότητας, ενός αντικειμένου, ενός γεγονότος, μιας κατάστασης. Το συγκεκριμένο κομμάτι απευθύνεται στην ανθρωπολογική γνώση του τι είναι μια εικόνα και τι είναι κάθε αντικείμενο που απεικονίζεται σε αυτή. Στο συμβολικό επίπεδο, υπάρχει η συμπαραδήλωση, δηλαδή αυτό που θέλει να «πει» ο δημιουργός. Πρόκειται για τους συνειρμούς που προκαλεί η εικόνα και για την πολλαπλότητα των πιθανών εκδοχών της σημασίας της. Η πρόσληψη του συμβολικού μηνύματος συνδέεται με την πρακτική, εθνική, πολιτισμική, αισθητική γνώση που κατέχει ο εκάστοτε αναγνώστης (Barthes, 2007).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα κριτήρια που οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος για μελέτη και ανάλυση.

4.1 Κριτήρια επιλογής δείγματος

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος βασίζεται τόσο σε προσωπική ενασχόληση, λόγω του επαγγέλματος του εκπαιδευτικού που ασκεί ο ερευνητής, με θέματα που άπτονται της θρησκευτικής και παιδαγωγικής εκπαίδευσης όσο και σε γενικότερα κοινωνικοιστορικά ενδιαφέροντα.

Η θρησκεία είναι από τις σημαντικότερες παραμέτρους της κοινωνικής ζωής σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Η ελληνική ιστορία, ο πολιτισμός και η κοινωνία από τα αρχαία χρόνια, αλλά και από συστάσεως του νεοελληνικού κράτους είναι συνυφασμένη με την θρησκευτική και εκκλησιαστική ζωή. Άλλωστε είμαστε μία θρησκευτικά ομοιογενής κοινωνία, όπου πλέον του 95% του πληθυσμού της είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Το τρίπτυχο *«πατρίς, θρησκεία, οικογένεια»* αποτελεί ίσως την πιο διαδεδομένη συνθηματική φράση της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Συνδέουμε αυτή τη συνθηματική φράση με την κυρίαρχη ιδεολογία και τις αξίες του μετεμφυλιακού κράτους (Γαζή, 2011).

Ζώντας στο επίκεντρο του Δυτικού πολιτισμό με διάχυτη την χρησιμοθηρική και ωφελιμιστική αντίληψη της ζωής και το πρότυπο του επιτυχημένου, αποτελεί ζωτική ανάγκη η παιδαγωγική προτεραιότητα για την καλλιέργεια της δημιουργικής και κριτικής σκέψης των μαθητών του ελληνικού σχολείου. Όπως όλα τα μαθήματα του ελληνικού σχολείου, έτσι και το μάθημα των Θρησκευτικών, έχει ως στόχο τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, συμβάλλοντας με τις γνώσεις που παρέχει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης, στο σεβασμό και τη συνύπαρξη με τη θρησκευτική ετερότητα, στην έμπρακτη αλληλεγγύη. Ακόμη, επιδιώκει να εμπνεύσει τον σεβασμό καθώς και δραστηριότητες για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου μας, αλλά και της ανθρωπότητας ολόκληρης. Η Ορθοδοξία δεν είναι απλώς παράδοση και παρελθόν αλλά έχει ουσιαστικό λόγο και μπορεί να συμβάλλει με τον τρόπο της και στο παρόν και το μέλλον (Γιαγκάζογλου, 2011).

Είναι σημαντικό λοιπόν να ερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η θρησκεία στα εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου είτε έμμεσα είτε άμεσα μέσα από την επιλογή τίτλων και τη χρήση εικόνων. Στο παρακάτω κεφάλαιο 4.2 περιγράφεται το σχολικό εγχειρίδιο.

4.2 Περιγραφή του Βιβλίου

Το βιβλίο των Θρησκευτικών της Στ' τάξης με τίτλο *Αναζητώντας την αλήθεια στη ζωή μας* επανεκδόθηκε και κυκλοφόρησε το 2014 από το ΙΤΥΕ³ "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ" σε 123.000 αντίτυπα, από την Βιβλιοσυνεργατική ΑΕΠΕΕ⁴. Η αρχική έκδοση του Βιβλίου πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Γ' Κ.Π.Σ./ΕΠΕΑΕΚ II/ Ενέργεια 2.2.1/Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων», της Πράξης «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο». Η συγγραφή του Βιβλίου πραγματοποιήθηκε από τη συντακτική ομάδα των Κ. Γούλα (*Εκπαιδευτικός*), Κ. Δεληκωσταντής (*Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών*) και Ι. Κομνηνού (*Εκπαιδευτικός*), υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (ΠΙ) του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού (Υ.ΠΑΙ.Θ.Π.Α). Την κριτική και αξιολόγηση του εγχειριδίου ανέλαβαν οι Ηρακλής Ρεράκης, (*Επίκουρος Καθηγητής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*), ο Ιωάννης Κάππος (*Σχολικός Σύμβουλος*) και η Παναγιώτα Παπαδημητρίου (*Εκπαιδευτικός*). Την εικονογράφιση ανέλαβε η Μαρία Μίσσιου (*Εικονογράφος – Σκιτσογράφος*) και το εξώφυλλο ο Τριαντάφυλλος Πατρασκίδης (*Εικαστικός Καλλιτέχνης*). Τη φιλολογική επιμέλεια είχε η Χαρά Οικονομοπούλου (*Φιλολόγος*) και Υπεύθυνος του μαθήματος κατά τη συγγραφή και υπεύθυνος του Υποέργου ήταν ο Γεώργιος Οικονόμου (*Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*).

Το βιβλίο αποτελείται από 126 σελίδες και χωρίζεται σε 7 κεφάλαια:

Κεφάλαιο Α' : Η αναζήτηση και η φανέρωση της αλήθειας (ενότητες 1-4, σελ. 6-14)

1. Πάντα οι άνθρωποι αναζητούν την αλήθεια
2. Η προσέγγιση της αλήθειας: Μια βασανιστική αλλά και συναρπαστική περιπλάνηση
3. Ο Χριστός είπε: Εγώ είμαι η Αλήθεια
4. Μια συνάντηση με την Αλήθεια

Κεφάλαιο Β' : Η αλήθεια καταγράφεται (ενότητες 5-8, σελ. 18-27)

5. Το Ευαγγέλιο: Το βιβλίο της Αλήθειας
6. Ησαΐας: Ο προφήτης που μίλησε για την αλήθεια
7. Ψαλμοί: Ποιήματα αναζήτησης και έκφρασης της αληθινής ζωής
8. Το βιβλίο της Αλήθειας στη Θεία Λειτουργία

3. ΙΤΥΕ : Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων

4. Βάσει του ν.3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού τυπώνονται από το ΙΤΥΕ-ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα σχολεία.

Κεφάλαιο Γ΄: Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός (ενότητες 9-15, σελ. 32-50)

9. Η αλήθεια είναι πολύτιμη
10. Και οι δύο προσεύχονται αλλά ...
11. Να συγχωρούμε τους άλλους
12. Προσέχουμε πάντοτε όσα λέμε;
13. Η Επί του Όρους ομιλία
14. Όταν λέμε πάντα την αλήθεια
15. Χτίζουμε τη ζωή μας σε γερά θεμέλια

Κεφάλαιο Δ΄: Ποιος αγρυπνά για την αλήθεια (ενότητες 16-21, σελ. 54-68)

16. Η Εκκλησία ως κιβωτός φυλάει την αλήθεια
17. Τα σχίσματα τραυματίζουν την ενότητα των χριστιανών
18. Οι αιρέσεις νοθεύουν την αλήθεια
19. Οι Σύνοδοι της Εκκλησίας μεριμνούν για τη διάσωση της χριστιανικής αλήθειας
20. Η αποσαφήνιση της αλήθειας για τις εικόνες
21. Το σύμβολο της Πίστεως: Βασικές αλήθειες με λίγα λόγια

Κεφάλαιο Ε΄: Ζώντας μαζί με την αλήθεια (ενότητες 22-29, σελ. 72-93)

22. Στην εκκλησία ζούμε την Αδελφοσύνη
23. Η αλήθεια είναι φως
24. Η αλήθεια εκφράζεται με ύμνους στη λατρεία
25. Μετανιώνω και συμφιλιώνομαι αληθινά
26. Ευχέλαιο: Για την υγεία του σώματος και της ψυχής
27. Η Ορθοδοξία στην Ελλάδα
28. Η Ορθόδοξη Παράδοση
29. Γνωριμία με τους Ορθόδοξους άλλων χωρών

Κεφάλαιο Στ΄: Ετερόδοξοι και αλλόθρησκοι (ενότητες 30-33, σελ. 98-107)

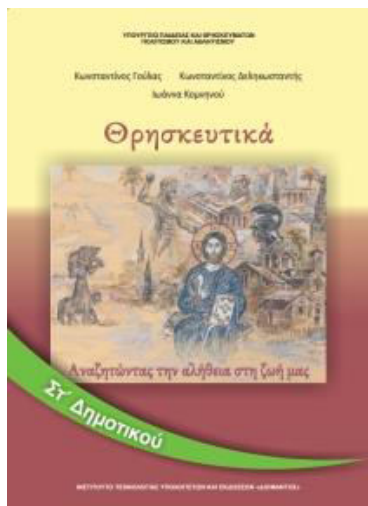
30. Μια πρώτη γνωριμία με τους Ρωμαιοκαθολικούς χριστιανούς
31. Μια πρώτη γνωριμία με τους Ευαγγελιστές Χριστιανούς
32. Η λατρεία των Εβραίων στη συναγωγή το Σάββατο
33. Η προσευχή των μουσουλμάνων στο τζαμί την Παρασκευή

Κεφάλαιο Ζ΄: Επίκαιρα θέματα (ενότητες 34-37, σελ. 112-121)

34. Γρηγόριος ο Θεολόγος
35. Ο Ακάθιστος Ύμνος
36. Το Άγιον Όρος
37. «Ένα περιστατικό από τη δράση του αγίου Κοσμά του Αιτωλού

Ο τίτλος του βιβλίου **Αναζητώντας την Αλήθεια στη ζωή μας** εύστοχα μας παραπέμπει σε δύο βασικές έννοιες: την έννοια της Αλήθειας και την έννοια του Χριστού.

Στο εξώφυλλο του βιβλίου υπάρχει μια εικόνα μικτού τύπου, αγιογραφία και σκίτσο, που στο κέντρο αναπαριστά έναν άντρα, ο Χριστός (ιερό πρόσωπο), με κίτρινο φωτοστέφανο, καθισμένο σε θρόνο, με το δεξί του χέρι να ευλογεί και με το αριστερό του να κρατά ένα βιβλίο, προφανώς το Ευαγγέλιο (ιερό κείμενο). Αριστερά και δεξιά του υπάρχουν διάφορες εικόνες-σκίτσα από διαφορετικές χρονικές/ιστορικές στιγμές (άνθρωποι, ναοί, αγάλματα, κτίρια) καθώς και φυτικός διάκοσμος (κυπαρίσσια, φοίνικες).

Στο πάνω μέρος του εξώφυλλου αναγράφεται με κεφαλαία μαύρα γράμματα ο τίτλος του Υπουργείου: «Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού» και στη συνέχεια, με πεζά μαύρα γράμματα, αναφέρονται τα ονόματα των τριών συγγραφέων (Κωνσταντίνος Γούλας, Κωνσταντίνος Δεληκωσταντής, Ιωάννα Κομνηνού). Ακολουθεί, ακριβώς πάνω από την εικόνα, με πεζά κόκκινα γράμματα, η ονομασία του μαθήματος «Θρησκευτικά» και ακριβώς από κάτω ο τίτλος του βιβλίου: «Αναζητώντας την αλήθεια στη ζωή μας». Στο κάτω μέρος της σελίδας αναφέρεται, με κεφαλαία άσπρα γράμματα, ο εκδοτικός οίκος: «Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Υπολογιστών και Εκδόσεων – Διόφαντος».

Το εξώφυλλο είναι χρωματικά διαβαθμισμένο, με το χρώμα της ώχρας να κυριαρχεί στο πάνω μέρος και το κόκκινο στο κάτω. Στη μέση περίπου υπάρχει μια καμπυλωτή πράσινη στενή λωρίδα, μέσα στην οποία είναι γραμμένη, με πεζά άσπρα γράμματα, η τάξη στην οποία διδάσκεται το συγκεκριμένο εγχειρίδιο: «Στ' Δημοτικού».

Συνεχίζοντας το ξεφύλλισμα συναντάμε το πρώτο εσώφυλλο στο οποίο, στην πρώτη σελίδα του, αναγράφονται και πάλι, με πεζά γράμματα, ο τίτλος του μαθήματος, η τάξη και ο τίτλος του βιβλίου: «Θρησκευτικά Στ' Δημοτικού, Αναζητώντας την αλήθεια στη ζωή μας». Στη δεύτερη σελίδα του γίνεται αναφορά στα στοιχεία έκδοσης (συγγραφείς, κριτές αξιολογητές κλπ), στην Πράξη συγχρηματοδότησης (Πρόγραμμα ΕΣΠΑ) και στα στοιχεία επανέκδοσης.

Το δεύτερο εσώφυλλο αναφέρει πάλι τα στοιχεία του εξώφυλλου (χωρίς την εικόνα) με μόνη προσθήκη τον ανάδοχο συγγραφή: «Ελληνικά Γράμματα – η συγγραφή και επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου».

Ακολουθεί η ανάπτυξη των κεφαλαίων Α΄ έως Ζ΄ με την εξής δομή:

α) Αρχική σελίδα με τον τίτλο του κεφαλαίου και την εικόνα με τη λεζάντα της. Το κάθε κεφάλαιο ξεκινάει από νέα σελίδα.

β) Αριθμημένοι τίτλοι ενότητων

Η κάθε ενότητα έχει τη δική της δομή:

1. Τίτλος ενότητας
2. Εισαγωγικές προτάσεις
3. Κείμενο
4. Πλαγιότιτλοι
5. Εικόνες (με ή χωρίς λεζάντα)
6. Παράθεμα
7. Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Είναι χαρακτηριστικό ότι η κάθε ενότητα έχει το δικό της χρωματικό κώδικα που χρησιμοποιείται στο τίτλο, στις προτάσεις, στους πλαγιότιτλους και γίνεται αντιληπτός στο πλάγιο εξωτερικό μέρος του βιβλίου.

Στο τέλος του εγχειριδίου υπάρχει το «Γλωσσάριο», ο «Κατάλογος Εικόνων» και τα «Περιεχόμενα».

Τέλος, το οπισθόφυλλο αποτελεί συνέχεια του εικαστικού μέρους του εξώφυλλου με τις ίδιες χρωματικές διαβαθμίσεις και στο κάτω μέρος αναγράφεται ο κωδικός του βιβλίου, το ISBN και ο εκδοτικός οίκος.

5. Ανάλυση

Το βιβλίο των Θρησκευτικών της Στ΄ τάξης, όπως προαναφέρθηκε, αποτελείται από επτά κεφάλαια (Α-Ζ). Ακολουθεί η ανάλυση των κεφαλαίων Α΄, Γ΄, Ε΄ και Στ΄.

5.1 Ανάλυση Α΄ Κεφαλαίου – Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας

Το κεφάλαιο Α΄ με τίτλο **Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας** χωρίζεται σε 4 ενότητες και έχει συνολικά 15 εικόνες που παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι ότι όλες οι ενότητες εξελίσσονται με βάση μια αφήγηση. Ο/Η αφηγητής/τρια διαβάζοντας ένα βιβλίο προσπαθεί, μέσα από μια μικρή ιστορική αναδρομή, να ανακαλύψει και να παρουσιάσει την Αλήθεια.

5.1.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων

Περιγραφή εικόνας

Στην αρχική σελίδα του κεφαλαίου αναγράφεται, με κεφαλαία κόκκινα γράμματα, ο τίτλος του, **κεφάλαιο Α΄, Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας** και απεικονίζεται ο Χριστός Παντοκράτορας (εικ.1 – αγιογραφία, ψηφιδωτό) να ευλογεί με το δεξί του και στο αριστερό του να κρατά το Ευαγγέλιο. Αριστερά και δεξιά του είναι σχηματισμένα τα αρχικά ΙC ΧC και πάνω από αυτά υπάρχουν δύο μαύρες γραμμές (αγιογραφική συντομογραφία). Τα χρώματα που κυριαρχούν είναι το καφέ-χρυσό και το σκούρο μπλε.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός

Κώδικας αντικειμένων: Ευαγγέλιο/ιερό κείμενο

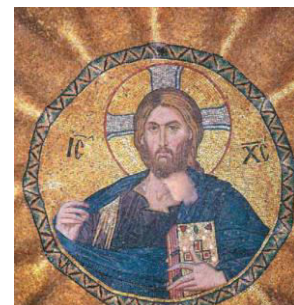
Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/ψηφιδωτό

Λεζάντα: Ο Χριστός Παντοκράτορας, 1310 μ.Χ.,

Παμμακάριστος, Κωνσταντινούπολη

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Χριστός, ευαγγέλιο

(εικ.1)

1^η Ενότητα: **Πάντα οι άνθρωποι αναζητούν την αλήθεια**

Η 1^η ενότητα του κεφαλαίου με τίτλο **Πάντα οι άνθρωποι αναζητούν την αλήθεια** έχει τρεις εικόνες σκίτσα.

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη εικόνα (εικ.2) ένας άντρας, σε πρώτο πλάνο από τους ώμους και πάνω, με μαύρη γενειάδα και μακριά μαύρα μαλλιά, κρατάει στα χέρια του ένα φύλλο χαρτί και φαίνεται να το διαβάζει. Στο βάθος ένας δεύτερος άντρας (πολεμιστής-στρατιώτης), φορώντας μια παραδοσιακή στρατιωτική ενδυμασία και κρατώντας στο χέρι του ένα σπαθί, διασχίζει μια θάλασσα που φαίνεται να «ανοίγει» στο πέρασμα του

Ανάλυση εικόνας

Ιστορικός κώδικας: πρόσωπα/άντρας, στρατιώτης

Κώδικας αντικειμένων: θάλασσα, χαρτί, όπλα/σπαθί

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/θάλασσα

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.2)

Περιγραφή εικόνας

Στη δεύτερη εικόνα της ενότητας (εικ.3) εμφανίζεται ένας άντρας να φορά έναν άσπρο μακρύ χιτώνα, κρατώντας στο δεξί του χέρι κεραυνούς και με τεταμένο το αριστερό του χέρι του να δείχνει προς ένα μέρος με φωτιές (κόκκινες μεγάλες φλόγες), καπνούς και βουνά.

Ανάλυση εικόνας

Ιστορικός κώδικας: πρόσωπο/άντρας

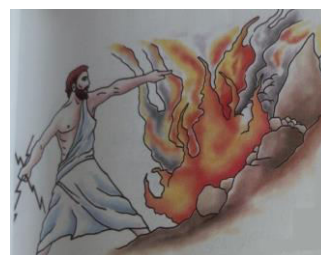
Κώδικας αντικειμένων: κεραυνοί, φωτιά, βουνά

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/βουνά, φωτιές

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.3)

Περιγραφή εικόνας

Η τελευταία εικόνα της ενότητας (εικ.4) αναπαριστά έναν ημίγυμνο άντρα (πιθανόν δούλος), χωρίς μαλλιά, να τραβάει ένα χοντρό σχοινί με το οποίο είναι δεμένη μια τεράστια ορθογώνια πέτρα. Στο βάθος εικονίζεται μια πυραμίδα.

Ανάλυση εικόνας

Ιστορικός κώδικας: πρόσωπο/δούλος

Κώδικας αντικειμένων: πυραμίδα, πέτρα

Κώδικας χώρου: αρχαία Αίγυπτος

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.4)

2^η Ενότητα: Η προσέγγιση της αλήθειας: Μια βασανιστική αλλά και συναρπαστική περιπλάνηση

Η επόμενη ενότητα (ενότητα 2) έχει τίτλο **Η προσέγγιση της αλήθειας: Μια βασανιστική αλλά και συναρπαστική περιπλάνηση** και συνοδεύεται από πέντε εικόνες (τρία σκίτσα και δύο αγιογραφίες).

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα (εικ.5) είναι ένα σκίτσο που αναπαριστά έναν ημίγυμνο άντρα, φορώντας ένα λευκό μανδύα, να ταξιδεύει πάνω σε ένα φτερωτό άλογο. Πρόκειται για το μύθο του Βελλερεφόντη που με το φτερωτό του άλογο (Πήγασος) προσπαθεί να εισβάλει στον ουρανό και να ανακαλύψει τα μυστικά των Θεών και τις απαντήσεις που γυρεύει.

Ανάλυση εικόνας

Μυθικός κώδικας: πρόσωπο/Βελλερεφόντης, Πήγασος

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.5)

Περιγραφή εικόνας

Η δεύτερη εικόνα (εικ.6) είναι και αυτή ένα σκίτσο. Αναπαριστά έναν άνθρωπο ντυμένο με λαχανί χιτώνα και κόκκινη χλαμύδα να βρίσκεται όρθιος και με τα χέρια του ανοιχτά, μπροστά από τέσσερις άλλους άντρες (φαίνεται σα να τους μιλάει). Δεξιά εικονίζεται ένας αρχαίος κίονας (μαρμάρινος). Παραπέμπει στην αρχαία αγορά όπου οι φιλόσοφοι συζητούν με τους ανθρώπους και ψάχνουν να βρουν την αρχή του κόσμου και της ζωής.

Ανάλυση εικόνας

Ιστορικός κώδικας: πρόσωπα/αρχαίοι, μνημείο/μαρμάρινος κίονας

Κώδικας αντικειμένων: κίονας

Κώδικας χώρου: αρχαία Ελλάδα

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση κειμένου - εικόνας : καμία

(εικ.6)

Περιγραφή εικόνας

Στην αμέσως επόμενη σελίδα συναντάμε την τρίτη εικόνα σκίτσο (εικ.7). Ένας άντρας καθισμένος στα γόνατα και με τα χέρια ανοιχτά και υψωμένα προς τα πάνω (σκηνή προσευχής/ευχαριστίας) μπροστά από ένα δέντρο που καίγεται.

Ανάλυση εικόνας

Μυθικός κώδικας: πρόσωπο/άντρας

Κώδικας αντικειμένων: φωτιά, δέντρο

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.7)

Περιγραφή εικόνας

Στο παράθεμα που συνοδεύει την ενότητα υπάρχει μια αγιογραφία (εικ.8) που εικονίζει έναν άντρα με κίτρινο φωτοστέφανο (Άγιος Απόστολος Ευαγγελιστής Ματθαίος). Κάθεται σε κόκκινο θρόνο και κρατά στα χέρια του ένα λευκό χαρτί (ειλητάριο⁵) πάνω στο οποίο αναγράφεται η αρχή του Ευαγγελίου του «Βίβλος γενέσεως Ιησού Χριστού, υιού Δαβίδ, υιού Αβραάμ» και αποκαλύπτει στους πιστούς την αναζήτηση της Αλήθειας (Χριστός). Αριστερά και δεξιά του φωτοστέφανού του αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «ο άγιος Ματθαίος».

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπο/απόστολος Ματθαίος

Κώδικας αντικειμένων: θρόνος, ειλητάριο

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/φορητή εικόνα

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.8)

Περιγραφή εικόνας

Τέλος, η τελευταία εικόνα της ενότητας (εικ.9) είναι μια αγιογραφία που αναπαριστά έναν άντρα με κίτρινο φωτοστέφανο (Μωυσής) να λύνει τα υποδήματά του (σανδάλια) καθ' υπόδειξη Κυρίου. Μπροστά του μια κόκκινη φλόγα (φλεγόμενη Βάτος) και στο βάθος ένα βουνό.

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπο/προφήτης Μωυσής

Κώδικας αντικειμένων: φωτιά, βουνό

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/βουνά

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/φορητή εικόνα

Λεζάντα: Ο Μωυσής και η φλεγόμενη Βάτος, 13^{ος} αι. μ.Χ., Μονή Αγίας

Αικατερίνης, Σινά

(εικ.9)

5. Ειλητάριο: είδος βιβλίου από διάφορα υλικά (περγαμνή, πάπυρο, χαρτί), τυλιγμένο γύρω από έναν άξονα. Διαβάζεται σε κάθετη ή (σπανιότερα) σε οριζόντια διάταξη

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

3^η Ενότητα: *Ο Χριστός είπε: Εγώ είμαι η Αλήθεια*

Ακολουθεί η 3^η ενότητα με τίτλο *Ο Χριστός είπε: Εγώ είμαι η Αλήθεια*, στην οποία συναντάμε τρεις εικόνες εκ των οποίων η μια είναι σκίτσο, η δεύτερη αγιογραφία και η τρίτη ένα πρωτόγραμμα.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα της ενότητας (εικ.10) είναι ένα σκίτσο που αναπαριστά τρεις ανθρώπους. Σε πρώτο πλάνο ένας άντρας που φοράει επίσημα ρούχα (ο Πόντιος Πιλάτος) και φέρει το δεξί του χέρι στο πηγούνι (σκεπτικός). Ακριβώς πίσω του (στην πλάτη του) ένας δεύτερος άντρας (ο Χριστός) με απλό χιτώνα να παρακολουθεί και στο τέλος ένας στρατιώτης (αναγνωρίζεται από την περιβολή του- φοράει πανοπλία, κράνος και κρατάει δόρυ) τον κρατάει από το αριστερό του χέρι (μπράτσο). Είναι η στιγμή που Χριστός οδηγείται στον πόντιο Πιλάτο προκειμένου να απολογηθεί για τη διδασκαλία του.

Ανάλυση εικόνας

Ιστορικός κώδικας: πρόσωπα/Χριστός, άντρες/Πιλάτος, στρατιώτης

Κώδικας αντικειμένων: όπλο/δόρυ

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Χριστός

(εικ.10)

Περιγραφή εικόνας

Στην απέναντι ακριβώς σελίδα υπάρχει μια αγιογραφία (εικ.11) που εικονίζει τον Χριστό καθισμένο σε έναν κόκκινο θρόνο (ένθρονος), με το δεξί του χέρι υψωμένο να ευλογεί (σχήμα ευλογίας) και με το αριστερό να κρατάει ανοιχτό το Ευαγγέλιο στο οποίο αναγράφεται η αποκάλυψη «*Εγώ είμαι η Οδός, η Αλήθεια και η Ζωή*» (Ιωάν 14,6).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός

Κώδικας αντικειμένων: Ευαγγέλιο/ιερό κείμενο, θρόνος

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Ο Χριστός ένθρονος, Τοιχογραφία 13^{ου} αι. μ.Χ., Πρωτάτο, Άγιο Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/Χριστός, Ευαγγέλιο

(εικ.11)

Περιγραφή εικόνας

Στην ίδια σελίδα και στο Παράθεμα υπάρχει ένα διακοσμητικό σύμβολο, Πρωτόγραμμα⁶ (εικ.12). Πρόκειται για το γράμμα Μ το οποίο είναι στολισμένο με φυτικό διάκοσμο και πάνω στην κορυφή του φαίνεται να έχει ένα περιστέρι (συμβολισμός Αγίου Πνεύματος).

Ανάλυση εικόνας

Διακοσμητικός κώδικας: γράμμα Μ/φυτικός διάκοσμος, περιστέρι

Κώδικας αντικειμένων: λουλούδια, περιστέρι

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σύμβολο/πρωτόγραμμα

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.12)

4^η Ενότητα: *Μια συνάντηση με την Αλήθεια*

Η 4^η ενότητα έχει τίτλο *Μια συνάντηση με την Αλήθεια* και συνοδεύεται από τρεις εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα της συγκεκριμένη ενότητα (εικ.13) είναι ένα σκίτσο. Μέσα σε ένα χώρο με δέντρα εμφανίζονται δύο άντρες και στο βάθος τρεις φιγούρες ανθρώπων. Ο πρώτο άντρας (πιθανόν ο Χριστός), με την πλάτη σε μας, φοράει ένα μακρύ πορτοκαλί χιτώνα και ένα κόκκινο ζωνάρι στη μέση. Έχει τα χέρια του ανοιχτά και με το αριστερό του χέρι φαίνεται να προσκαλεί τον απέναντί του (πιθανόν ο Ναθαθαναήλ), που, φορώντας ένα πράσινο χιτώνα, τον παρακολουθεί.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/άντρες

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/δέντρα

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/συνάντηση Χριστού με μαθητή

(εικ.13)

Περιγραφή εικόνας

Στην ίδια σελίδα υπάρχει ένα διακοσμητικό σύμβολο, Πρωτόγραμμα (εικ.14) που αναπαριστά το γράμμα Τ, στολισμένο με φυτικό διάκοσμο.

6. Πρωτόγραμμα: Το πρωτόγραμμα ή αρχίγραμμα είναι ένα γράμμα στην αρχή μιας λέξης, ενός κεφαλαίου ή μιας παραγράφου που είναι μεγαλύτερο από το υπόλοιπο κείμενο και συνήθως καλλιγραφικό

Ανάλυση εικόνας

Διακοσμητικός κώδικας: γράμμα Τ/ φυτικός διάκοσμος

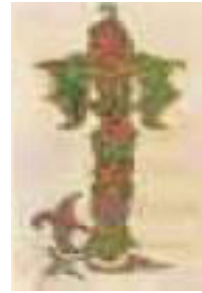
Κώδικας αντικειμένων: λουλούδια

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σύμβολο/πρωτόγραμμα

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.14)

Περιγραφή εικόνας

Η τρίτη εικόνα (εικ.15) είναι μια αγιογραφία, τοιχογραφία που απεικονίζει, σε χρυσοπράσινο φόντο, έναν άντρα με φωτοστέφανο (ο Άγιος Απόστολος Ναθαναήλ). Βρίσκεται σε όρθια στάση με το δεξί του χέρι να ευλογεί και στο αριστερό του να κρατάει ένα ειλητάριο. Το χρώμα που κυριαρχεί είναι το πορτοκαλί των ματιών του και αριστερά και δεξιά του φωτοστέφανου του αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «Ο άγιος Απ. Ναθαναήλ ο Σίμων ο Ζηλωτής».

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/άγιος Απόστολος Ναθαναήλ

Κώδικας αντικειμένων: ειλητάριο

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Ο Ναθαναήλ

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.15)

Ακολουθεί το κεφάλαιο 5.1.2 με την ανάλυση των τίτλων των ενοτήτων του Α' κεφαλαίου.

5.1.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων

Στο κεφάλαιο Α' οι τίτλοι των ενοτήτων παραπέμπουν σε μια σειρά από κώδικες. Πιο συγκεκριμένα:

α) Σε όλες τις ενότητες (εν.1, 2, 3, 4) εμφανίζεται ως κώδικας αξιών η αλήθεια και

β) μόνο στην 3η ενότητα εμφανίζεται ο θρησκευτικός κώδικας στο πρόσωπο του Χριστού.

Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο 5.1.3 θα γίνει αναφορά στο στατιστικό μέρος της εργασίας, στην κατανομή εικόνων με βάση την τυπολογία τους και στην ποσοτική ανάλυση των κωδίκων.

5.1.3 Διαπιστώσεις

Το κεφάλαιο Α', με θέμα **Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας**, εκτείνεται σε 12 σελίδες και αποτελείται από 4 ενότητες (1-4) που καλύπτουν το 11,00% του συνόλου των ενοτήτων και συνοδεύεται από 15 εικόνες που αντιστοιχούν στο 16,00% του συνόλου των εικόνων.

Η συχνότητα των εικόνων του κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους, όπως προκύπτει από τον πίνακα 1, έχει ως εξής:

Πίνακας 1: Κατανομή εικόνων Α' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους

Είδος	Αριθμός	Συχνότητα %
Σκίτσο	8	54,00 %
Αγιογραφία	5	33,50 %
Σύμβολο	2	13,50 %

Παρατηρούμε ότι στο Α' κεφάλαιο κυριαρχούν οι εικόνες που αναπαριστούν σκίτσα και έπονται οι αγιογραφίες και τα σύμβολα (πιν.1). Στα σκίτσα (εικ.2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 13) κυρίαρχοι κώδικες είναι ο ιστορικός (εικ.2, 3, 4, 6, 10), ο μυθικός κώδικας (εικ.5, 7) και ο θρησκευτικός (εικ.13). Ο κώδικας χώρου εμφανίζεται ως εξωτερικός στα σκίτσα (εικ.2, 4, 7, 13), ως τοπωνυμικός (αναφορά στην αρχαία Ελλάδα και στην αρχαία Αίγυπτο) στα σκίτσα (εικ.4, 6) και απουσιάζει από τα σκίτσα (εικ.5, 10). Σε όλα τα σκίτσα δεν υπάρχει λεζάντα. Στις αγιογραφίες (εικ.1, 8, 9, 11, 15) κυριαρχούν ο θρησκευτικός κώδικας (εικ.1, 11, 15) και ο βιβλικός (εικ.8, 9). Αναφορικά με την τεχνοτροπία: η μία αγιογραφία (εικ.1) αντιπροσωπεύει ψηφιδωτό, οι δύο (εικ.8, 9) φορητές εικόνες και οι εικόνες 11 και 15 είναι τοιχογραφίες. Ο κώδικας χώρου εμφανίζεται μόνο στην αγιογραφία, φορητή εικόνα (εικ.9), και τέλος, όλες οι αγιογραφίες (πλην της 8^{ης} εικόνας) συνοδεύονται από λεζάντα. Στα σύμβολα (εικ.12, 14) συναντάμε ως κυρίαρχο κώδικα το διακοσμητικό, με απουσία του κώδικα χώρου και της λεζάντας.

Οι λεζάντες, στατιστικά, εμφανίζονται στο 26,50% του συνόλου των εικόνων του κεφαλαίου Α' και ως προς την τεχνοτροπία κατανέμονται ως εξής: αγιογραφίες 80%, σκίτσα 0% και σύμβολα 0%.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι οι εικόνες του Α' κεφαλαίου αναπαριστούν πρόσωπα και γεγονότα από τη μυθολογία (Βελλερεφόντης, Πήγασος), βιβλικά πρόσωπα (Μωυσής), ιστορικά πρόσωπα (φιλόσοφοι, Πλάτος, στρατιώτης), ιστορικά μνημεία (μαρμάρινες κολόνες) και αγίους (Χριστός, Ναθαναήλ, Ματθαίος).

Στο επόμενο κεφάλαιο 5.1.4 θα καταγραφούν οι σχέσεις των εικόνων με τους τίτλους των ενοτήτων (άμεση, έμμεση ή καμία αγκύρωση).

5.1.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων

Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας έχει σχέση με κώδικες αξιών (αλήθεια) και θρησκευτικούς (Χριστός).

Η «αλήθεια» είναι μια έννοια που δεν μπορεί με ευκολία να αποτυπωθεί μέσα από τη χρήση εικόνων. Η μόνη αλήθεια που αποτυπώνεται έμμεσα είναι ο Χριστός (Χριστός=Αλήθεια – το αρχικό γράμμα της λέξης με κεφαλαίο).

Στην αρχική εικόνα του κεφαλαίου (εικ.1) πολύ επιτυχής η χρήση της αγιογραφίας του Χριστού (ιστορικό και βιβλικό πρόσωπο), γιατί ως πρόσωπο θεϊκό, είναι η «ΑΛΗΘΕΙΑ», άρα και η ενανθρώπιση του φανέρωσε σε όλους τους ανθρώπους την «ΑΛΗΘΕΙΑ».

Στην 1^η ενότητα οι τρεις εικόνες (εικ.2, 3, 4) από μόνες τους δεν παραπέμπουν στην έννοια της Αλήθειας αλλά αγκυρώνουν περισσότερο με τη λέξη «πάντα» του τίτλου της ενότητας. Η λέξη «πάντα» ταυτίζεται με την ιστορία (ιστορικός κώδικας) του ανθρώπου και του κόσμου.

Στη 2^η ενότητα με τίτλο **Η προσέγγιση της αλήθειας: Μια βασανιστική αλλά και συναρπαστική περιπλάνηση**, τόσο τα σκίτσα (εικ.5, 6, 7) όσο και οι αγιογραφίες (εικ.8, 9) δε φαίνεται να αγκυρώνουν στο νόημα της.

Στην 3^η ενότητα το σκίτσο (εικ.10) υποδηλώνει έμμεσα τη σχέση με τον τίτλο της καθώς ο Χριστός αποκαλύπτει στον Πιλάτο ότι ο ίδιος είναι η «Αλήθεια» ενώ η αγιογραφία (εικ.11) του ένθρονου Χριστού με το ανοιχτό Ευαγγέλιο στα αριστερό του χέρι ταυτίζεται απόλυτα με τον τίτλο **Ο Χριστός είπε: Εγώ είμαι η Αλήθεια**. Η Αλήθεια αποκαλύπτεται μέσα από τα λόγια του Ιησού. Τώρα πλέον δεν είναι μια αφηρημένη έννοια/ιδέα αλλά ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, ο ίδιος ο Χριστός. Όποιος τον ακολουθεί ζει μια Αλήθεια διαφορετική, η οποία του χαρίζει πνευματική ελευθερία. Η αγιογραφία του ένθρονου Χριστού ταυτίζεται με αυτήν την Αλήθεια.

Τέλος, στην τελευταία ενότητα, **Η συνάντηση με την Αλήθεια** αναπαρίσταται πιο χαρακτηριστικά (έμμεση αγκύρωση) στο σκίτσο (εικ.13). Με παιγνιώδη μορφή παρουσιάζεται η συνάντηση των μαθητών με το Χριστό που είναι μια συνάντηση με την Αλήθεια.

Συμπερασματικά όλα τα παραπάνω στοιχεία θα μπορούσαν να αποτυπωθούν στον παρακάτω πίνακα (πιν.2), που παρουσιάζει το κεφάλαιο με τις επιμέρους ενότητες, τους κώδικες των τίτλων των ενοτήτων, την τεχνοτροπία, τους κώδικες προσώπων, αντικειμένων και χώρου των εικόνων, τη σχέση τίτλου και εικόνας, καθώς και την ύπαρξη ή μη λεζάντας:

Πίνακας 2: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Α' κεφαλαίου

Κείμενο				Εικόνα					Σχέση τίτλου- εικόνας			Λεζάντα εικόνας
A/A & τίτλος κεφαλαίου	A/A ενότητας	Τίτλος	Θέματα / Κώδικες τίτλου	εικόνας	Τεχνοτροπία	Κώδικας προσώπων	Κώδικας αντικειμένων	Χωρικός κώδικας	Άμεση αγκύρωση στον τίτλο	Έμμεση αγκύρωση στον τίτλο	Καμία αγκύρωση στον τίτλο	
Α' Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας	Εισαγωγή ενότητας			1	Αγιογραφία/ ψηφιδωτό	Χριστός	Ευαγγέλιο / Ιερό κείμενο	-	-	Ο Χριστός είναι η Αλήθεια και αποτυπώνεται στο Ευαγγέλιο	-	Ο Χριστός Παντοκράτορας, 1310 μ.Χ., Παμμακάριστος, Κων/πολη
	1	Πάντα οι άνθρωποι αναζητούν την αλήθεια	Κώδικας αξιών/ αλήθεια	2	Σκίτσο	Άντρες, στρατιώτης	Θάλασσα, χαρτί, σπαθί	Εξωτερικός/ θάλασσα	-	-	X	-
				3	Σκίτσο	Άντρας	Κεραυνός/ σύμβολο εξουσίας, φωτιά, βουνά	Εξωτερικός/ βουνά, φωτιές	-	-	X	-
				4	Σκίτσο	Δούλος	Πυραμίδα / ιστορικό σύμβολο, πέτρα	Αρχαία Αίγυπτος	-	-	X	-
				5	Σκίτσο	Βελλερεφόντης	-	-	-	-	X	-
	2	Η προσέγγιση της αλήθειας: Μια βασανιστική αλλά και συναρπαστική περιπλάνηση	Κώδικας αξιών/ αλήθεια	6	Σκίτσο	Φιλόσοφοι	Μαρμάρινη κολόνα/ ιστορικό μνημείο	Αρχαία Ελλάδα	-	-	X	-
				7	Σκίτσο	Άντρας/ Μωυσής	Φωτιά, δέντρο	Εξωτερικός	-	-	X	-
				8	Αγιογραφία/ φορητή εικόνα	Άγιος/ Ματθαίος	Θρόνος, ειλητάριο	-	-	-	X	-

				9	Αγιογραφία/ φορητή εικόνα	Προφήτης/ Μωυσής	Φωτιά , βουνό	Εξωτερικ ός/ βουνά	-	-	X	Ο Μωυσής και η φλεγόμενη Βάτος, 13 ^{ος} αι. μ.Χ., Μονή Αγίας Αικατερίνης, Σινά
3	Ο Χριστός είπε: Εγώ είμαι η Αλήθεια	Θρησκε υτικός κώδικας /Χριστός , κώδικας αξιών/ Αλήθεια	10	Σκίτσο	Τρεις άντρες/ Χριστός, Πιλάτος, στρατιώτης	Δόρυ		-	-	Ο Χριστός (Αλήθεια) μπροστά στον Πιλάτο	-	
			11	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Χριστός	Θρόνος, Ευαγγέλιο / Ιερό κείμενο		-	Ο ένθρονος Χριστός με το Ευαγγέλιο στο χέρι του να αναγράφει τη φράση «Εγώ είμαι η Αλήθεια»	-		Ο Χριστός ένθρονος, Τοιχογραφία 13 ^{ου} αι. μ.Χ., Πρωτάτο, Άγιον Όρος.
			12	Σύμβολο/ Πρωτόγραμμα	-	Γράμμα Μ, φυτά, περιστέρι		-		-	X	
4	Μια συνάντηση με την Αλήθεια	Κώδικας αξιών/ Αλήθεια	13	Σκίτσο	Άντρες	-	Εξωτερικ ός / δέντρα		-	Συνάντηση του Χριστού (αλήθεια) με τον Ναθαναήλ	-	
			14	Σύμβολο/ Πρωτόγραμμα	-	Γράμμα Τ, φυτά		-		-	X	
			15	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Άγιος Ναθαναήλ	Ειλητήριο		-		-	X	Ο Ναθαναήλ

5.2 Ανάλυση Γ' Κεφαλαίου – Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός

Το κεφάλαιο Γ' έχει τίτλο **Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός** και παρατηρούμε ότι έχει 14 εικόνες που παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω.

5.2.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη σελίδα του κεφαλαίου αναγράφεται, με κεφαλαία κόκκινα γράμματα, ο τίτλος του, **κεφάλαιο Γ', Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός** και εικονίζεται μια αγιογραφία, τοιχογραφία (εικ.25). Στο κέντρο βρίσκεται ένας άντρας με φωτοστέφανο (ο Χριστός) καθισμένος πάνω σε έναν βράχο, έχει σηκωμένο το δεξί του χέρι και ευλογεί και στο αριστερό του κρατά ειλητάριο. Ακριβώς πίσω του και δεξιά (όπως τη βλέπουμε εμείς) τον παρατηρεί ένας όρθιος άντρας (πιθανόν κάποιος από τους μαθητές του) και μπροστά του μια γυναίκα (η Σαμαρείτιδα) να κρατά στα χέρια της ένα δοχείο, πάνω από ένα στρογγυλό πηγάδι (του Ιακώβ). Στο βάθος διακρίνονται βουνά και δενδρύλλια.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός, άντρας, γυναίκα/Σαμαρείτιδα

Κώδικας αντικειμένων: πηγάδι, δοχείο, ειλητάριο, βράχος

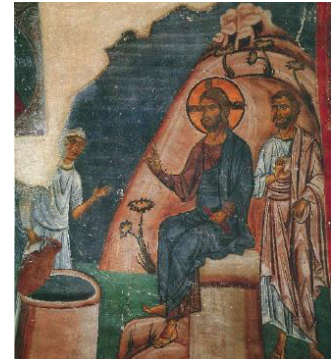
Κώδικας χώρου: εξωτερικός/πηγάδι

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Ο Χριστός με τη Σαμαρείτιδα, τέλη 12^{ου} αι. μ.Χ., Μονή

Ιωάννου του Θεολόγου, Πάτμος

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/ Χριστός

(εικ.25)

9^η Ενότητα: Η αλήθεια είναι πολύτιμη

Η πρώτη ενότητα του κεφαλαίου (ενότητα 9) έχει τίτλο **Η αλήθεια είναι πολύτιμη** και περιέχει δύο εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα της ενότητας (εικ.26) είναι μια αγιογραφία, φορητή εικόνα. Στην αριστερή πλευρά αγιογραφείται ο Χριστός, σε όρθια στάση, να ευλογεί με το δεξί του χέρι (ευλογεί την εργασία) και στο αριστερό να κρατάει ένα ειλητάριο. Ακριβώς απέναντί του (δεξιά πλευρά) ένας σκυμμένος άνθρωπος, κρατάει στα χέρια του ένα εργαλείο (τσάπα) και φαίνεται να σκάβει τη

γη (χωράφι). Μπροστά τους και στο βάθος εικονίζεται ένας ακαλλιέργητος αγρός. Στο πάνω μέρος υπάρχει ένα ημικύκλιο με διαβαθμίσεις χρωμάτων (ανοιχτό μπλε-σκούρο μπλε) που φέρει ακτίνες (**ΔΟΞΑ του ΘΕΟΥ**⁷) και ακριβώς από κάτω αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «*Η παραβολή του κρυμμένου θησαυρού*».

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός, άντρας

Κώδικας αντικειμένων: εργαλείο/τσάπα

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/χωράφι

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/φορητή εικόνα

Λεζάντα: Η παραβολή του κρυμμένου θησαυρού

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/πολύτιμος θησαυρός = αλήθεια

(εικ.26).

Περιγραφή εικόνας

Στην απέναντι σελίδα υπάρχει μια αγιογραφία, μικρογραφία χειρόγραφου (εικ.27) που εικονίζει πέντε άντρες (γεωργοί) να βρίσκονται μέσα σε ένα χωράφι και κρατώντας διάφορα εργαλεία (τσάπα, δρεπάνι, φτυάρι) να εκτελούν γεωργική εργασία.

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπα/άντρες

Κώδικας αντικειμένων: εργαλεία/τσάπα, δρεπάνι, φτυάρι

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/ χωράφι

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/ μικρογραφία

εικονογραφημένου χειρόγραφου

Λεζάντα: Οι γεωργοί και η άμπελος. Μικρογραφία

εικονογραφημένου χειρόγραφου, 11^{ος} αι. μ.Χ.,

Εθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων.

(εικ.27)

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

10^η Ενότητα: Και οι δύο προσεύχονται αλλά ...

Η επόμενη ενότητα (Ενότητα 10) με τίτλο **Και οι δύο προσεύχονται αλλά ...** συνοδεύεται από μία μόνο εικόνα (εικ.28) αγιογραφία, φορητή εικόνα.

---

7. Οι άγιοι αγιάζονται και δοξάζονται όχι με μια αγιότητα και μια δόξα που πηγάζει από μέσα τους, αλλά με την αγιότητα και τη δόξα του ίδιου του Θεού. Στη βυζαντινή αγιογραφία γίνεται χρήση φωτός απ' έξω προς τα έσω. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τη θέωση των αγίων.

Περιγραφή εικόνας

Στη συγκεκριμένη αγιογραφία (εικ.28) αναπαρίσταται ένας άντρας (ο Φαρισαίος), σε όρθια στάση και με τα χέρια του ανοιχτά να κοιτάζει προς τον ουρανό (στάση συνομιλίας – προσευχής με το Θεό). Ακριβώς μπροστά του, σε ένα επίπεδο πιο κάτω, ένας άλλος άντρας (ο Τελώνης) γονατιστός και σκυμμένος πρηνηδόν ακουμπά με το κεφάλι του στο έδαφος με τα χέρια του ανοιχτά (στάση προσευχής). Στο βάθος, αριστερά και δεξιά, δύο κτίρια και στο κέντρο ένα κουβούκλιο (πιθανόν να υποδηλώνει Ναό). Ακριβώς πάνω από το κουβούκλιο είναι γραμμένο με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «*Η παραβολή του Τελώνου και του Φαρισαίου*».

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπα, άντρες/Φαρισαίος, Τελώνης

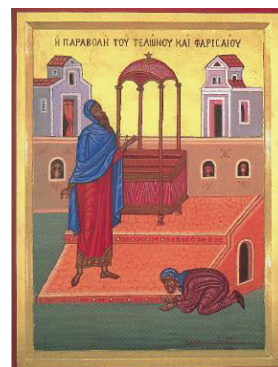
Κώδικας αντικειμένων: κουβούκλιο, κτίρια

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/ναός, κτίρια

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/φορητή εικόνα

Λεζάντα: Η προσευχή του Τελώνη και του Φαρισαίου

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/προσευχή

(εικ.28)

11^η Ενότητα: *Να συγχωρούμε τους άλλους*

Στην ενότητα που ακολουθεί (Ενότητα 11) με τίτλο *Να συγχωρούμε τους άλλους*, υπάρχει μία εικόνα αγιογραφία, τοιχογραφία (εικ.29) που εξελίσσεται σε τρία επίπεδα.

Περιγραφή εικόνας

Αριστερά, ο Χριστός ένθρονος περιβάλλεται από ακτίνες (φως-ΔΟΞΑ), με έκφραση ιλαρή και ελεήμων, ευλογεί με το αριστερό του χέρι. Πίσω του μια ομάδα αγγέλων και στο βάθος κτίρια. Ακριβώς μπροστά του ένας γονατιστός άντρας (ο οφειλέτης) με σταυρωμένα τα χέρια (στάση ικεσίας).

Δεξιά, πάλι ο Χριστός ένθρονος να περιβάλλεται από ακτίνες (φως-ΔΟΞΑ), με έκφραση λύπης και το δεξί του χέρι προς τα κάτω (εγκατάλειψη). Πίσω του μια ομάδα αγγέλων και στο βάθος κτίρια.

Ακριβώς μπροστά του ο ίδιος άντρας (ο οφειλέτης) που φέρεται από μαύρους φτερωτούς αγγέλους (δαίμονες). Κάτω από τον άντρα βρίσκεται ένα θηρίο με ανοιχτό το στόμα και πύρινη γλώσσα, έτοιμο να τον κατασπαράξει.

Στη μέση ακριβώς εικονίζονται δύο άντρες. Ο ένας (από την ενδυμασία αναγνωρίζεται ως ο οφειλέτης) με το αριστερό του χέρι φαίνεται να πιέζει το δεύτερο άντρα, που με τα χέρια σταυρωμένα ζητάει το έλεός του.

Στο πάνω μέρος της εικόνας είναι γραμμένο με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «*Η παραβολή του άσπλαχνου οφειλέτου*».

(εικ.29)

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπα/Χριστός, άγγελοι, άντρες, δαίμονες, θηρίο

Κώδικας αντικειμένων: θρόνος, κτίρια

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/κτίρια

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/ τοιχογραφία

Λεζάντα: Η παραβολή του άσπλαχνου οφειλέτου ή του οφείλοντος μύρια τάλαντα.

Σχέδιο Γ. Νικολακόπουλου, από την τοιχογραφία της Μεγίστης Λαύρας
(τροποποιημένο), Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/ο Χριστός συγχωρεί τον οφειλέτη

12^η Ενότητα: Προσέχουμε πάντοτε όσα λέμε;

Ακολουθεί η 12^η ενότητα (Ενότητα 12) με τίτλο *Προσέχουμε πάντοτε όσα λέμε;* και έχει δύο εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα της συγκεκριμένη ενότητα (εικ.30) είναι μια Αγιογραφία, φορητή εικόνα. Σε χρυσό φόντο με φωτοστέφανο στο κεφάλι, ένας άντρας (ο Άγιος Ιάκωβος ο Αδελφόθεος), εικονίζεται από τη μέση και πάνω και στα χέρια του κρατάει ένα ειλητάριο. Πάνω δεξιά εικονίζεται ο Χριστός να ευλογεί το άγιο.

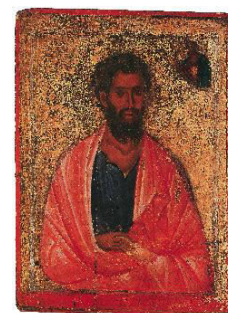
Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/Χριστός, άντρας/άγιος Ιάκωβος

Κώδικας αντικειμένων: ειλητάριο

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/φορητή εικόνα

(εικ.30)

Λεζάντα: Ο άγιος Ιάκωβος ο Αδελφόθεος, από τη Μονή Ιωάννου του

Θεολόγου στην Πάτμο

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

Περιγραφή εικόνας

Στην ίδια σελίδα συναντάμε ένα σύμβολο (εικ.31). Πρόκειται για ένα πρωτόγραμμα που βρίσκεται στο παράθεμα της ενότητας. Ένας δικέφαλος αετός σχηματίζει το γράμμα Π με τα ανοιγμένα του φτερά. Το σύμβολο είναι στολισμένο με φυτικό διάκοσμο.

Ανάλυση εικόνας

Διακοσμητικός κώδικας: γράμμα Π/φυτικός διάκοσμος, δικέφαλος αετός

Κώδικας αντικειμένων: λουλούδια, δικέφαλος αετός

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σύμβολο/πρωτόγραμμα

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.31)

Περιγραφή εικόνας

Η τρίτη εικόνα (εικ.32) αφορά ένα σκίτσο και εικονίζει ένα δέντρο στο οποίο φαίνονται οι ρίζες του που σχηματίζουν τη λέξη «ΓΛΩΣΣΑ». Το μισό δέντρο έχει καφέ κορμό με πράσινα φύλλα και το άλλο μισό έχει μαύρα γυμνά κλαδιά.

Ανάλυση εικόνας

κώδικας φύσης: δέντρο

Κώδικας αντικειμένων: δέντρο, ρίζες, κορμός, κλαδιά, φύλλα

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: Η γλώσσα είναι σαν τις ρίζες του δέντρου. Από αυτήν εξαρτάται η καρποφορία των ανθρώπινων σχέσεων ή ο μαρασμός τους

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/γλώσσα

(εικ.32)

13^η Ενότητα: Η Επί του Όρους ομιλία

Στην 13^η ενότητα (Ενότητα 13) με τίτλο **Η Επί του Όρους ομιλία** συναντούμε μόνο μια εικόνα αιογραφία.

Περιγραφή εικόνας

Στην αγιογραφία, τοιχογραφία (εικ.33) παρουσιάζεται ο Ιησούς Χριστός (διδάσκαλος), καθισμένος στην κορυφή ενός βουνού να κρατάει στα χέρια του ένα ειλητάριο πάνω στο οποίο είναι γραμμένος ένας λόγος του: «Ο έχων τας εντολάς μου και τηρών αυτώσ εκείνος εστίν ο αγαπών με ο δε αγαπών με». Αριστερά και δεξιά του φωτοστέφανου του αναγράφονται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή τα αρχικά ΙC ΧC και πάνω από αυτά υπάρχουν δύο μαύρες γραμμές (αγιογραφική συντομογραφία).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός

Κώδικας αντικειμένων: βουνό, ειλητάριο

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/βουνό

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Ιησούς Χριστός ο Διδάσκαλος

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/Χριστός, όρος

(εικ.33)

14^η Ενότητα: Όταν λέμε πάντα την αλήθεια

Η προτελευταία ενότητα (Ενότητα 14) έχει τίτλο **Όταν λέμε πάντα την αλήθεια** και είναι συνέχεια της «Επί του Όρους» ομιλίας του Ιησού. Στην ενότητα συναντάμε δύο εικόνες αγιογραφίες

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη εικόνα (εικ.34) αγιογραφία, μικρογραφία από χειρόγραφο αναπαρίστανται διαφορετικές στιγμές του προπατορικού αμαρτήματος.

Στο κέντρο εικονίζεται μια γυμνή γυναίκα (η Εύα) έχοντας απέναντί της ένα φίδι τυλιγμένο σε δέντρο με ανοιχτό το στόμα (συνομιλία).

Πάνω δεξιά η Εύα απέναντι από ένα γυμνό άντρα (ο Αδάμ) συνομιλούν.

Πάνω αριστερά ο Αδάμ και η Εύα, με κρυμμένη τη γύμνια τους, απέναντι από έναν Άγγελο Κυρίου, ο οποίος έχει υπερυψωμένο το χέρι του (φαίνεται να τους υπαγορεύει).

Κάτω αριστερά μια γυμνή γυναίκα κρατάει στα χέρια της ένα δοχείο από το οποίο ξεχύνονται νερά (προσωποποίηση του υδάτινου κόσμου).

Κάτω δεξιά ο Αδάμ και η Εύα, με κρυμμένη τη γύμνια τους, σπρώχνονται (διώκονται) από τον Άγγελο Κυρίου (Εξορία).

Σε όλη την αγιογραφία υπάρχει φυτικός διάκοσμος.

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπα, γυναίκα/Εύα, άντρας/Αδάμ, άγγελος, γυναίκα, φίδι

Κώδικας αντικειμένων: δέντρο, δοχείο, νερό, φυτά

Κώδικας χώρου: - (υποδηλώνει τον παράδεισο)

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/μικρογραφία χειρόγραφου

Λεζάντα: Το ψέμα μπήκε στις σχέσεις των ανθρώπων με το προπατορικό αμάρτημα. Μικρογραφία από βυζαντινό εικονογραφημένο χειρόγραφο, 12^{ος} αι. μ.Χ., Bibliotheca Apostolica Vaticana, Βατικανό

(εικ.34)

15^η Ενότητα: *Χτίζουμε τη ζωή μας σε γερά θεμέλια*

Η τελευταία ενότητα (ενότητα 15) έχει τίτλο *Χτίζουμε τη ζωή μας σε γερά θεμέλια* και αναφέρεται στο τέλος της «Επί του Όρους» ομιλίας. Η ενότητα συνοδεύεται από δύο αγιογραφίες, τοιχογραφίες.

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη (εικ.35) εικονίζεται ο Χριστός με τους μαθητές του πάνω σε ένα βουνό (στέρεο έδαφος) με παρατεταμένο το αριστερό Του χέρι, να δείχνει ένα σπίτι το οποίο βρίσκεται πάνω σε ένα βράχο που ριβάλλεται από ένα ποτάμι (ορμητικό) και διαλύει ένα δεύτερο σπίτι (κάτω δεξιά). Πάνω από τα σπίτια ένα τεράστιο σύννεφο μέσα στο οποίο βρίσκονται διάφορες ανθρώπινες φιγούρες (προσωποποίηση ανέμου) ενώ παράλληλα πέφτει πυκνή βροχή. Είναι η παραβολή «Των οικοδομώντων τας οικίας».

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπα/Χριστός, μαθητές Χριστού, άνθρωποι

Κώδικας αντικειμένων: σπίτια, ποτάμι, σύννεφο, βροχή

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/ποτάμι, βράχια

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Η παραβολή εκείνων που οικοδόμησαν στην πέτρα και στην άμμο. Από την Επί του Όρους ομιλία, τοιχογραφία από τη Μονή Φιλανθρωπηνών στη νήσο των Ιωαννίνων, 1560 μ.Χ.

(εικ.35)

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/βράχος=γερά θεμέλια=Εκκλησία=Χριστός

Περιγραφή εικόνας

Η ίδια παραβολή εικονίζεται με διαφορετικό τρόπο στην επόμενη εικόνα (εικ.36). Η αγιογραφία, τοιχογραφία εξελίσσεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα.

Στο κέντρο, ο Χριστός πάνω σε υποπόδιο, κρατώντας με το αριστερό του χέρι το Ευαγγέλιο και με το δεξί του χέρι να ευλογεί, περιστοιχίζεται από ανθρώπους με ανοιχτά τα χέρια (στάση αφοσίωσης).

Αριστερά, μέσα σε σπήλαιο, εικονίζεται ένας γέροντας γονατιστός πάνω σε βράχο και με τα χέρια ανοιχτά (στάση προσευχής). Αριστερά και δεξιά του βρίσκονται δύο γυναίκες φορώντας κόκκινα φορέματα (ενδυμασία=πειρασμός) με τα χέρια τους ανοιχτά (σα να τον ενοχλούν). Ακριβώς από πάνω του δύο μαύροι φτερωτοί άγγελοι (δαίμονες) που κρατώντας τόξα στα χέρια τους, τον στοχεύουν.

Δεξιά, μπροστά από μια οικία, άνθρωποι γύρω από ένα στρωμένο τραπέζι τρώνε και πίνουν. Στο ίδιο τραπέζι φαίνεται να συνεστιάζεται ένας σκοτεινός φτερωτός άγγελος (δαίμονας).

Στο πάνω μέρος της εικόνας αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «*Η παραβολή των οικοδομούντων τας οικίας*» και τα αρχικά IC XC (πάνω από αυτά υπάρχουν δύο μαύρες γραμμές - αγιογραφική συντομογραφία).

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός, άνθρωποι, γέροντας, γυναίκες, δαίμονες

Κώδικας αντικειμένων: Ευαγγέλιο, σπίτια, βουνά, τόξα, τραπέζι, φαγητά, ποτά

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/βουνά, κτίρια

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Η παραβολή γι' αυτούς που χτίζουν τα σπίτια

τους πάνω στην πέτρα και την άμμο. Σχέδιο

Γ. Νικολακόπουλου

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Χριστός

Ακολουθεί το κεφάλαιο 5.2.2 με την ανάλυση των τίτλων των ενοτήτων του Γ' κεφαλαίου.

(εικ.36)

5.2.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων

Στο κεφάλαιο Γ' εντοπίζονται μια σειρά από κώδικες που συσχετίζονται με τους τίτλους των ενοτήτων. Πιο συγκεκριμένα:

α) Ο κώδικας αξιών εμφανίζεται με την έννοια της αλήθειας (εν.9, 14), της συγχώρεσης (εν.11) και της ζωή/γερά θεμέλια (εν.15).

β) Ο θρησκευτικός κώδικας συσχετίζεται με τον τίτλος της 10^{ης} ενότητας (Χριστός) και της 13^{ης} ενότητας (η Επί του Όρους ομιλία).

γ) Ο γλωσσικός κώδικας (προσέχουμε όσα λέμε) εμφανίζεται στην 12^η ενότητα.

Ακολουθεί το κεφάλαιο 5.2.3 στο οποίο γίνεται αναφορά στο στατιστικό μέρος της εργασίας, στην κατανομή εικόνων με βάση την τυπολογία τους και στην ποσοτική ανάλυση των κωδίκων.

5.2.3 Διαπιστώσεις

Το κεφάλαιο Γ' με τίτλο **Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός**, αναπτύσσεται σε 22 σελίδες και αποτελείται από 7 ενότητες (9-15) που καλύπτουν το 24,00% του συνόλου των ενοτήτων. Καταγράφονται 12 εικόνες που αντιστοιχούν στο 13,00% του συνόλου των εικόνων.

Η συχνότητα των εικόνων του κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους, όπως προκύπτει από τον πίνακα 3, έχει ως εξής:

Πίνακας 3: Κατανομή εικόνων Γ' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους

Είδος	Αριθμός	Συχνότητα %
Αγιογραφία	10	83,00 %
Σκίτσο	1	8,50 %
Σύμβολο	1	8,50 %

Παρατηρούμε ότι στο Γ' κεφάλαιο κυρίαρχο ρόλο παίζουν οι αγιογραφίες και ελάχιστο τα σκίτσα και τα σύμβολα (πιν.3).

Στις αγιογραφίες (εικ.25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36) κυρίαρχοι κώδικες είναι ο βιβλικός (εικ.26, 27, 28, 29, 34, 35, 36) και ο θρησκευτικός (εικ.25, 30, 33). Αναφορικά με την τεχνοτροπία: πέντε αγιογραφίες (εικ.25, 29, 33, 35, 36) αντιπροσωπεύουν τοιχογραφίες, τρεις (εικ.26, 28, 30) είναι φορητές εικόνες και δύο (εικ.27, 34) μικρογραφίες από χειρόγραφα. Στο χωρικό κώδικα κυριαρχεί ο εξωτερικός χώρος (εικ.25, 26, 27, 28, 29, 33, 35, 36) αναπαριστώντας ναούς, κτίρια, βουνά, χωράφια, πηγάδι, βράχια και ποτάμι. Στην 34^η εικόνα αγιογραφία εμφανίζεται ένας υπερφυσικός χώρος (Παράδεισος) ενώ αντίθετα απουσιάζει ο κώδικας χώρου από την 30^η εικόνα αγιογραφία. Όλες οι αγιογραφίες συνοδεύονται από λεζάντα. Στο σύμβολο (εικ.31) κυρίαρχος είναι ο διακοσμητικός κώδικας και απουσιάζει ο κώδικας χώρου και η λεζάντα. Τέλος, στο σκίτσο (εικ.32) εμφανίζεται ο κώδικας φύσης (δέντρο) που συνοδεύεται από λεζάντα ενώ αντίθετα απουσιάζει ο χωρικός κώδικας.

Οι λεζάντες, στατιστικά, εμφανίζονται στο 92,00 % του συνόλου των εικόνων του κεφαλαίου Γ' και ως προς την τεχνοτροπία κατανέμονται ως εξής: αγιογραφίες 100%, σκίτσα 100% και σύμβολα 0%.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε πως οι εικόνες του Γ' κεφαλαίου αναπαριστούν γεγονότα από την Παλαιά και Καινή διαθήκη (παραβολές), θρησκευτικά πρόσωπα (Χριστός, προφήτες, μαθητές χρ, άγγελοι, άγιοι, Αδάμ, Εύα, Σαμαρείτιδα, Τελώνης, Φαρισαίος), πνευματικά όντα (δαίμονες), τέρατα (θηρίο, φίδι) και εμφανίζονται εξωτερικοί χώροι (πηγάδι, ποτάμι, χωράφι, ναοί, κτίρια) και βιβλικοί (Παράδεισος).

Στο επόμενο κεφάλαιο 5.2.4 καταγράφονται οι σχέσεις των εικόνων με τους τίτλους των ενοτήτων (άμεση, έμμεση ή καμία αγκύρωση).

5.2.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων

Στο κεφάλαιο οι *Αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός* οι τίτλοι των ενοτήτων έχουν σχέση με κώδικες αξιών (αλήθεια, συγχώρεση, ζωή/γερά θεμέλια), γλωσσικούς (προσέχουμε όσα λέμε), θρησκευτικούς (προσευχή-επικοινωνία, Η Επί του Όρους Ομιλία- αποκάλυψη).

Η χρήση της 25^{ης} εικόνας στην αρχική σελίδα του κεφαλαίου, φαίνεται να μην έχει άμεση αγκύρωση στον τίτλο, αλλά η επιλογή της μόνο τυχαία δε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί. Η συνάντηση του Χριστού με τη Σαμαρείτιδα συμβολίζει τη συνάντηση με κάτι καινούριο, τη φανέρωση-αποκάλυψη κάποιας αλήθειας που αγνοούμε. Είναι μια διαπίστωση και ομολογία ότι ο Χριστός είναι ο Σωτήρας του κόσμου. Η Σαμαρείτιδα με ειλικρίνεια στην καρδιά της, αναγνώρισε τις αμαρτίες της χωρίς δικαιολογία και θέλησε να συνδεθεί μαζί του με την πίστη και την αγάπη. Έγινε μάρτυρας του Χριστού και η πρώτη Ιεραπόστολος.

Στην 9^η ενότητα η παραβολή του Κρυμμένου Θησαυρού (εικ.26) έχει έμμεση σχέση με τον τίτλο της ενότητας καθώς ο Χριστός με το λόγο του ξυπνάει τις ψυχές των ανθρώπων και τους καλεί να ανακαλύψουν έναν αληθινό θησαυρό, τη «*Βασιλεία του Θεού*», που είναι το πολυτιμότερο αγαθό, για την κατάκτηση του οποίου αξίζει να θυσιάσουμε τα πάντα. Στη αγιογραφία εικονίζεται ο «*πολύτιμος θησαυρός*» (Χριστός=Αλήθεια).

Η 10^η ενότητα φανερώνει την ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία τόσο με τους συνανθρώπους του όσο και με το Θεό. Τη δυνατότητα της επικοινωνίας με το Θεό του την προσφέρει η προσευχή. Μέσα από αυτήν ευγνωμονεί το Θεό, ζητάει τη βοήθεια Του και ομολογεί την πίστη του. Η προσευχή όμως για να έχει αξία πρέπει να γίνεται με ταπείνωση και ειλικρίνεια.

Μέσα από την παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (εικ.28) ο Χριστός θέλει να μας διδάξει τη σημασία της ταπείνωσης στη ζωή μας. Η ταπείνωση ως έκφραση αγάπης, γιατί αυτό είναι στην πραγματικότητα, έχει τη δύναμη να ζεστάνει και να μαλακώσει τις καρδιές μας, να μας

φέρει πιο κοντά τόσο με τους συνανθρώπους μας όσο και στην προσωπική μας λύτρωση. Η εικόνα ανταποκρίνεται πλήρως στον τίτλο της ενότητας.

Στην 11^η ενότητα του κεφαλαίου με τίτλο **Να συγχωρούμε τους άλλους**, ο Χριστός προβάλλει την αγάπη και τη συγχώρεση ως θεμελιώδη χαρακτηριστικά της βασιλείας του Θεού, τόσο με τα λόγια του όσο και έμπρακτα με τη ζωή του. Ο νέος αυτός κόσμος, με την έλευση Του απέκτησε ένα περιεχόμενο πιο δυναμικό και πολύ πιο ανθρώπινο.

Ο Χριστός χρησιμοποίησε την παραβολή του «*Άσπλαχνου Οφειλέτου*» για να τονίσει το θέμα της ατελείωτης συγχώρεσης που θα πρέπει να έχουμε ο ένας προς τον άλλο. Αυτό ακριβώς πρεσβεύει η 29^η εικόνα που έμμεσα φανερώνει την αξία της συγχώρεσης.

Οι εικόνες που χρησιμοποιούνται στην 12^η ενότητα (εικ.30, 31, 32) δε φαίνεται να έχουν καμία σχέση με τον τίτλο της, **Προσέχουμε πάντοτε όσα λέμε**. Ίσως η εικόνα 32 (σκίτσο) να παραπέμπει στη γλώσσα (λόγος) που είναι σαν τις ρίζες του δέντρου. Από αυτήν εξαρτάται η καρποφορία ή ο μαρασμός του. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι δικαιωματικά τοποθετείται στην συγκεκριμένη ενότητα, ο Άγιος Ιάκωβος, ο Αδελφόθεος, ο οποίος είναι αυτός που επισήμανε τα δεινά που προκαλεί στις ανθρώπινες σχέσεις η κακή χρήση της γλώσσας. «*Από το ίδιο στόμα βγαίνει και ευλογία και κατάρα*», έλεγε. Και συνέχισε, «*Εκείνος που δε φταίει στα λόγια του είναι τέλειος άνθρωπος και μπορεί να χαλιναγωγήσει όλο το σώμα του*» (Ιακ. 3, 1-12).

Στην 13^η ενότητα με τίτλο **Η Επί του Όρους ομιλία** γίνεται εύστοχη χρήση (άμεση αγκύρωση) της αγιογραφίας (εικ.33) κατά την οποία ο Ιησούς Χριστός (διδάσκαλος) είναι καθισμένος στην κορυφή ενός βουνού (όρους). Στην Επί του Όρους ομιλία του, ο Χριστός φανέρωσε στους παρευρισκομένους τα χαρακτηριστικά του νέου τρόπου ζωής και το νόημα της αληθινής χαράς. Ο άνθρωπος που αποδέχεται αυτή την αλήθεια, γνωρίζει πως η πραγματική χαρά δε βρίσκεται στη συσσώρευση υλικών αγαθών και πως η Βασιλεία του Θεού δεν είναι κάτι αόριστο. Είναι μια ζωή καθαρής καρδιάς και αληθινής πίστης.

Στην 14^η ενότητα χρησιμοποιείται η αγιογραφία του προπατορικού αμαρτήματος (εικ.34) προκειμένου να τονιστεί η αξία της ειλικρίνειας και της αποφυγής της υποκρισίας. Το ψέμα κλονίζει την εμπιστοσύνη των ανθρώπων και δυσχεραίνει τις σχέσεις τους. Ο Χριστός είναι η Αλήθεια και πάνω σε Αυτόν πρέπει να οικοδομήσουμε τις σχέσεις μας. Έμμεση αγκύρωση με τον τίτλο (προπατορικό αμάρτημα = ψέμα ενάντια στην αλήθεια).

Τέλος, στην 15^η ενότητα, η χρήση των αγιογραφιών με την παραβολή «*Των οικοδομούντων τας οικίας*» θέλει να τονίσει ότι οι αλήθειες που φανέρωσε ο Χριστός είναι τα θεμέλια της ζωής μας και πρέπει πάντα να σκεφτόμαστε τις συνέπειες των επιλογών μας. Αν η ζωή μας στηρίζεται σε εφήμερες αξίες και όχι στην αλήθεια του Χριστού, θα κινδυνεύσουμε όταν θα έρθουν οι δύσκολες στιγμές της ζωής.

Είναι αξιοσημείωτο πως παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιήθηκαν δύο αγιογραφίες του ίδιου θέματος, οι διαφορές τους είναι ουσιώδεις και χαρακτηριστικές.

Η πρώτη (εικ.34) συμβολίζει πιο χαρακτηριστικά την οικοδόμηση σε γερά θεμέλια (βράχος = γερό έδαφος – στέρεη ζωή, άμμος = σαθρό έδαφος – εφήμερη ζωή).

Η δεύτερη (εικ.35) παρουσιάζει μια πιο πνευματική διάσταση της έννοιας «οικοδόμηση», δίνοντας βαρύτητα στις παρακάτω σχέσεις: Χριστός = Πέτρα = Ασφάλεια, Φαγοπότι = υλικά = αδιαφορία πνευματικής ζωής, Γέροντας VS Γυναίκες = Πειρασμοί (σαρκικοί)

Συμπερασματικά όλα τα παραπάνω στοιχεία θα μπορούσαν να αποτυπωθούν στον παρακάτω πίνακα (πιν.4), που παρουσιάζει το κεφάλαιο με τις επιμέρους ενότητες, τους κώδικες των τίτλων των ενοτήτων, την τεχνοτροπία, τους κώδικες προσώπων, αντικειμένων και χώρου των εικόνων, τη σχέση τίτλου και εικόνας, καθώς και την ύπαρξη ή μη λεζάντας:

Πίνακας 4: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Γ' κεφαλαίου

Κείμενο				Εικόνα					Σχέση τίτλου- εικόνας			Λεζάντα εικόνας	
A/A & τίτλος κεφαλαίου	A/A ενότητας	Τίτλος	Θέματα / Κώδικες τίτλου	A/A εικόνας	Τεχνοτροπία	Κώδικας προσώπων	Κώδικας αντικειμένων	Χωρικός κώδικας	Άμεση αγκύρωση στον τίτλο	Έμμεση αγκύρωση στον τίτλο	Καμία αγκύρωση στον τίτλο		
Γ'	Εισαγωγή ενότητας			25	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Χριστός, άντρας, γυναίκα/ Σαμαρείτιδα	Πηγάδι, δοχείο, ειλητάριο, βράχος	Εξωτερικός/ πηγάδι	-	Ο Χριστός είναι η Αλήθεια	-	Ο Χριστός με τη Σαμαρείτιδα, τέλη 12 ^{ου} αι. μ.Χ., Μονή Ιωάννου του Θεολόγου, Πάτμος	
	9	Η αλήθεια είναι πολύτιμη	Κώδικας αξιών/ αλήθεια	26	Αγιογραφία/ φορητή εικόνα	Χριστός, άντρας	Εργαλείο/ τσάπα	Εξωτερικός/ χωράφι	-	Η αλήθεια είναι πολύτιμη σαν τον κρυμμένο θησαυρό	-	Η παραβολή του κρυμμένου θησαυρού	
				27	Αγιογραφία/ μικρογραφία από χειρόγραφο	Άντρες	Εργαλεία/ τσάπα, δρεπάνι, φτυάρι	Εξωτερικός/ χωράφι	-	-	X	Οι γεωργοί και η άμπελος. Μικρογραφία εικονογραφημένου χειρόγραφου, 11 ^{ος} αι. μ.Χ., Εθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων.	
	10	Και οι δύο προσεύχονται αλλά ...	Θρησκευτικός κώδικας / προσευχή	28	Αγιογραφία/ φορητή εικόνα	Άντρες/ Τελώνης, Φαρισαίος	Κτίρια, κουβούκλιο	Εξωτερικός/ ναός, κτίρια	Προσευχή δύο αντρών	-	-	Η προσευχή του Τελώνη και του Φαρισαίου	
	11	Να συγχωρούμε τους άλλους	Κώδικας αξιών/ συγχώρεση	29	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Χριστός, άγγελοι, άντρες, δαίμονες, θηρίο	Θρόνος, κτίρα	Εξωτερικός/ κτίρια	-	Ο Χριστός συγχωρεί τον οφειλέτη	-	-	Η παραβολή του άσπλαχνου οφειλέτου ή του οφειλοντος μύρια τάλαντα. Σχέδιο Γ. Νικολακόπουλου, από την τοιχογραφία της Μεγίστης Λαύρας (τροποποιημένο), Άγιον Όρος
	12	Προσέχουμε πάντοτε όσα λέμε;	Γλωσσικός κώδικας / όσα	30	Αγιογραφία/ φορητή εικόνα	Χριστός, άγιος/ Ιάκωβος ο Αδελφόθεος	Ειλητάριο	-	-	-	-	X	Ο άγιος Ιάκωβος ο Αδελφόθεος, από τη Μονή Ιωάννου του Θεολόγου στην Πάτμο

		λέμε	31	Σύμβολο/ πρωτόγραμμα	-	Γράμμα, Π, λουλούδια, δικέφαλος αετός	-	-	-	X	-
			32	Σκίτσο	-	Δέντρο, ρίζες, κορμός, κλαδιά, φύλλα	-	-	Γλώσσα = λόγος	-	Η γλώσσα είναι σαν τις ρίζες του δέντρου. Από αυτήν εξαρτάται η καρποφορία των ανθρώπινων σχέσεων ή ο μαρασμός τους
13	Η Επί του Όρους ομιλία	Θρησκευτικός κώδικας / ομιλία Χριστού	33	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Χριστός	Βουνό, ειλητήριο	Εξωτερικός/ βουνό	Ο Χριστός πάνω σε ένα βουνό	-	-	Ιησούς Χριστός ο Διδάσκαλος
14	Όταν λέμε πάντα την αλήθεια	Κώδικας αξιών/ αλήθεια	34	Αγιογραφία/ μικρογραφία από χειρόγραφο	Γυναίκα/Εύα, άντρας/Αδάμ άγγελος, γυναίκα	Δέντρο, δοχείο, νερό, φυτά	Παράδεισος	-	Προπατορικό αμάρτημα = ψέμα	-	Το ψέμα μπήκε στις σχέσεις των ανθρώπων με το προπατορικό αμάρτημα. Μικρογραφία από βυζαντινό εικονογραφημένο χειρόγραφο, 12 ^{ος} αι. μ.Χ., Biblioteca Apostolica Vaticana, Βατικανό
15	Χτίζουμε τη ζωή μας σε γερά θεμέλια	Κώδικας αξιών/ γερά θεμέλια	35	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Χριστός, μαθητές Χριστού, άνθρωποι	Σπίτια, ποτάμι, σύννεφο, βροχή	Εξωτερικός/ ποτάμι, βράχια	-	βράχος= γερά θεμέλια= Εκκλησία= Χριστός	-	Η παραβολή εκείνων που οικοδόμησαν στην πέτρα και στην άμμο. Από την Επί του Όρους ομιλία, τοιχογραφία από τη Μονή Φιλανθρωπινών στη νήσο των Ιωαννίνων, 1560 μ.Χ.
			36	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Χριστός, άνθρωποι, γέροντας, γυναίκες, δαίμονες	Ευαγγέλιο, σπίτια, βουνά, τραπέζι, φαγητά, ποτά, τόξα	Εξωτερικός/ κτίρια, βουνά	-	Χριστός = γερά θεμέλια	-	Η παραβολή γι' αυτούς που χτίζουν τα σπίτια τους πάνω στην πέτρα και την άμμο. Σχέδιο Γ. Νικολακόπουλου

5.3 Ανάλυση Ε' Κεφαλαίου – Ζώντας μαζί με την Αλήθεια

Το κεφάλαιο Ε' με τίτλο **Ζώντας μαζί με την Αλήθεια** χωρίζεται σε 8 ενότητες και έχει συνολικά 20 εικόνες που παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω.

5.3.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων

Περιγραφή εικόνας

Στην αρχική σελίδα του κεφαλαίου αναγράφεται, με κεφαλαία μπλε γράμματα, ο τίτλος του, **κεφάλαιο Ε', Ζώντας μαζί με την Αλήθεια** και απεικονίζεται ψηφιδωτό, αγιογραφία (εικ.52) του 13^{ου} αι. με τον Ιησού Χριστό να ευλογεί με το δεξί του και στο αριστερό του να κρατά το Ευαγγέλιο. Αριστερά Του διακρίνονται τα αρχικά ΧC και πάνω από αυτά υπάρχει μία μαύρη γραμμή (αγιογραφική συντομογραφία). Τα χρώματα που κυριαρχούν είναι το καφέ-χρυσό και το σκούρο.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός

Κώδικας αντικειμένων: Ευαγγέλιο/ιερό κείμενο

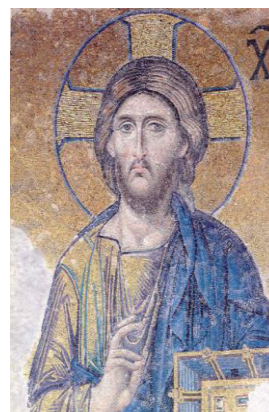
Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/ψηφιδωτό

Λεζάντα: Ο Χριστός, Τμήμα από τη Δέηση, ψηφιδωτό 13^{ου} αι. μ.Χ.,

Αγία Σοφία, Κωνσταντινούπολη

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Χριστός

(εικ.52)

22^η Ενότητα: Στην εκκλησία ζούμε την Αδελφοσύνη

Η πρώτη ενότητα του κεφαλαίου (22^η Ενότητα) έχει τίτλο **Στην εκκλησία ζούμε την Αδελφοσύνη**.

Περιγραφή εικόνας

Στην ενότητα αυτή συναντάμε μόνο μία εικόνα (εικ.53). Πρόκειται για ένα συνδυασμό σκίτσου και συμβόλων (μικτή εικόνα). Πολλά πρόσωπα μικρών παιδιών, όλων των εθνοτήτων και των χρωμάτων, σχηματίζουν το σώμα ενός ανθρώπου (σώμα=Εκκλησία) και πάνω σε αυτά τοποθετούνται τρεις σταυροί, σε κίτρινο χρώμα και δυο σύμβολα της ειρήνης, σε κόκκινο χρώμα.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/μικρά παιδιά, σύμβολο/σταυρός

Κώδικας αντικειμένων: σύμβολα, σταυρός, ειρήνη

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/παιδιά, σταυρός

(εικ.53)

23^η Ενότητα: *Η αλήθεια είναι φως*

Η δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου (ενότητα 23) έχει τίτλο *Η αλήθεια είναι φως* και συνοδεύεται από δύο αγιογραφίες.

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη αγιογραφία, ψηφιδωτό (εικ.54), ένας άντρας (ο Ιησούς) με συνοδεία δύο ανθρώπων, πιθανόν οι μαθητές του, συναντά και με το δεξί του χέρι ευλογεί δύο άλλους ανθρώπους (τυφλούς όπως προκύπτει από τη λεζάντα) που κάθονται στην άκρη ενός δρόμου. Ακριβώς από πάνω τους εικονίζεται ένα πράσινο δέντρο. Τα χρώματα που κυριαρχούν είναι το χρυσό, το πράσινο και το κόκκινο (χρωματικός κώδικας).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα, άντρας/Ιησούς, άνθρωποι/μαθητές Χριστού, τυφλοί

Κώδικας αντικειμένων: δρόμος, δέντρο

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/ψηφιδωτό

Λεζάντα: Η θεραπεία των τυφλών, 14^{ος} αι. μ.Χ., Μονή της

Χώρας, Κωνσταντινούπολη

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Χριστός, φως

(εικ.54)

Περιγραφή εικόνας

Στη δεύτερη αγιογραφία, μικρογραφία από χειρόγραφο (εικ.55), παρουσιάζεται η Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Ψηλά στο μέσο της εικόνας, πάνω στη μεσαία από τις τρεις κορυφές ενός όρους (Θαβώρ) παρουσιάζεται ο Μεταμορφωμένος Χριστός. Με το ένα χέρι ευλογεί και με το άλλο κρατεί κλειστό ειλητάριο (πιθανόν να αναγράφεται ο Νόμος του). Φοράει λευκό χιτώνα και μάτιο και αριστερά και δεξιά του βρίσκονται δύο άνθρωποι (πιθανόν οι προφήτες Μωυσής και Ηλίας). Και οι τρεις είναι περιτριγυρισμένοι από έναν λευκό κύκλο (πλημμυρισμένοι με φως). Κάτω ακριβώς βρίσκονται βουνά (όρος Θαβώρ), δέντρα και τρεις άνθρωποι. Ο ένας πεσμένος στο έδαφος και με το βλέμμα του στραμένο στο Χριστό (ο απόστολος Ιωάννης), ο δεύτερος στα δεξιά (ο απόστολος Πέτρος) και ο τρίτος στα αριστερά (ο απόστολος Ιάκωβος).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός, άνθρωποι/Προφήτες, απόστολοι

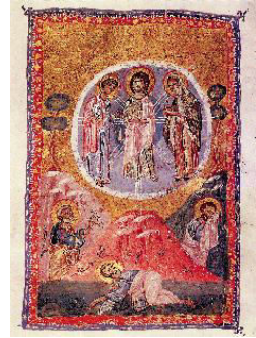
Κώδικας αντικειμένων: ειλητάριο, βουνά, δέντρα

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/βουνά

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/μικρογραφία από χειρόγραφο

Λεζάντα: Η μεταμόρφωση, 12^{ος} αι. μ.Χ., Μονή Παντελεήμονος,
Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Χριστός, φως

(εικ.55)

24^η Ενότητα: Η αλήθεια εκφράζεται με ύμνους στη λατρεία

Στην επόμενη ενότητα του κεφαλαίου (ενότητα 24) με τίτλο **Η αλήθεια εκφράζεται με ύμνους στη λατρεία** εμφανίζεται το μόνο μουσικό χειρόγραφο (εικ.56) του βιβλίου.

Περιγραφή εικόνας

Η 56^η εικόνα είναι μια φωτογραφία που εικονίζει ένα μουσικό χειρόγραφο με «Οίκους της Θεοτόκου» (αναγράφεται στη λεζάντα). Από την αριστερή του μεριά εικονογραφείται μια σύνθεση από λουλούδια που σχηματίζουν ένα καντήλι. Στην κορυφή του βρίσκονται τα φτερά ενός αγγέλου και αριστερά και δεξιά του παγώνια. Λίγο πιο κάτω το πρωτόγραμμα ωμέγα (ω) και μέσα σε αυτό αναπαρίσταται ολόσωμη η Παναγία να κρατάει στα χέρια της το μικρό Χριστό. Από τη δεξιά μεριά είναι γραμμένος ο ύμνος σε διπλούς στίχους, το ποιητικό κείμενο, πάνω από το οποίο τίθενται τα μουσικά σύμβολα. Οι στίχοι είναι γραμμένοι με μαύρα και κόκκινα γράμματα/σύμβολα.

Ανάλυση εικόνας

Ιστορικός κώδικας: χειρόγραφο, πρόσωπα/Χριστός, Παναγία,

Κώδικας αντικειμένων: λουλούδια, καντήλι, παγώνια, γράμματα,
μουσικά σύμβολα, φτερά αγγέλου

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: φωτογραφία

Λεζάντα: Μουσικό χειρόγραφο με «Οίκους της Θεοτόκου» από τη
Μονή Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/μουσικό χειρόγραφο με ύμνους

(εικ.56)

Περιγραφή εικόνας

Στην απέναντι ακριβώς σελίδα υπάρχει μια ρεαλιστική εικόνα (εικ.57). Το εσωτερικό ενός ναού, φωτογραφημένο από χαμηλή οπτική γωνία, με τον τρούλο να κυριαρχεί, μέσα σε ένα κατάμαυρο

φόντο. Στον τρούλο είναι αγιογραφημένος ο Παντοκράτορας, ο οποίος φαίνεται αμυδρά καθώς το φως της ημέρας διαχέεται-διασκορπίζεται από τα παράθυρά του. Στο κάτω μέρος αναμμένα κεριά, ίσως από κάποιο πολυέλαιο.

(εικ.57)

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Παντοκράτορας, ναός

Κώδικας αντικειμένων: τρούλος, κεριά, πολυέλαιος

Κώδικας χώρου: εσωτερικός/ναός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ο Παντοκράτορας στην κορυφή του τρούλου, ως το πρώτο φως, συνέχει και ενοποιεί τα πάντα

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/εκκλησία

Περιγραφή εικόνας

Τέλος, η τρίτη ρεαλιστική εικόνα (εικ.58) της συγκεκριμένης ενότητας παρουσιάζει έναν εξωτερικό χώρο στον οποίο σε πρώτο πλάνο υπάρχει ένα σκέπαστρο και στο βάθος ένα πετρόχτιστο οίκημα με πολλές αψίδες. Στη μέση της εξωτερικής αυλής υπάρχει ένα μνημείο. Το παράδοξο της εικόνας είναι πως, αν κάποιος δε διαβάσει τη λεζάντα της, δύσκολα θα αντιληφθεί πως πρόκειται για εκκλησία.

Ανάλυση εικόνας

Αρχιτεκτονικός κώδικας: κτίρια, μνημείο

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ο Άγιος Νικόλαος Πορταριάς, Πήλιο

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.58)

25^η Ενότητα: *Μεταनिώνω και συμφιλιώνομαι αληθινά*

Ακολουθεί η 25^η ενότητα (ενότητα 25) με τίτλο *Μεταनिώνω και συμφιλιώνομαι αληθινά*, στην οποία συναντάμε δύο αγιογραφίες, τοιχογραφίες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη (εικ.59) απεικονίζει την Παραβολή του ασώτου υιού. Μια αγιογραφία, τοιχογραφία που αποτελείται από πολλά επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο βρίσκονται δύο άνθρωποι που αγκαλιάζονται (ο πατέρας και ο άσωτος υιός), σε μέγεθος μεγαλύτερο από όλους τους υπόλοιπους, σχεδόν ίδιο με τις οικίες και με φανταχτερά ρούχα. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, πάνω από τους δύο, αγιογραφείται η σκηνή κατά την οποία ο (πρωτότοκος) υιός, καθισμένος πάνω σε ένα δέντρο βόσκει τα πρόβατα του και στη συνέχεια το ίδιο άτομο κατηφορίζει το βουνό (προκειμένου να επιστρέψει στο πατρικό του). Σε ένα άλλο επίπεδο, πίσω από τον πατέρα και τον άσωτο υιό και μπροστά από τα σπίτια, άνθρωποι διασκεδάζουν χορεύοντας ενώ κάποιοι άλλοι πίνοντας και τρώγοντας, καθισμένοι σε ένα τραπέζι (χαίρονται το γεγονός της επιστροφής του ασώτου υιού). Σε ένα διαφορετικό επίπεδο, μπροστά από όλους αλλά σε μικρότερη διάσταση, εμφανίζεται ένας άντρας (ο υπηρέτης) που κρατώντας μαχαίρι «θύει τον μόσχον τον σιτευτόν» (για τη χαρά της επιστροφής). Τέλος, στο πάνω μέρος με κεφαλαία γράμματα αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή η φράση «*Η παραβολή του ασώτου υιού*».

Ανάλυση εικόνας

Βιβλικός κώδικας: πρόσωπα, άντρες/πατέρας, γιος, άνθρωποι

Κώδικας αντικειμένων: κτίρια, δέντρο, βουνό, ζώα

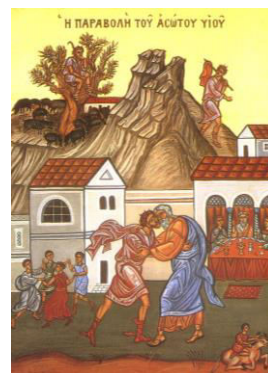
Κώδικας χώρου: εξωτερικός/κτίρια, δέντρα, βουνά

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Η παραβολή του ασώτου υιού, Σχέδιο Γ. Νικολακόπουλου

από την τοιχογραφία της Μονής Μεγίστης Λαύρας, Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/πατέρας, άσωτος υιός

(εικ.59)

Περιγραφή εικόνας

Η δεύτερη αγιογραφία, τοιχογραφία (εικ.60) αναπαριστά μια γυναίκα, λιπόσαρκη, με τα χέρια σταυρωμένα στο ύψος του στήθους και μακριά μαλλιά πλεγμένα σε πλεξούδες. Φοράει μακρύ χιτώνα, στο χρώμα του σώματος της και στο κεφάλι της φέρει κίτρινο φωτοστέφανο, γεγονός που υποδηλώνει ότι είναι κάποια Οσία/Αγία (Οσία Μαρία η Αιγυπτία). Αριστερά και δεξιά από το φωτοστέφανο αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «*Η Οσία η Μαρία η Αιγυπτία*».

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Οσία Μαρία η Αιγυπτία

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Η Οσία Μαρία η Αιγυπτία είναι ένα ζωντανό παράδειγμα της δύναμης της μετάνοιας. Τη μνήμη της τιμά η Εκκλησία μας την Ε΄ Κυριακή των Νηστειών

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.60)

26^η Ενότητα: *Ευχέλαιο: Για την υγεία του σώματος και της ψυχής*

Η πέμπτη ενότητα του κεφαλαίου (ενότητα 26) έχει τίτλο *Ευχέλαιο: Για την υγεία του σώματος και της ψυχής* και έχει δύο εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη εικόνα που συνοδεύει την ενότητα (εικ.61), παρουσιάζεται μια αγιογραφία, τοιχογραφία σε δύο διαφορετικές σκηνές και σε δύο διαφορετικούς χρόνους. Αριστερά, ο Ιησούς με τη συνοδεία δύο ανθρώπων με φωτοστέφανο (πιθανόν οι μαθητές του), ευλογεί και επιχρίει τα μάτια ενός ανθρώπου (τυφλός), ο οποίος στη συνέχεια νίβεται σε μια δεξαμενή (Κολυμβήθρα του Σιλωάμ) και θεραπεύεται. Το θαύμα εξελίσσεται σε φυσικό περιβάλλον (εξωτερικός χώρος, βουνά). Δεξιά, ο Ιησούς συνοδεία τριών ανθρώπων με φωτοστέφανο (πιθανόν οι μαθητές του), με ανοιχτά τα χέρια του (φαίνεται σα να ευλογεί) θεραπεύει (από πυρετό) μια γυναίκα (πεθερά του Πέτρου). Η θεραπεία (ιεροπραξία) πραγματοποιείται στο σπίτι της γυναίκας (εσωτερικός χώρος). Στο βάθος σπίτια που ενώνονται με κόκκινο πανί.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Χριστός, άνθρωποι/μαθητές Χριστού, άντρας/τυφλός, γυναίκα

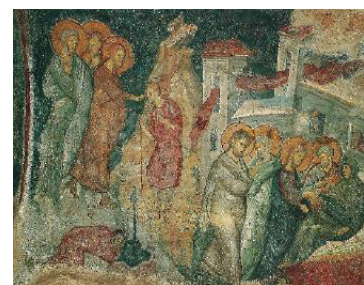
Κώδικας αντικειμένων: κτίρια, δεξαμενή, νερό

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/κτίρια, εσωτερικός/σπίτι

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Η ίαση του τυφλού και της πεθεράς του Πέτρου, 1312-1322 μ.Χ., ναός της Οδηγήτριας, Μυστράς

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.61)

Περιγραφή εικόνας

Η δεύτερη είναι μια ρεαλιστική εικόνα εσωτερικού χώρου (εικ.62). Ένας ιερέας (αναγνωρίζεται από την εκκλησιαστική περιβολή), ελαφρώς σκυμμένος προς τα μπρος, κρατά στα χέρια του ένα βιβλίο (πιθανόν το ευχολόγιο). Μπροστά του, πάνω σε ένα στρογγυλό τραπέζι, είναι

τοποθετημένα ένα κηροπήγιο με αναμμένα κεριά (επτά στον αριθμό), ένα θυμιατό και ένα καντήλι. Ο χώρος παραπέμπει σε θάλαμο νοσοκομείου. Πολλά κρεβάτια με άσπρα σεντόνια, άνθρωποι φορώντας πιτζάμες και μία φιάλη οξυγόνου.

(εικ.62)

Ανάλυση εικόνας

Τελετουργικός κώδικας: πρόσωπο/ιερέας, άνθρωποι/ασθενείς

Κώδικας αντικειμένων: τραπέζι, βιβλίο/ευχολόγιο, κηροπήγιο, κεριά, θυμιατό, καντήλι

Κώδικας χώρου: εσωτερικός/νοσοκομείο

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ευχέλαιο στο Ιπποκράτειο Γ.Ν.Α. από τον ιερέα του παρεκκλησίου του Αγίου Κοσμά

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/ιερέας, εκκλησιαστικά σκεύη

27^η Ενότητα: Η Ορθοδοξία στην Ελλάδα

Στην αμέσως επόμενη ενότητα (ενότητα 27) με τίτλο **Η Ορθοδοξία στην Ελλάδα** συναντάμε δύο εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα είναι ρεαλιστική εσωτερικού χώρου (εικ.63). Παρουσιάζει το εσωτερικό ενός ναού (ορθόδοξου) στη μέση του οποίου βρίσκεται ο αρχιεπίσκοπος (γίνεται αντιληπτός από τα άμφια που φορά καθώς και από τη μήτρα) που ευλογεί και αριστερά και δεξιά διακρίνονται οι πιστοί. Στο βάθος και ακριβώς απέναντί του το Ιερό Τέμπλο με την πλατυτέρα να δεσπόζει στη λόγχη, εικονοστάσια, πολυέλαιος, λάβαρο και ένας σταυρός. Όλη η εικόνα φαίνεται να «λούζεται» από φως.

Ανάλυση εικόνας

Τελετουργικός κώδικας: πρόσωπα/αρχιεπίσκοπος, πιστοί

Κώδικας αντικειμένων: Ιερό Τέμπλο, εικονοστάσια, πολυέλαιος,
λάβαρο, σταυρός

Κώδικας χώρου: εσωτερικός/ναός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ορθόδοξοι Έλληνες υπάρχουν σε όλο τον κόσμο.

(εικ.63)

Κυριακή της Ορθοδοξίας στον Καθεδρικό ναό
του Αγίου Νικολάου στην Ουάσιγκτον

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/εκκλησία, αρχιεπίσκοπος

Περιγραφή εικόνας

Η δεύτερη εικόνα (εικ.64) είναι μια φωτογραφία που αποτυπώνει μια ιστορική στιγμή (ιστορικό τεκμήριο). Είναι ο Όρκος στην Αγία Λαύρα. Πλήθος αγωνιστών με την παραδοσιακή ελληνική φορεσιά και με τα σπαθιά περασμένα στη μέση τους, κρατώντας την ελληνική σημαία (εθνικό σύμβολο), υψώνουν τα χέρια τους στον ουρανό και, μπροστά στην Ωραία Πύλη και με την παρουσία του Παλαιών Πατρών Γερμανού (θρησκευτικοϊστορικό πρόσωπο), δίνουν όρκο ιερό για την προάσπιση της πατρίδας.

Ανάλυση εικόνας

Ιστορικός κώδικας: πρόσωπα/Παλαιών Πατρών Γερμανός, αγωνιστές

Κώδικας αντικειμένων: σημαία, όπλα, Ωραία Πύλη

Κώδικας χώρου: εσωτερικός/ναός

Τεχνοτροπία: φωτογραφία

Λεζάντα: Ο Όρκος στην Αγία Λαύρα, Θ. Βρυζάκη

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Ωραία Πύλη, Παλαιών Πατρών Γερμανός

(εικ. 64)

28^η Ενότητα: Η Ορθόδοξη Παράδοση

Η 28^η ενότητα (ενότητα 28), με τίτλο **Η Ορθόδοξη Παράδοση**, περιέχει δύο εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα (εικ.65) είναι μια αγιογραφία, μικρογραφία από χειρόγραφο, που εικονίζει εννέα άντρες, σε χρυσό φόντο, να φορούν την αρχιερατική τους ενδυμασία και να φέρουν φωτοστέφανο στο κεφάλι τους (άγιοι/όσιοι).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/άγιοι, όσιοι

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/μικρογραφία από χειρόγραφο

Λεζάντα: Οι Πατέρες της Εκκλησίας. Μικρογραφία από χειρόγραφο
του 12^{ου} αι. μ.Χ., Βιβλιοθήκη του Βατικανού, Ρώμη

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/πατέρες της Εκκλησίας

(εικ.65)

Περιγραφή εικόνας

Στη απέναντι σελίδα υπάρχει μια ρεαλιστική εικόνα (εικ.66) εξωτερικού χώρου, στην οποία ο ιερέας (αναγνωρίζεται από τα άμφια του) και πλήθος κόσμου (πιστοί), κρατώντας αναμμένα κεριά, ακολουθούν την περιφορά του επιταφίου.

Ανάλυση εικόνας

Τελετουργικός κώδικας: πρόσωπα/ιερέας, πιστοί

Κώδικας αντικειμένων: επιτάφιος, κεριά

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/ναός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Περιφορά του Επιταφίου. Η Ορθόδοξη Παράδοση βιώνεται από τους πιστούς ως πηγή δύναμης, ενότητας και αλληλεγγύης

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/περιφορά επιταφίου

(εικ.66)

29^η Ενότητα: Γνωριμία με τους Ορθόδοξους άλλων χωρών

Στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου (ενότητα 29) με τίτλο **Γνωριμία με τους Ορθόδοξους άλλων χωρών**, χρησιμοποιούνται εικόνες ρεαλιστικές (εξωτερικός χώρος) που απεικονίζουν είτε ναούς/κτίρια άλλων ορθόδοξων περιοχών είτε στιγμές από την Ορθόδοξη χριστιανική λατρεία τους (λιτανεία εικόνας, ιερά πανήγυρις).

Περιγραφή εικόνας

Στην 67^η εικόνα μπορούμε να διακρίνουμε την πρόσοψη δύο κτιρίων και έναν εσωτερικό αύλειο χώρο με δέντρα (Οικουμενικό Πατριαρχείο Φανάρι Κωνσταντινούπολης).

Ανάλυση εικόνας

Αρχιτεκτονικός κώδικας: ναός, κτίρια

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: εξωτερικός, ναός, κτίρια

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Φανάρι, Κων/πολη ενότητας και αλληλεγγύης

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.67)

Περιγραφή εικόνας

Στην 68^η εικόνα βλέπουμε το εξωτερικό μέρος ενός ναού (Ευαγγελισμός Πατριαρχείου Αλεξάνδρειας) με την κύρια είσοδο, τις αψίδες και τα δύο καμπαναριά.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: ναός

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/ναός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ο ναός του Ευαγγελισμού. Πατριαρχείο Αλεξανδρείας

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.68)

Στις δύο επόμενες ρεαλιστικές εικόνες (εικ.69, 70) αναπαρίστανται σκηνές από την Ορθόδοξη θρησκευτική ζωή των λαών της Αφρικής.

Περιγραφή εικόνας

Στην 69^η εικόνα ο Επίσκοπος (αναγνωρίζεται από τα άμφια που φορά καθώς και από τη μήτρα), οι ιερείς, οι πιστοί και τα παιδιά (αγόρια) φορώντας την εκκλησιαστική στολή και κρατώντας στα χέρια τους τα εξαπτέρυγα και τον σταυρό, περιφέρουν την ιερή εικόνα (λιτανεία). Το χρώμα των ανθρώπων (μαύρο) παραπέμπει σε λαό της Αφρικής.

Ανάλυση εικόνας

Τελετουργικός κώδικας: πρόσωπα/αρχιεπίσκοπος, ιερείς, πιστοί, παιδιά

Κώδικας αντικειμένων: εικόνα, εξαπτέρυγα, σταυρός

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Λιτανεία. Ιερά Επισκοπή Μπουκόμπας, Τανζανία

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/Λιτανεία εικόνας

(εικ.69)

Περιγραφή εικόνας

Στην 70^η εικόνα, πλήθος ιερέων, ντυμένοι με την εκκλησιαστική τους ενδυμασία, κρατώντας μια εικόνα (Αγίου Νεκταρίου-πολιούχου), γιορτάζουν και τιμούν τη μνήμη του Αγίου και οι πιστοί συμμετέχουν. Το χρώμα των ανθρώπων (μαύρο) παραπέμπει σε λαό της Αφρικής.

Ανάλυση εικόνας

Τελετουργικός κώδικας: πρόσωπα/ιερείς, πιστοί

Κώδικας αντικειμένων: εικόνα

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ιερά Πανήγυρις Αγίου Νεκταρίου Κολwezi, Κονγκό

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/περιφορά εικόνας

(εικ.70)

Περιγραφή εικόνας

Στην τελευταία ρεαλιστική εικόνα της ενότητας (εικ.71) ένας άντρας με μαύρη εκκλησιαστική αμφίεση και φορώντας το μαύρο καλυμαύχιο (ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος) συνομιλεί και ευλογεί μικρά παιδιά από μια ασιατική χώρα (Κορέα).

Ανάλυση εικόνας

καθημερινός κώδικας: πρόσωπα/Πατριάρχης, άνθρωποι

Κώδικας αντικειμένων: -

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος στην Κορέα

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

Ακολουθεί το κεφάλαιο 5.3.2 με την ανάλυση των τίτλων των ενοτήτων του Ε' κεφαλαίου.

(εικ.71)

5.3.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων

Στο κεφάλαιο Ε' εμφανίζονται κώδικες που έχουν άμεση σχέση με τους τίτλους των ενοτήτων. Πιο συγκεκριμένα:

α) Ο θρησκευτικός κώδικας αγκυρώνει στις έννοιες της εκκλησίας, της Ορθοδοξίας και της θρησκευτικής παράδοσης (εν.22, 27, 28, 29).

β) Ο κώδικας αξιών εμφανίζεται είτε ως αλήθεια είτε ως αδελφότητα, μετάνοια και συμφιλίωση (εν.22, 23, 24, 25).

γ) Ο τελετουργικός κώδικας παραπέμπει στο μυστήριο του Ευχελαίου και στην αξία των ύμνων (εν.24, 26).

Ακολουθεί το κεφάλαιο 5.3.3 στο οποίο γίνεται αναφορά στο στατιστικό μέρος της εργασίας, στην κατανομή εικόνων με βάση την τυπολογία τους και στην ποσοτική ανάλυση των κωδίκων.

5.3.3 Διαπιστώσεις

Το κεφάλαιο Ε' με τίτλο **Ζώντας μαζί με την Αλήθεια**, αναπτύσσεται σε 26 σελίδες και αποτελείται από 8 ενότητες (22-29) που καλύπτουν το 21,60% του συνόλου των ενοτήτων. Καταγράφονται 20 εικόνες που αντιστοιχούν στο 21,00% του συνόλου των εικόνων.

Η συχνότητα των εικόνων του κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους, όπως προκύπτει από τον πίνακα 5, έχει ως εξής:

Πίνακας 5: Κατανομή εικόνων Ε' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους

Είδος	Αριθμός	Συχνότητα %
Ρεαλιστικό	10	50,00 %
Αγιογραφία	7	35,00 %
Φωτογραφία	2	10,00 %
Μικτό (σκίτσο+σύμβολο)	1	5,00 %

Παρατηρούμε (πιν.5) ότι στο Ε' κεφάλαιο κυρίαρχο ρόλο παίζουν οι ρεαλιστικές εικόνες και οι αγιογραφίες και ελάχιστο οι φωτογραφίες και τα σκίτσα. Στις ρεαλιστικές εικόνες (εικ.57, 58, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71) εμφανίζονται ως κυρίαρχοι κώδικες ο τελετουργικός (εικ.62, 63, 66, 69, 70), ο θρησκευτικός (εικ.57, 68) και ο αρχιτεκτονικός (εικ.58, 67) και ο καθημερινός (εικ.71). Σε όλες τις ρεαλιστικές εικόνες εμφανίζεται ο χωρικός κώδικας είτε ως εξωτερικός χώρος ναών, κτιρίων (εικ.58, 66, 67, 68, 69, 70, 71) είτε ως εσωτερικός χώρος ναών, νοσοκομείου (εικ.57, 62, 63) και συνοδεύονται από διευκρινιστική λεζάντα. Στις αγιογραφίες (εικ.52, 54, 55, 59, 60, 61, 65) κυρίαρχος είναι ο θρησκευτικός κώδικας (εικ.52, 54, 55, 60, 61, 65) και μόνο στην 59^η εικόνα εμφανίζεται ο βιβλικός κώδικας. Αναφορικά με την τεχνοτροπία: τέσσερις αγιογραφίες (εικ.52, 59, 60, 61) αντιπροσωπεύουν τοιχογραφίες, δύο (εικ.55, 65) είναι μικρογραφίες από χειρόγραφα και μία (εικ.54) ψηφιδωτό. Ο χωρικός κώδικας απουσιάζει από τις αγιογραφίες 52 και 65 ενώ αντίθετα σε όλες τις υπόλοιπες (εικ.54, 55, 59, 60, 61) αποτυπώνεται ως εξωτερικός χώρος ναών, κτιρίων, βουνών, δέντρων. Όλες οι αγιογραφίες συνοδεύονται από λεζάντα. Στις δύο φωτογραφίες (εικ.56, 64) συναντάμε ιστορικούς κώδικες (εικ.56, 64), ενώ στη μικτή εικόνα (εικ.53) κυρίαρχος είναι ο θρησκευτικός. Και στις δύο εικόνες απουσιάζει ο κώδικας χώρου.

Οι λεζάντες, στατιστικά, εμφανίζονται στο 95,00 % του συνόλου των εικόνων του κεφαλαίου Ε' και ως προς την τεχνοτροπία κατανέμονται ως εξής: ρεαλιστικές 100%, αγιογραφίες 100%, φωτογραφίες 100% και μικτή 0%.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε πως οι εικόνες του Ε' κεφαλαίου αναπαριστούν γεγονότα από τη λατρευτική ζωή των ορθόδοξων χριστιανών (Ευχέλαιο, περιφορά επιταφίου, λιτανεία εικόνας, ιερά πανήγυρις), θρησκευτικά πρόσωπα (Χριστός, προφήτες, μαθητές, άγιοι, όσιοι), εκκλησιαστικά πρόσωπα (αρχιεπίσκοπος, ιερέας), ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα (Παλαιών

Πατρών Γερμανός – όρκος στην Αγία Λαύρα, αγωνιστές), τρόπους λατρείας (ύμνοι) και εσωτερικούς και εξωτερικούς χώρους ορθόδοξων ναών.

Στο επόμενο κεφάλαιο 5.3.4 καταγράφονται οι σχέσεις των εικόνων με τους τίτλους των ενοτήτων (άμεση, έμμεση ή καμία αγκύρωση).

5.3.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων

Στο Ε' κεφάλαιο με τίτλο **Ζώντας με την Αλήθεια**, η έννοια της Αλήθειας έχει σχέση με τον Χριστό και αυτό υποδηλώνεται από τη χρήση κεφαλαίου γράμματος στη λέξη Αλήθεια (Αλήθεια=Χριστός). Οι τίτλοι των ενοτήτων έχουν σχέση με κώδικες αξιών (αλήθεια, μετάνοια, συμφιλίωση, παράδοση), θρησκευτικούς (εκκλησία, Ορθοδοξία), λατρευτικούς (ύμνοι), τελετουργικούς (Ευχέλαιο) και εθνικούς (Ελλάδα, άλλες χώρες).

Η χρήση, στην αρχική σελίδα του κεφαλαίου, της αγιογραφίας του Χριστού με το Ευαγγέλιο (εικ.52) σε συνδυασμό με το κεφαλαίο αρχικό γράμμα της λέξης Αλήθεια, οδηγεί στην έμμεση αγκύρωση της εικόνας με τον τίτλο. Ο Χριστός, ως πρόσωπο θεϊκό, είναι η «**ΑΛΗΘΕΙΑ**», άρα και η ζωή κοντά του είναι ζωή με την «**ΑΛΗΘΕΙΑ**».

Το σκίτσο (εικ.53) που χρησιμοποιείται στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου, μια πολύ ιδιαίτερη εικόνα, συνδέεται έμμεσα με τον τίτλο της, καθώς τα παιδιά όλου του κόσμου είναι αδέρφια και ζούνε μέσα στο ίδιο σώμα, του Χριστού (Εκκλησία). Η χρήση των συμβόλων έρχεται να ενισχύσει το μήνυμα της αδελφoσύνης, γιατί μόνο μέσα από την ειρήνη και το σταυρό μπορούμε να συνυπάρξουμε.

Στην 23^η ενότητα με τίτλο **Η αλήθεια είναι φως**, οι εικόνες (εικ.54, 55) αγκυρώνουν έμμεσα με τον τίτλο και ιδιαίτερα με τη λέξη φως, διότι ο Χριστός είναι το φως το αληθινό (εγώ είμαι το φως του κόσμου) και προσφέρει το φως σε όσους τον πιστεύουν. Όχι μόνο το φως με την κυριολεκτική του σημασία, προκειμένου να δούμε την ομορφιά του κόσμου, αλλά και μεταφορικά «**ανοίγοντας**» τα μάτια της ψυχής μας. Όπως ο Ιησούς έχει δύο φύσεις, τη θεϊκή και την ανθρώπινη, έτσι προσφέρει διπλά τη θεραπεία, τόσο της ψυχής όσο και του σώματος.

Στην 24^η ενότητα υπάρχει άμεση σχέση της εικόνας του μουσικού χειρόγραφου (εικ.56) με τον τίτλο της. Οι ύμνοι κατέχουν σπουδαία θέση στην Ορθόδοξη χριστιανική λατρεία. Η εικόνα που αναπαριστά το εσωτερικό του ναού (εικ.57) παρουσιάζει έμμεσα αναφορά στην έννοια των ύμνων καθώς αυτοί ψάλλονται μέσα στο χώρο της Εκκλησίας ενώ αντίθετα η εξωτερική εικόνα ενός ναού (εικ.58) δεν παραπέμπει στον τίτλο.

Στην 25^η ενότητα, από τις δύο αγιογραφίες, αυτή που αγκυρώνει περισσότερο με την επικεφαλίδα της ενότητας είναι η παραβολή του ασώτου υιού (εικ.59). Ο εναγκαλισμός των δύο

αντρών παραπέμπει στην έννοια της μετάνοιας και της συμφιλίωσης. Η εικόνα της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας (εικ.60), που για τη θρησκεία μας αποτελεί παράδειγμα δύναμης της μετάνοιας, δεν παραπέμπει στον τίτλο της ενότητας.

Η αγιογραφία (εικ.61) που χρησιμοποιείται στην 26^η ενότητα με τίτλο **Ευχέλαιο: Για την υγεία του σώματος και της ψυχής**, δε φαίνεται να παραπέμπει στον τίτλο της, σε αντίθεση με τη ρεαλιστική εικόνα (εικ.62) που παρουσιάζει έναν ιερέα να τελεί το μυστήριο του Ευχελαίου. Με το Ευχέλαιο πετυχαίνουμε την ενότητα της ψυχής και του σώματος. Όταν ο Χριστός θεράπευε τις ασθένειες, ταυτόχρονα συγχωρούσε και τις αμαρτίες, δείχνοντας ότι η αμαρτία της ψυχής επηρεάζει άμεσα και τη σωματική υγεία. Με το Ευχέλαιο προσευχόμαστε για τη μετάνοια του ανθρώπου. Η μετάνοια της ψυχής αντανακλά στο σώμα.

Στην 27^η ενότητα η ρεαλιστική εικόνα (εικ.63) που απεικονίζει το εσωτερικό ενός ορθόδοξου ναού παραπέμπει άμεσα στην έννοια της Ορθοδοξίας στην Ελλάδα (Ελλάδα=Ορθοδοξία) ενώ η φωτογραφία (εικ.64) με τον όρκο στην Αγία Λαύρα αγκυρώνει έμμεσα καθώς ο όρκος των αγωνιστών σε συνδυασμό με το εσωτερικό του ναού (Ωραία Πύλη) οδηγεί συνειρμικά στην Ορθοδοξία κι στην Ελλάδα.

Περνώντας στην επόμενη ενότητα (28^η ενότητα) παρατηρούμε ότι η αγιογραφία (εικ.65) που εικονίζει τους Πατέρες της Εκκλησίας, δεν παραπέμπει στον τίτλο της (Η Ορθόδοξη Παράδοση), σε αντίθεση με τη ρεαλιστική εικόνα (εικ.66) που αναπαριστά την περιφορά του Επιταφίου και συνδέεται άμεσα με την Ορθόδοξη Παράδοση.

Τέλος, στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου (ενότητα 29), με τίτλο **Γνωριμία με τους Ορθόδοξους άλλων χωρών**, οι ρεαλιστικές εικόνες (εικ.67,68,71) δε φαίνεται να έχουν καμία σχέση με τον τίτλο, ενώ οι ρεαλιστικές εικόνες (εικ.69,70) αγκυρώνουν άμεσα στο περιεχόμενο του τίτλου καθώς παρουσιάζουν στιγμές από τη λατρευτική ζωή Ορθόδοξων λαών άλλων χωρών (αναγνωρίζονται από το διαφορετικό χρώμα).

Συμπερασματικά όλα τα παραπάνω στοιχεία θα μπορούσαν να αποτυπωθούν στον παρακάτω πίνακα (πιν.6), που παρουσιάζει το κεφάλαιο με τις επιμέρους ενότητες, τους κώδικες των τίτλων των ενοτήτων, την τεχνοτροπία, τους κώδικες προσώπων, αντικειμένων και χώρου των εικόνων, τη σχέση τίτλου και εικόνας, καθώς και την ύπαρξη ή μη λεζάντας:

Πίνακας 6: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Ε' κεφαλαίου

Κείμενο				Εικόνα					Σχέση κειμένου- εικόνας			Λεζάντα εικόνας
A/A & τίτλος κεφαλαίου	A/A ενότητας	Τίτλος	Θέματα / Κώδικες τίτλου	A/A εικόνας	Τεχνοτροπία	Κώδικας προσώπων	Κώδικας αντικειμένων	Χωρικός κώδικας	Άμεση αγκύρωση στον τίτλο	Έμμεση αγκύρωση στον τίτλο	Καμία αγκύρωση στον τίτλο	
Ε'	Εισαγωγή ενότητας			52	Αγιογραφία/ ψηφιδωτό	Χριστός	Ευαγγέλιο/ ιερό κείμενο	-	-	Χριστός = Αλήθεια Η ζωή μαζί Του είναι ζωή με την Αλήθεια	-	Ο Χριστός. Τμήμα από τη Δέηση, ψηφιδωτό 13 ^{ου} αι. μ.Χ., Αγία Σοφία, Κων/πολη.
	22	Στην εκκλησία ζούμε την Αδελφοσύνη	Θρησκευτικός κώδικας/ εκκλησία, κώδικας αξιών/αδελφοσύνη	53	Μικτή εικόνα (Σκίτσο + Σύμβολα)	Παιδιά	Σταυρός, σύμβολο ειρήνης	-	-	Παιδιά = αδέρφια , Εκκλησία= σώμα Χριστού	-	-
	23	Η αλήθεια είναι φως	Κώδικας αξιών/ αλήθεια	54	Αγιογραφία/ ψηφιδωτό	Χριστός, μαθητές Χριστού, τυφλοί	Δρόμος, δέντρο	Εξωτερικός	-	Ο Χριστός (Αλήθεια) προσφέρει το φως στους ανθρώπους	-	Η θεραπεία των τυφλών, 14 ^{ος} αι. μ.Χ., Μονή της Χώρας, Κων/πολη.
				55	Αγιογραφία/ μικρογραφία από χειρόγραφο	Χριστός, Απόστολοι, Προφήτες	Ειλητάριο, βουνά, δέντρα	Εξωτερικός / βουνά	-	Ο Χριστός (Αλήθεια) μεταμορφώνεται σε φως	-	Η Μεταμόρφωση, 12 ^{ος} αι. μ.Χ., Μονή Παντελεήμονος, Άγιον Όρος.
Ζώντας μαζί με την Αλήθεια	24	Η αλήθεια εκφράζεται με ύμνους στη λατρεία	Τελετουργικός κώδικας / ύμνοι, κώδικας αξιών/	56	Φωτογραφία	Χριστός, Παναγία	Λουλούδια, καντήλι, παγώνια, γράμμα , μουσικά σύμβολα, φτερά	-	Μουσικό χειρόγραφο με ύμνους	-	-	Μουσικό χειρόγραφο με «Οίκους της Θεοτόκου» από τη Μονή Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος

		αλήθεια				αγγέλου					
			57	Ρεαλιστική	Παντοκράτορας	Τρούλος, κεριά, πολυέλαιος	Εσωτερικός / ναός	-	Εκκλησία:: ο χώρος στον οποίο ψάλλονται οι ύμνοι	-	Ο Παντοκράτορας στην κορυφή του τρούλου, ως το πρώτο φως, συνέχει και ενοποιεί τα πάντα.
			58	Ρεαλιστική	-	-	Εξωτερικός / ναός, κτίρια	-	-	Χ	Ο Άγιος Νικόλαος Πορταριάς, Πήλιο.
25	Μετανιώνω και συμφιλώνομαι αληθινά	Κώδικας αξιών/ μετάνοια , συμφιλίωση	59	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Άνθρωποι, πατέρας, υιός, δούλος	Δέντρα, κτίρια, βουνά, ζώα	Εξωτερικός / κτίρια, δέντρα, βουνά	Άσωτος υιός = μετάνοια, πατέρας = συγχώρεση	-	-	Η παραβολή του ασώτου υιού. Σχέδιο Γ. Νικολακόπουλου, από την τοιχογραφία της Μονής της Μεγίστης Λαύρας, Άγιον Όρος.
			60	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Γυναίκα/ Οσία Μαρία η Αιγυπτία	-	-	-	-	Χ	Η Οσία Μαρία η Αιγυπτία είναι ζωντανό παράδειγμα της δύναμης και της μετάνοιας. Ητ μήμη της τιμά η Εκκλησία μας την Ε΄ Κυριακή των Νηστειών.
26	Ευχέλαιο: Για την υγεία του σώματος και της ψυχής	Τελετουργικός κώδικας / Ευχέλαιο	61	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Χριστός, μαθητές Χριστού, γυναίκα, τυφλός	Κτίρια, δεξαμενή, νερό	Εξωτερικός / κτίρια, εσωτερικός / σπίτι	-	-	Χ	Η ίαση του τυφλού και της πεθεράς του Πέτρου, 1312-1322 της, ναός της Οδηγήτριας, Μυστράς.
			62	Ρεαλιστική	Ιερέας, ασθενείς	Τραπέζι, βιβλίο, κηροπήγιο, κεριά, θυμιατό, καντήλι	Εσωτερικός / νοσοκομείο	Η τέλεση του Ευχελαίου	-	-	-
27	Η Ορθοδοξία στην Ελλάδα	Θρησκευτικός κώδικας / Ορθοδοξία	63	Ρεαλιστική	Αρχιεπίσκοπος, πιστοί	Ιερό Τέμπλο, εικονοστάσια, πολυέλαιος, λάβαρο,	Εσωτερικός / ναός	Ορθοδοξία = Εκκλησία = Ελλάδα	-	-	Ορθόδοξοι Έλληνες υπάρχουν σε όλο τον κόσμο. Κυριακή της Ορθοδοξίας στον Καθεδρικό ναό του Αγίου Νικολάου στην

		α, Ελλάδα				σταυρός					Ουάσιγκτον.
			64	Φωτογραφία	Παλαιών Πατρών Γερμανός, αγωνιστές	Σημαία, όπλα, Ωραία Πύλη	Εσωτερικός / ναός	-	Ορθοδοξία = Εκκλησία = Ωραία Πύλη	-	Ο Όρκος στην Αγία Λαύρα, Θ. Βρυζάκη.
28	Η Ορθόδοξη Παράδοση	Θρησκευτικός κώδικας / ορθόδοξη παράδοση	65	Αγιογραφία/ μικρογραφία από χειρόγραφο	Όσιοι, άγιοι	-	-	-	Τα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας αποτελούν ζωντανή παρακαταθήκη της Ορθόδοξης Παράδοσης	-	Πατέρες της Εκκλησίας. Μικρογραφία από χειρόγραφο του 12 ^{ου} αι. μ.Χ., Βιβλιοθήκη του Βατικανού, Ρώμη.
			66	Ρεαλιστική	Ιερέας, πιστοί	Επιτάφιος, κεριά	Εξωτερικός / ναός	Η Περιφορά του Επιταφίου είναι στοιχείο της Ορθόδοξης Παράδοσης	-	-	Περιφορά του Επιταφίου. Η Ορθόδοξη Παράδοση βιώνεται από τους πιστούς ως πηγή δύναμης, ενότητας και αλληλεγγύης.
29	Γνωριμία με τους Ορθόδοξους άλλων χωρών	Θρησκευτικός κώδικας/ ορθόδοξια	67	Ρεαλιστική	-	-	Εξωτερικός / ναός, κτίρια	-	-	Χ	Το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Φανάρι, Κων/πολη.
			68	Ρεαλιστική	-	-	Εξωτερικός / ναός	-	-	Χ	Ναός του Ευαγγελισμού. Πατριαρχείο Αλεξάνδρειας.
			69	Ρεαλιστική	Αρχιεπίσκοπος, ιερείς, πιστοί,	Εικόνα, εξαπτέρυγα, σταυρός	Εξωτερικός	Λατρευτική ζωή ορθόδοξων χριστιανών της Αφρικής	-	-	Λιτανεία.. Ιερά Επισκοπή Μπουκόμπας, Τανζανία.
			70	Ρεαλιστική	Ιερείς, πιστοί	Εικόνα	Εξωτερικός	Λατρευτική ζωή ορθόδοξων χριστιανών της Αφρικής	-	-	Ιερά Πανήγυρις Αγίου Νεκταρίου Κοίλβεζι, Κονγκό.
			71	Ρεαλιστική	Πατριάρχης, άνθρωποι	-	Εξωτερικός	-	-	Χ	Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος στην Κορέα.

5.4 Ανάλυση Ζ' Κεφαλαίου – Επίκαιρα Θέματα

Το Κεφάλαιο Ζ' με τίτλο *Επίκαιρα Θέματα* δεν ακολουθεί τη δομή (αναφορικά με τη θεματολογία) του βιβλίου αλλά παρουσιάζει θρησκευτικά πρόσωπα (Γρηγόριος ο Θεολόγος, Κοσμάς ο Αιτωλός), ύμνους (Ακάθιστος Ύμνος) και Ορθόδοξα θρησκευτικά κέντρα (Άγιο Όρος). Χωρίζεται σε 4 ενότητες και έχει συνολικά 12 εικόνες που παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω.

5.4.1 Περιγραφή και ανάλυση εικόνων

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη σελίδα του κεφαλαίου αναγράφεται, με κεφαλαία κόκκινα γράμματα, ο τίτλος του: κεφάλαιο Ζ', *Επίκαιρα Θέματα* και απεικονίζεται μια αγιογραφία (εικ.83), μικρογραφία από χειρόγραφο. Ένας άντρας με φωτοστέφανο (ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος) καθισμένος πάνω σε έναν θρόνο έχει το βλέμμα του στραμμένο πίσω και προς τα πάνω αντικρίζοντας έναν μπλε κύκλο (ΔΟΞΑ) από τον οποίο ξεκινούν τρεις ακτίνες (η φωνή Του Θεού). Μπροστά του υπάρχει ένα ξύλινο έπιπλο (αναλόγιο) πάνω στο οποίο απλώνεται ένα ειλητάριο και είναι τοποθετημένα διάφορα αντικείμενα γραφής (μελανοδοχείο, κονδυλοφόρος). Σε χαμηλότερο επίπεδο και πλάι του, ένας νέος άντρας με φωτοστέφανο (ο Πρόχορος) κάθεται και με σκυμμένο το κεφάλι του γράφει πάνω σε ένα ανοιχτό βιβλίο. Τέλος, πάνω από τα κεφάλια των δύο αντρών αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή «Ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος» και «Ο άγιος Πρόχορος». Πρόκειται για τη σκηνή που ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος ακούει τη φωνή του Θεού και υπαγορεύει στο μαθητή του Πρόχορο (πιθανόν το Ευαγγέλιο του).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/άγιοι Ιωάννης ο Θεολόγος, Πρόχορος

Κώδικας αντικειμένων: θρόνος, αναλόγιο, ειλητάριο, μελανοδοχείο,
κονδυλοφόρος, βιβλίο

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/μικρογραφία από χειρόγραφο

Λεζάντα: Ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος υπαγορεύει στον μαθητή

του Πρόχορο. Ολοσέλιδη μικρογραφία εξαιρετικής τέχνης,

που διακοσμεί την πρώτη σελίδα περγαμηνού χειρόγραφου

Τετραευαγγελίου του 1100 μ.Χ., Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου,

Άγιον Όρος

(εικ.83)

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

34^η Ενότητα: Γρηγόριος ο Θεολόγος

Η πρώτη ενότητα του κεφαλαίου (ενότητα 34) με τίτλο *Γρηγόριος ο Θεολόγος* έχει συνολικά τρεις εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα (εικ.84) είναι μια αγιογραφία, μικρογραφία από χειρόγραφο και αναπαριστά έναν άντρα με φωτοστέφανο (Άγιος Γρηγόριος) πάνω σε μια βάρκα μαζί με άλλα τρία άτομα. Μπροστά τους, πάνω σε μια προβλήτα, πολλοί άλλοι εκκλησιαστικοί άντρες-ιεράρχες (αναγνωρίζονται από την ενδυμασία τους). Μέσα στη θάλασσα υπάρχουν κόκκινα, μαύρα και άσπρα ψάρια (ΙΧΘΥΕΣ) και στο βάθος ψηλά τείχη και πυργίσκοι. Είναι η σκηνή κατά την οποία ο Άγιος Γρηγόριος αναχωρεί από την Κωνσταντινούπολη μετά την παραίτησή του, λόγω της αμφισβήτησής του από κάποιους επισκόπους, προκειμένου να επανέλθει η ειρήνη και η ηρεμία στην Εκκλησία.

(εικ.84)

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, άντρες, ιεράρχες

Κώδικας αντικειμένων: βάρκα, τείχη, πυργίσκοι, θάλασσα, ψάρια

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/προβλήτα

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/μικρογραφία από χειρόγραφο

Λεζάντα: Ο Άγιος Γρηγόριος αναχωρεί από την Κωνσταντινούπολη. Μικρογραφία των

«Ομιλιών», 11^{ος} αι. μ.Χ., Πατριαρχική Βιβλιοθήκη, Ιεροσόλυμα

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/άγιος Γρηγόριος

Περιγραφή εικόνας

Η δεύτερη εικόνα (εικ.85) είναι μια αγιογραφία, τοιχογραφία που εικονίζει τρεις άντρες με φωτοστέφανο και ενδεδυμένους τα αρχιερατικά τους άμφια (οι Τρεις Ιεράρχες). Στο αριστερό τους χέρι κρατούν ένα βιβλίο (το Ιερό Ευαγγέλιο) και με το δεξί ευλογούν. Πάνω από τα κεφάλια τους αναγράφεται με βυζαντινή αγιογραφική γραφή η ονομασία τους.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/άγιοι Τρεις Ιεράρχες

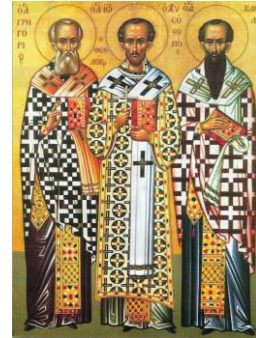
Κώδικας αντικειμένων: βιβλία/Ευαγγέλια

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Οι Τρεις Ιεράρχες, 15^{ος} αι. μ.Χ., ιερά Μονή αγίας
Αικατερίνης, Σινά

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος

(εικ.85)

Περιγραφή εικόνας

Στην τρίτη εικόνα (εικ.86) σκίτσο απεικονίζεται ένας άντρας με κίτρινο φωτοστέφανο (ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος), από τη μέση και πάνω, με το χαρακτηριστικό αρχιερατικό ένδυμα (ωμοφόριο), να κρατά στα χέρια του ένα ειλητάριο με την επιγραφή «Χριστός γεννάται δοξάσετε».

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/ άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος

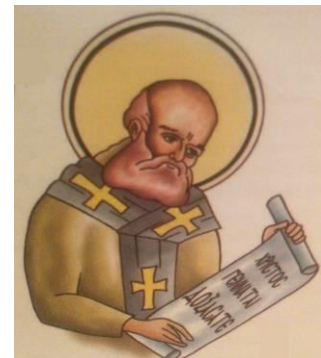
Κώδικας αντικειμένων: ειλητάριο

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: σκίτσο

Λεζάντα: Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/άγιος Γρηγόριος

(εικ.86)

35^η Ενότητα: Ο Ακάθιστος Ύμνος

Στην επόμενη ενότητα (Ενότητα 35) με τίτλο **Ο Ακάθιστος Ύμνος** συναντάμε δύο αγιογραφίες της Παναγίας.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα (εικ.87), αγιογραφία, φορητή εικόνα, παρουσιάζει την Παναγία να κρατά στην αγκαλιά της το μικρό Χριστό. Το κεφάλι της γέρνει προς το μέρος Του, αλλά το βλέμμα της, θλιμμένο (δισσώθεται το Πάθος του Υιού της), είναι στραμμένο προς τα εμπρός (σε όλους εμάς). Ο Χριστός στρέφει το βλέμμα του σε έναν άγγελο που μεταφέρει ένα σταυρό, μία λόγχη και ένα σπόγγο (τα Πάθη Του).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/Χριστός, Παναγία, άγγελος

Κώδικας αντικειμένων: σταυρός, λόγχη, σπόγγος

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/φορητή εικόνα

Λεζάντα: Η Παναγία «η Φοβερά Προστασία», 13^{ος} αι. μ.Χ., Μονή
Κουτλουμουσίου, Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Παναγία

(εικ.87)

Περιγραφή εικόνας

Η δεύτερη αγιογραφία (εικ.88) είναι ένα Βημόθυρο⁸ και εικονίζει τη σκηνή του «Ευαγγελισμού της Θεοτόκου». Από τη δεξιά πλευρά η Παναγία, καθισμένη σε θρόνο, έχει το κεφάλι της στραμένο προς τα κάτω, το δεξί της χέρι υψωμένο (στάση απορίας- πως είναι δυνατόν, ενώ είναι Παρθένος, να γεννήσει) και με το αριστερό κρατάει μια ρόκα (γνέθει). Από την αριστερή πλευρά βρίσκεται ένας Άγγελος με ανοιγμένα τα φτερά του, στο αριστερό του χέρι κρατάει ένα κοντάρι (σημείο απεσταλμένου του Κυρίου) και με το δεξί του, τεταμένο προς την Παναγία, ευλογεί (μεταφορά μηνύματος Του Κυρίου). Στο βάθος κτίρια και δύο άνθρωποι (πιθανόν προφήτες) κρατούν ειλητάρια, στα οποία ίσως να αναγράφεται το γεγονός. Από ψηλά κατέρχεται μια φωτεινή μπλε ακτίνα μέσα στην οποία εικονίζεται το Άγιο Πνεύμα «εν είδη περιστεράς» με κατεύθυνση προς την Παναγία.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/Παναγία, άγγελος, περιστέρι/Άγιο Πνεύμα

Κώδικας αντικειμένων: κοντάρι, ρόκα, κτίρια, θρόνος

Κώδικας χώρου: εσωτερικός/ναός, Ωραία Πύλη

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/ Βημόθυρο

Λεζάντα: Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Βημόθυρο από την Αίθουσα
της Παναγίας του Πατριαρχικού Οίκου, 17^{ος} αι. μ.Χ.,
Κωνσταντινούπολη

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/Παναγία

(εικ.88)

36^η Ενότητα: Το Άγιον Όρος

Η 36^η ενότητα του κεφαλαίου έχει τίτλο **Το Άγιον Όρος** και συνοδεύεται από τρεις εικόνες.

Περιγραφή εικόνας

Η πρώτη εικόνα είναι μια αγιογραφία, τοιχογραφία (εικ.89) που εικονίζει ένα άντρα, από τη μέση και πάνω, με μακριά γενειάδα, να φέρει φωτοστέφανο και να κρατά ειλητάριο (ο Όσιος

8. Βημόθυρο ονομάζεται η πόρτα της Ωραίας Πύλης που οδηγεί στο Ιερό των εκκλησιών.

Αθανάσιος ο Αθωνίτης).

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης

Κώδικας αντικειμένων: ειλητάριο

Κώδικας χώρου: -

Τεχνοτροπία: αγιογραφία/τοιχογραφία

Λεζάντα: Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, 14^{ος} αι. μ.Χ., Μονή

Παντοκράτορος, Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: καμία

(εικ.89)

Περιγραφή εικόνας

Οι δύο επόμενες εικόνες (εικ.90, 91) είναι ρεαλιστικές. Στη μία (εικ.90) παρατηρούμε από ψηλά ένα μεγάλο μοναστήρι με το ναό (καθολικό) στο κέντρο του, να περιστοιχίζεται από ψηλά κτίρια (πτέρυγες Μονής) με οχυρωματικούς πυργίσκους και παρεκκλήσια και στο βάθος θάλασσα. Στην αριστερή πλευρά διακρίνεται ένας ψηλός πυργίσκος.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: κτίριο/μοναστήρι, εκκλησία

Κώδικας αντικειμένων: ναός, τείχη, πυργίσκοι

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/μοναστήρι

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

Λεζάντα: Ιερά Μονή Ιβήρων, Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/μοναστήρι Αγίου Όρους

(εικ.90)

Περιγραφή εικόνας

Η άλλη εικόνα (εικ.91) παρουσιάζει το εσωτερικό ενός ναού (καθολικό του Αγίου Όρους). Ένας μεγάλος πολυέλαιος κρέμεται από την οροφή του, καντήλες, εικονοστάσια, πολλά εκκλησιαστικά σκεύη και στο βάθος το Ιερό Τέμπλο με την Ωραία Πύλη. Κυρίαρχο χρώμα είναι το χρυσό και στο πάτωμα διακρίνεται πολύχρωμο μάρμαρο.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: ναός

Κώδικας αντικειμένων: πολυέλαιος, καντήλες, εικονοστάσια,
εκκλησιαστικά σκεύη, Ιερό Τέμπλο, Ωραία Πύλη

Κώδικας χώρου: εσωτερικός/ναός

Τεχνοτροπία: ρεαλιστική

(εικ.91)

Λεζάντα: Εσωτερικό Καθολικού Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/εσωτερικό ναού

37^η Ενότητα: Ένα περιστατικό από τη δράση του αγίου Κοσμά του Αιτωλού

Ακολουθεί η τελευταία ενότητα (Ενότητα 37) του Βιβλίου με τίτλο **Ένα περιστατικό από τη δράση του αγίου Κοσμά του Αιτωλού**. Το ιδιαίτερο της ενότητα είναι ότι συνοδεύεται από τρεις φωτογραφίες, ζωγραφιές μαθητών που συμμετείχαν στον παγκόσμιο διαγωνισμό που διοργάνωσε η Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους για τον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό.

Περιγραφή εικόνας

Στην πρώτη εικόνα φωτογραφία (εικ.92) παρουσιάζεται ένας άντρας (ο άγιος) με φωτοστέφανο, σε όρθια στάση, να κρατάει στο χέρι του ένα μπαστούνι. Στο βάθος διακρίνονται αμυδρά σπίτια και εκκλησία. Όλη η ζωγραφιά είναι ασπρόμαυρη και φιλοτεχνήθηκε με τη χρήση γεωμετρικών σχημάτων και συμβόλων.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπο/άντρας, άγιος

Κώδικας αντικειμένων: μπαστούνι, κτίρια, εκκλησία

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: φωτογραφία

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/άγιος

(εικ.92)

Περιγραφή εικόνας

Η δεύτερη φωτογραφία (εικ.93) εξελίσσεται σε πολλά επίπεδα. Σε πρώτο επίπεδο εικονίζεται ένας άντρας με φωτοστέφανο (ο άγιος) να κρατά στο χέρι του μπαστουνάκι, δίπλα σε έναν ψηλό ξύλινο σταυρό. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, πλήθος κόσμου μπροστά από μια εκκλησία και σε ένα τρίτο, άντρες ντυμένοι με τη χαρακτηριστική παραδοσιακή ελληνική φορεσιά (τσολιάδες) μπροστά από ένα πρόχειρα στημένο καμπαναριό. Στο βάθος βουνά, σπίτια, γαλάζιος ουρανός και άσπρα σύννεφα.

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/άγιος, πιστοί, τσολιάδες

Κώδικας αντικειμένων: μπαστούνι, καμπαναριό, εκκλησία,
σταυρός, βουνά, σπίτια

Κώδικας χώρου: εξωτερικός/Ελλάδα

Τεχνοτροπία: φωτογραφία

(εικ. 93)

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: έμμεση/άγιος

Περιγραφή εικόνας

Τέλος, στην τρίτη εικόνα (εικ.94), ένας άντρας με κίτρινο φωτοστέφανο (ο άγιος) δίνει ένα ειλητάριο με γραμμένη τη φράση «Αφελφοί μου να χτίζετε σχολεία» σε μια νεαρή γυναίκα που είναι ντυμμένη την ελληνική σημαία και κρατάει στα χέρια της τρία βιβλία (προσωποποίηση της Ελληνικής Παιδείας). Στο βάθος βουνά, γαλάζιος ουρανός με άσπρα σύννεφα και τέλος, στο πάνω μέρος είναι γραμμένο με κόκκινα κεφαλαία γράμμα «Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός» και «Η Ελληνική Παιδεία».

Ανάλυση εικόνας

Θρησκευτικός κώδικας: πρόσωπα/άγιος, γυναίκα

Κώδικας αντικειμένων: ειλητάριο, βιβλία

Κώδικας χώρου: εξωτερικός

Τεχνοτροπία: φωτογραφία

Λεζάντα: -

Σχέση εικόνας-τίτλου: άμεση/άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός

Ακολουθεί το κεφάλαιο 5.4.2 με την ανάλυση των τίτλων των ενοτήτων του Ζ' κεφαλαίου.

(εικ. 94)

5.4.2 Ανάλυση τίτλων ενοτήτων

Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου (κεφάλαιο Ζ') εντοπίζονται μια σειρά από κώδικες που συσχετίζονται με τους τίτλους των ενοτήτων. Το ιδιαίτερο του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι πως δεν εμφανίζεται καθόλου ο κώδικας αξιών, όπως στα προηγούμενα, καθώς γίνεται αναφορά σε επίκαιρα θέμα που αφορούν αγίου, ύμνους και θρησκευτικά κέντρα. Πιο αναλυτικά:

α) Ο θρησκευτικός κώδικας συσχετίζεται με τον τίτλο της 34^{ης} ενότητας (άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος) και της 37^{ης} ενότητας (άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός).

β) Ο τελετουργικός κώδικας αξιών εμφανίζεται στον τίτλο της 35^{ης} ενότητα μέσα από την αναφορά στον Ακάθιστο Ύμνο.

γ) Ο χωρικός κώδικας (Άγιο Όρος) εμφανίζεται στην 36^η ενότητα.

Ακολουθεί το κεφάλαιο 5.4.3 στο οποίο γίνεται αναφορά στο στατιστικό μέρος της εργασίας, στην κατανομή εικόνων με βάση την τυπολογία τους και στην ποσοτική ανάλυση των κωδίκων.

5.4.3 Διαπιστώσεις

Το κεφάλαιο Ζ' με τίτλο **Επίκαιρα Θέματα**, αναπτύσσεται σε 13 σελίδες και αποτελείται από 4 ενότητες (34-37) που καλύπτουν το 11,00% του συνόλου των ενοτήτων. Καταγράφονται 12 εικόνες που αντιστοιχούν στο 13,00% του συνόλου των εικόνων.

Η συχνότητα των εικόνων του κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους, όπως προκύπτει από τον πίνακα 7, έχει ως εξής:

Πίνακας 7: Κατανομή εικόνων Ζ' κεφαλαίου με βάση την τυπολογία τους

Είδος	Αριθμός	Συχνότητα %
Αγιογραφία	6	50,00 %
Φωτογραφία	3	25,00 %
Ρεαλιστικό	2	16,50 %
Σκίτσο	1	8,50 %

Παρατηρούμε ότι στο Ζ' κεφάλαιο οι μισές εικόνες (50%) αντιπροσωπεύουν αγιογραφίες και έπονται οι φωτογραφίες, οι ρεαλιστικές εικόνες και τα σκίτσα (πιν.7). Το ιδιαίτερο στο συγκεκριμένο κεφάλαιο είναι ότι σε όλες τις εικόνες του κυρίαρχος κώδικας είναι ο θρησκευτικός και συνοδεύονται από λεζάντα, εκτός από τις τρεις φωτογραφίες (εικ.92, 93, 94) για τις οποίες όμως υπάρχει η διευκρινιστική πρόταση: «Οι εικόνες του μαθήματος προέρχονται από τον παγκόσμιο μαθητικό διαγωνισμό που διοργάνωσε η Μονή Κουτλουμουσίου για τον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό». Αναφορικά με την τεχνοτροπία των αγιογραφιών επισημαίνεται ότι δύο (εικ.83, 84) αντιπροσωπεύουν μικρογραφίες από χειρόγραφα, άλλες δύο (εικ.85, 89) είναι τοιχογραφίες, μία (εικ.87) φορητή εικόνα και μία (εικ.88) Βημόθυρο. Ο χωρικός κώδικας απουσιάζει από τις αγιογραφίες (εικ.83, 85, 87, 89) ενώ στις υπόλοιπες (εικ.84, 89) αποτυπώνεται είτε ως εξωτερικός χώρος (προβλήτα) είτε ως εσωτερικός (Ωραία Πύλη). Αντίθετα, όλες οι φωτογραφίες (εικ.92, 93, 94) παραπέμπουν σε εξωτερικούς χώρους (Ελλάδα). Στις ρεαλιστικές εικόνες (εικ.90, 91) εμφανίζεται ο χωρικός κώδικας μόνο στην 90^η εικόνα ως εξωτερικός χώρος μοναστηριού και τέλος, στο σκίτσο (εικ.86) απουσιάζει ο κώδικας χώρου.

Οι λεζάντες, στατιστικά, εμφανίζονται στο 100,00 % του συνόλου των εικόνων του κεφαλαίου Ζ', με την επισήμανση ότι υπάρχει η διευκρινιστική πρόταση για τις φωτογραφίες (εικ.92, 93, 94).

Συνοψίζοντας θα λέγαμε πως οι εικόνες του Ζ' κεφαλαίου αναπαριστούν θρησκευτικά πρόσωπα (Χριστός, Παναγία, άγιοι, όσιοι, άγγελοι), εκκλησιαστικά πρόσωπα (ιεράρχες, πιστοί),

και εμφανίζονται εξωτερικοί χώροι (προβλήτα, κτίρια, μοναστήρια, πυργίσκοι, ναοί, καμπαναριά) και εσωτερικοί (ναός).

Στο επόμενο κεφάλαιο 5.4.4 θα καταγραφούν οι σχέσεις των εικόνων με τους τίτλους των ενοτήτων (άμεση, έμμεση ή καμία αγκύρωση).

5.4.4 Σχέση εικόνων – τίτλων ενοτήτων

Στο κεφάλαιο Ζ' με τίτλο **Επίκαιρα θέματα** εμφανίζονται θρησκευτικοί κώδικες (άγιοι/Γρηγόριος π Θεολόγος, Κοσμάς ο Αιτωλός), χωρικός (Άγιο Όρος) και τελετουργικός (Ακάθιστος Ύμνος).

Στην αρχική σελίδα του κεφαλαίου εμφανίζεται η αγιογραφία, μικρογραφία από χειρόγραφο (εικ.83) και εικονίζει τον άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο και δεν παρουσιάζει καμία σχέση με τον τίτλο του.

Στην 34^η ενότητα του κεφαλαίου οι δύο αγιογραφίες (εικ.84, 85) και το σκίτσο (εικ.86) παραπέμπουν άμεσα στον τίτλο της ενότητας καθώς απεικονίζουν τον άγιο Γρηγόριο το Θεολόγο (στην Κωνσταντινούπολη και με τους άλλους δύο Ιεράρχες). Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος χαρακτηρίζεται ως ο επιφανέστερος, ο «άριστος» θεολόγος της Εκκλησίας, μετά τον Ευαγγελιστή Ιωάννη. Μέσα από τη θεολογική του σκέψη, τα βαθυστόχαστα συγγράμματά του και την προσφορά του στην Εκκλησία, φανέρωσε την Αλήθεια και τη φιλανθρωπία του Θεού. Όλες οι εικόνες που χρησιμοποιούνται παραπέμπουν και χαρακτηρίζουν τον τίτλο της ενότητας.

Η χρήση των αγιογραφιών (εικ.87, 88) στην 35^η ενότητα, υποδηλώνει έμμεσα τη σχέση Παναγίας και «Ακάθιστου Ύμνου», ενός σταθμού στην υμνογραφία της Εκκλησίας μας. Ο «Ακάθιστος Ύμνος» αποτελεί μια ευχαριστία στο πρόσωπο Της και μέσα από αυτόν εξιστορούνται τα γεγονότα του Ευαγγελισμού, της προσκύνησης του Θείου Βρέφους από τους Μάγους, της Υπαπαντής, της αποδημίας στην Αίγυπτο και του μυστηρίου της ενανθρώπισης του Υιού για τη σωτηρία του κόσμου.

Στην 36^η ενότητα, με τίτλο **Το Άγιον Όρος**, η 89^η εικόνα, παρά το γεγονός ότι εικονίζει τον Όσιο Αθανάσιο τον Αθωνίτη, τον ιδρυτή της πρώτης οργανωμένης μονής (Μονή Μεγίστης Λαύρας), δε φαίνεται να παραπέμπει στον τίτλο της, σε αντίθεση με την 90^η ρεαλιστική εικόνα ενός μοναστηριού που μας παραπέμπει άμεσα στο Άγιο Όρος και την 91^η εικόνα, που αγκυρώνει έμμεσα παρουσιάζοντας το εσωτερικό ενός ναού/μοναστηριού.

Τέλος, στην 37^η ενότητα του Βιβλίου με τίτλο **Ένα περιστατικό από τη δράση του αγίου Κοσμά του Αιτωλού**, χρησιμοποιούνται τρεις ζωγραφιές μαθητών που παραπέμπουν στο Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό (εικ.92, 93) και φανερώνουν την άμεση σχέση του Αγίου με την Παιδεία (εικ.94).

Συμπερασματικά όλα τα παραπάνω στοιχεία θα μπορούσαν να αποτυπωθούν στον παρακάτω πίνακα (πιν.8), που παρουσιάζει το κεφάλαιο με τις επιμέρους ενότητες, τους κώδικες των τίτλων των ενοτήτων, την τεχνοτροπία, τους κώδικες προσώπων, αντικειμένων και χώρου των εικόνων, τη σχέση τίτλου και εικόνας, καθώς και την ύπαρξη ή μη λεζάντας:

Πίνακας 8: Συγκεντρωτικός πίνακας ανάλυσης κειμένων – εικόνων Ζ' κεφαλαίου

Κείμενο				Εικόνα					Σχέση κειμένου- εικόνας			Λεζάντα εικόνας
A/A & τίτλος κεφαλαίου	A/A ενότητας	Τίτλος	Θέματα / Κώδικες τίτλου	A/A εικόνας	Τεχνοτροπία	Κώδικας προσώπων	Κώδικας αντικειμένων	Χωρικός κώδικας	Άμεση αγκύρωση στον τίτλο	Έμμεση αγκύρωση στον τίτλο	Καμία αγκύρωση στον τίτλο	
Ζ' Επίκαιρα θέματα	Εισαγωγή ενότητας			83	Αγιογραφία/ μικρογραφία από χειρόγραφο	Άγιος/ Ιωάννης ο Θεολόγος, Πρόχορος	Θρόνος, αναλόγιο, ειλητάριο, μελανοδοχείο, κονδυλοφόρος, βιβλίο	-	-	-	X	Ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος υπαγορεύει στον μαθητή του Πρόχορο. Ολοσέλιδη μικρογραφία εξαιρετικής τέχνης, που διακοσμεί την πρώτη σελίδα περγαμηνού χειρόγραφου Τετραευαγγελίου του 1100 μ.Χ., Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου, Άγιον Όρος
	34	Γρηγόριος ο Θεολόγος	Θρησκευτικός κώδικας / Γρηγόριος ο Θεολόγος	84	Αγιογραφία/ μικρογραφία από χειρόγραφο	Άγιος/ Γρηγόριος ο Θεολόγος, άντρες, ιεράρχες	Βάρκα, τείχη, πυργίσκοι, θάλασσα, ψάρια	Εξωτερικός / προβλήτα	Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος	-	-	Ο Άγιος Γρηγόριος αναχωρεί από την Κωνσταντινούπολη. Μικρογραφία των «Ομιλιών», 11 ^{ος} αι. μ.Χ., Πατριαρχική Βιβλιοθήκη, Ιεροσόλυμα
				85	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Άγιος/ Τρεις Ιεράρχες	Βιβλία/ Ευαγγέλια	-	Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, ένας από τους τρεις Ιεράρχες	-	-	Οι Τρεις Ιεράρχες, 15 ^{ος} αι. μ.Χ., Ιερά Μονή αγίας Αικατερίνης, Σινά
				86	Σκίτσο	Άγιος/ Γρηγόριος ο Θεολόγος	Ειλητάριο	-	Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος	-	-	Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος
	35	Ο Ακάθιστος Ύμνος	Τελετουργικός κώδικας / ο Ακάθιστος Ύμνος	87	Αγιογραφία/ φορητή εικόνα	Παναγία, Χριστός, άγγελος	Σταυρός, λόγχη, σπόγγος	-	-	Ο Ακάθιστος Ύμνος: ένας ύμνος για την Παναγία	-	Η Παναγία «η Φοβερά Προστασία», 13 ^{ος} αι. μ.Χ., Μονή Κουτλουμουσίου, Άγιον Όρος
				88	Αγιογραφία/ Βημόθυρο	Παναγία, άγγελος	Θρόνος, κοντάρι, ρόκα, κτίρια	Εσωτερικός / Ωραία Πύλη	-	Ο Ακάθιστος Ύμνος: ένας ύμνος για την	-	Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Βημόθυρο από την Αίθουσα της Παναγίας του Πατριαρχικού Οίκου, 17 ^{ος} αι. μ.Χ.,

										Παναγία		Κωνσταντινούπολη
36	Το Άγιον Όρος	Χωρικός κώδικας / Άγιον Όρος	89	Αγιογραφία/ τοιχογραφία	Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης	Ειλητάριο	-	-	-	-	Χ	Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, 14 ^{ος} αι. μ.Χ., Μονή Παντοκράτορος, Άγιον Όρος
			90	Ρεαλιστική	-	Ναός, τείχη, πυργίσκοι	Εξωτερικός / μοναστήρι	Μοναστήρι του Αγίου Όρους	-	-	-	Ιερά Μονή Ιβήρων, Άγιον Όρος
			91	Ρεαλιστική	-	Πολυέλαιος, καντήλες, εικονοστάσια , εκκλησιαστικά σκεύη Ιερό Τέμπλο, Ωραία Πύλη	Εσωτερικό/ ναού	-	Εσωτερικό ναού	-	-	Εσωτερικό Καθολικού Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος
37	Ένα περιστατικό από τη δράση του Κοσμά του Αιτωλού	Θρησκευτικός κώδικας / άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός	92	Φωτογραφία	Άντρας/ άγιος	Μπαστούνι, κτίρια, εκκλησία	Εξωτερικός	-	Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός	-	-	Οι εικόνες του μαθήματος προέρχονται από τον παγκόσμιο μαθητικό διαγωνισμό που διοργάνωσε η Μονή Κουτλουμουσίου για τον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό
			93	Φωτογραφία	Άντρας/ άγιος, πιστοί, τσολιάδες	Μπαστούνι, καμπαναριό, εκκλησία, σταυρός, βουνά, σπίτια	Εξωτερικός, Ελλάδα	-	Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός	-	-	
			94	Φωτογραφία	Άντρας/ άγιος, γυναίκα	Ειλητάριο, βιβλία	Εξωτερικός	Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός	-	-	-	

6. Διαπιστώσεις - Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία με τίτλο *Σχολικά Εγχειρίδια και Εικόνες: Η μελέτη περίπτωσης του βιβλίου των Θρησκευτικών της Στ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου* έγινε επιλογή, με τη μέθοδο της συστηματικής δειγματοληψίας, των τεσσάρων κεφαλαίων (Α', Γ', Ε', Ζ') από τα συνολικά επτά (ποσοστό 57%). Οι ενότητες που μελετήθηκαν (23 από τις 37) αντιστοιχούν σε ποσοστό 62% επί του συνόλου των ενοτήτων και οι εικόνες (μελετήθηκαν 59 από τις 94) αντιστοιχούν σε ποσοστό 63% επί του συνόλου των εικόνων του βιβλίου.

Από την ανάλυση των εικόνων προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα ως προς: α) την παρουσίαση των εικόνων και τη σχέση τους με τον χώρο, β) την αγκύρωση των εικόνων στον τίτλο των κεφαλαίων και των ενοτήτων, γ) τη σχέση εικόνων με κώδικες αντικειμένων και δ) τη σχέση εικόνων με κώδικες προσώπων.

α) Παρουσίαση των εικόνων και η σχέση τους με τον χώρο

Ο χώρος γίνεται αντιληπτός, μέσα από τις εικόνες των κεφαλαίων και των ενοτήτων που μελετήθηκαν, σε ποσοστό 64,50% ενώ αντίθετα σε ποσοστό 35,50% ο χώρος απουσιάζει, εκφράζοντας το ουδέτερο φόντο της ζωγραφικής-αγιογραφικής επιφάνειας και παραπέμπει στο μήνυμα χωρίς συγκεκριμένο, εκτός κοσμικού ιστορικού χώρου (Hassani-Idrissi, 2005). Στις περισσότερες εικόνες στις οποίες εμφανίζεται ο χωρικός κώδικας αναπαριστά εξωτερικούς χώρους (θάλασσα, βουνά, βράχια, φωτιές, δέντρα, χωράφια, πηγάδι, ναούς, μοναστήρια, κτίρια) και σε λιγότερες εσωτερικούς, περιγράφοντας κυρίως τον εσωτερικό χώρο ναών ή μοναστηριών, τοπωνυμιακούς, με αναφορά στην αρχαία Ελλάδα και Αίγυπτο και τέλος, βιβλικούς με την αναπαράσταση του Παραδείσου.

Η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους χώρου στο σύνολο των αναφορών, όπως προκύπτει από τον πίνακα 9, έχει ως εξής:

Πίνακας 9: Ποσοστιαία συμμετοχή χώρου ανά είδος

Είδος χώρου	Αριθμός εικόνων	Συχνότητα %
Εξωτερικός	28	74,00 %
Εσωτερικός	6	16,00 %
Τοπωνυμιακός	3	8,00 %
Βιβλικός	1	2,00 %

β) Αγκύρωση εικόνων στον τίτλο των κεφαλαίων και των ενοτήτων

Η έννοια της αλήθειας δεν μπορεί να αποτυπωθεί εύκολα σε μια εικόνα. Η μόνη Αλήθεια που αποτυπώνεται είναι ο ίδιος ο Χριστός και ο λόγος του μέσα από το Ευαγγέλιο. Είναι λογικό λοιπόν, οι περισσότερες εικόνες να μην παραπέμπουν καθόλου ή να σχετίζονται έμμεσα με τους τίτλους των ενοτήτων. Από το σύνολο των 59 εικόνων που μελετήθηκαν οι 22 δε σχετίζονται με τον τίτλο, οι 22 αγκυρώνουν έμμεσα ενώ οι 15 άμεσα. Τόσο στην άμεση όσο και στην έμμεση αγκύρωση χρησιμοποιούνται περισσότερο εικόνες που έχουν σχέση με το Χριστό, τους αγίους και τη λατρευτική ζωή και παράδοση της εκκλησίας και χρησιμοποιούνται, κατά το πλείστον, αγιογραφίες και ρεαλιστικές εικόνες. Αντίθετα, οι εικόνες που δεν παραπέμπουν καθόλου στον τίτλο σχετίζονται με σκίτσα και σύμβολα. Γίνεται αντιληπτό πως οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν από τη συντακτική ομάδα έχουν ρόλο περισσότερο υποστηρικτικό παρά κυρίαρχο.

Η ποσοστιαία συμμετοχή αγκύρωσης των εικόνων στους τίτλους, όπως προκύπτει από τον πίνακα 10, έχει ως εξής:

Πίνακας 10: Ποσοστιαία συμμετοχή αγκύρωσης των εικόνων στους τίτλους

Είδος χώρου	Αριθμός εικόνων	Συχνότητα %
Καμία	22	37,50 %
Έμμεση	22	37,50 %
Άμεση	15	25,00 %

γ) Σχέση εικόνων με κώδικες αντικειμένων

Στο βιβλίο των Θρησκευτικών της Στ' τάξης οι κώδικες αντικειμένων που εντοπίζονται στις εικόνες παρουσιάζουν μια διαβάθμιση. Στο κεφάλαιο Α' κυριαρχούν αντικείμενα που έχουν σχέση με εξωτερικούς χώρους (κτίρια, βουνά, θάλασσα, δέντρα, φωτιά, φυτά, πέτρες) ενώ στα επόμενα δύο κεφάλαια (κεφάλαια Γ', Ε') γίνεται αναπαράσταση αντικειμένων που παραπέμπουν περισσότερο στο μάθημα των Θρησκευτικών, όπως θρησκευτικά σύμβολα (σταυρός), ιερά κείμενα (Ευαγγέλιο, ειλητάριο), ιεροί χώροι (ναοί, μοναστήρια), εκκλησιαστική ναοδομία (Ιερό Τέμπλο, Ωραία Πύλη, τρούλος) και εκκλησιαστικά σκεύη (πολυέλαιος, καντήλες, θυμιατό, κηροπήγια, εξαπτέρυγα). Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο (κεφάλαιο Ζ'), λόγω της ιδιαίτερης θεματολογίας του (επίκαιρα θέματα), τα αντικείμενα συνδέονται άμεσα με την κάθε ενότητα (Γρηγόριος ο Θεολόγος/θρόνος, ειλητάριο, Ευαγγέλιο, βάρκα, ψάρια – Ακάθιστος Ύμνος/σταυρός, λόγχη, σπόγγος, θρόνος, κοντάρι - Άγιο Όρος/ναός, τείχη, πυργίσκος, πολυέλαιος, εικονοστάσι – Κοσμάς ο Αιτωλός/σταυρός, καμπαναριό, μπαστούνι, χαρτί, βιβλία).

Μέσα από τη μελέτη και ανάλυση των αντικειμένων θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι:

α) τα όπλα, που για τους αρχαίους ανθρώπους ήταν το δόρυ και το σπαθί προκειμένου να κατακτήσουν τον κόσμο, αντικαθίστανται από εργαλεία (τσάπα, δρεπάνι, φτυάρι) που τα χρησιμοποιούν για την καλλιέργεια της γης και την επιβίωσή τους και τέλος, παίρνουν τη μορφή του Ευαγγελίου, που στα χέρια του Χριστού υπόσχεται αιώνια και αληθινή ζωή,

β) ο κεραυνός, που στα χέρια των Θεών και των ανθρώπων αποτελούσε δείγμα εξουσίας και δύναμης, αντικαθίσταται από ένα απλό χαρτί, το ειλητάριο, πάνω στο οποίο είναι γραμμένος ο λόγος του Θεού και των αγίων και μας οδηγεί στη μόνη Αλήθεια, τον Χριστό και

γ) τα ιστορικά μνημεία (πυραμίδα, κίονας), σύμβολα μιας παλαιότερης δοξασμένης εποχής, παραχωρούν τη θέση τους στους ναούς και στα μοναστήρια, τους οίκους της δοξασμένης νέας βασιλείας του Χριστού.

Επίσης, σημαντική είναι η συμβολική χρήση πολλών αντικειμένων που εντοπίζονται στις εικόνες. Ενδεικτικά αναφέρονται οι κάτωθι:

Ευαγγέλιο = Αλήθεια

βράχος = γερά θεμέλια = Εκκλησία = Χριστός

πέτρα = ασφάλεια = Χριστός

άμμος = σαθρό έδαφος – εφήμερη ζωή

κουβούκλιο = ναός

σταυρός + λόγχη + σπόγγος = τα Πάθη του Χριστού

δ) Σχέση εικόνων με κώδικες προσώπων

Όπως είναι φυσικό τα πρόσωπα που κυριαρχούν στις εικόνες του βιβλίου των Θρησκευτικών και έχουν άμεση σχέση με περιεχόμενο του, είναι θρησκευτικά (Χριστός, Παναγία, άγιοι, όσιοι, προφήτες, Ευαγγελιστές) και βιβλικά (Μωυσής, Τελώνης, Φαρισαίος, Αδάμ, Εύα). Επιπλέον εικονίζονται εκκλησιαστικά πρόσωπα (πατριάρχης, αρχιεπίσκοπος, ιερέας), πρόσωπα της καθημερινής ζωής (πιστοί/άντρες, γυναίκες, παιδιά), ιστορικά (φιλόσοφοι, Βελλερεφόντης, Πιλάτος) και πνευματικά όντα (άγγελοι, δαίμονες).

Αναμφίβολα το πρόσωπο που κυριαρχεί και συνδέεται άμεσα με τις περισσότερες ενότητες είναι ο ίδιος ο Χριστός που ενσαρκώνει την Αλήθεια και την αιώνια ζωή. Η «αναζήτηση» της Αλήθειας οδηγεί στη «φανέρωση» Του. Μια Αλήθεια που «πάντα την αναζητούμε» και προσπαθούμε να την «προσεγγίσουμε», να τη «συναντήσουμε». Είναι Αυτός που δίδαξε την «πολύτιμη» αλήθεια, την αξία της «προσευχής» και της «συγχώρησης» και στην «Επί του Όρους Ομιλία Του» φανέρωσε το νέο τρόπο ζωής. Η ζωή μαζί του οδηγεί στην «αλήθεια που είναι φως».

Επίσης, από την ανάλυση των τίτλων των κεφαλαίων και των ενοτήτων προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα ως προς τη σχέση των τίτλων με τους κώδικες.

Ο τίτλος του βιβλίου, όπως προαναφέρθηκε, παραπέμπει εύστοχα σε δύο βασικές έννοιες: την Αλήθεια και την αναζήτηση. Εύκολα όμως μπορούμε να παρακολουθήσουμε και την εκδίπλωση των άλλων εννοιών που προκύπτουν από αυτήν την αναζήτηση της αλήθειας. Στους τίτλους των ενοτήτων εντοπίζονται έννοιες που παραπέμπουν σε κώδικες αξιών (συγχώρεση, αδελφούσνη, μετάνοια, συμφιλίωση), θρησκευτικούς κώδικες (Χριστός, άγιοι, Ορθοδοξία, εκκλησία, προσευχή), τελετουργικούς κώδικες (ύμνοι, Ευχέλαιο), γλωσσικούς κώδικες (όσα λέμε) και χωρικούς κώδικες (Άγιο Όρος), που συμπληρώνουν την έννοια της Αλήθειας και οδηγούν, μέσα από την αναζήτησή της, στην κατάκτηση και την αποδοχή της.

Η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους κώδικα στο σύνολο των κωδίκων των τίτλων ενοτήτων, όπως προκύπτει από τον πίνακα 11, έχει ως εξής:

Πίνακας 11: Ποσοστιαία συμμετοχή κωδίκων των τίτλων των ενοτήτων

Κώδικες	Αριθμός κωδίκων ⁹	Συχνότητα %
Αξιών	11	44,00 %
Θρησκευτικός	9	36,00 %
Τελετουργικός	3	12,00 %
Χωρικός	1	4,00 %
Γλωσσικός	1	4,00 %

9. Σε μερικούς τίτλους εμφανίζονται δύο κώδικες

Τέλος, αναλύοντας τη σχέση των εικόνων με τους σκοπούς του μαθήματος των Θρησκευτικών, διαπιστώνουμε ότι οι περισσότερες εικόνες έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με τους σκοπούς αυτούς. Πιο συγκεκριμένα:

A. Γενικοί σκοποί του μαθήματος:

1. Η απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση επιτυγχάνεται μέσα από τις εικόνες του κεφαλαίου Ε' με τίτλο **Ζώντας με την Αλήθεια** (εικ.53, 56, 57, 59, 62, 63, 64, 66).
2. Η παροχή ευκαιριών στους μαθητές για θρησκευτικό προβληματισμό και στοχασμό πραγματοποιείται μέσα από την αναζήτηση της Αλήθειας. Αρχικά η αναζήτηση πραγματοποιείται μέσα από τους φιλοσόφους (εικ.6), τη διδασκαλία των προφητών (εικ.7, 9) και τέλος φανερώνεται στο πρόσωπο του Χριστού και του Ευαγγελίου (εικ.11).

3. Η διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε και παίζει ο Χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και του κόσμου σχετίζεται άμεσα με την εικόνα της ορκωμοσίας των αγωνιστών μπροστά από την Ωραία Πύλη (εικ.64) αλλά και των εικόνων που αναπαριστούν στιγμές από τη θρησκευτική ζωή λαών άλλων χωρών (εικ.69, 70).
4. Η αξιολόγηση του Χριστιανισμού ως παράγοντα βελτίωσης της ζωής των ανθρώπων επιτυγχάνεται με τη χρήση των εικόνων που παραπέμπουν στη συγχώρεση, στη συμφιλίωση και στην αγάπη (εικ.29, 59)

Β. Ειδικοί σκοποί του μαθήματος:

1. Η γνωριμία με βασικές παραστάσεις, έννοιες και σύμβολα της ορθόδοξης πίστης και ζωής επιτυγχάνεται μέσα από τη εικονογράφηση των ναών (εικ.28, 57, 63, 68, 91, 92, 93), των μοναστηριών (εικ.90, 91), της Ωραίας Πύλης (εικ.64, 91), του Ιερού Τέμπλου (εικ.63, 91), του σταυρού (εικ.53, 69, 87, 93), του Ευαγγελίου (εικ.1, 11, 36, 52, 85), του ειλητάριου (εικ.8, 15, 25, 30, 33, 55, 83, 86, 94), των εξαπτερυγών (εικ.69), των εκκλησιαστικών σκευών (εικ.56, 57, 62, 63, 91) και των εκκλησιαστικών παραδόσεων (εικ.66, 69, 70).
2. Η αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο και τον κόσμο παρουσιάζεται με την ενσάρκωση του Χριστού και τη φανέρωση της Αλήθειας. Ο Χριστός εικονίζεται στις περισσότερες αγιογραφίες. Επίσης, η αγάπη του Θεού εκδηλώνεται άμεσα και στην Επί του όρους ομιλία του Χριστού (εικ.33) μέσα από τους μακαρισμούς και τις παραβολές.

Γ. Γενικοί στόχοι της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ' τάξης (ΔΕΠΠΣ):

1. Η κατανόηση ότι το Ευαγγέλιο, με την περιγραφή της ζωής, του έργου και του προσώπου του Χριστού, είναι πρωταρχική και κορυφαία πηγή της αλήθειας για τη ζωή, σχετίζεται με τις εικόνες που αναπαριστούν το Ευαγγέλιο στα χέρια του Χριστού/Αλήθεια (εικ.1, 11, 33, 36, 52)
2. Η γνώση ότι οι Ψαλμοί εκφράζουν την αλήθεια για τον Θεό γίνεται αντιληπτή μέσα από την εικόνα του μουσικού χειρόγραφου με «Οίκους της Θεοτόκου» (εικ.56).
3. Η γνωριμία με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Βασιλείας του Θεού πραγματοποιείται μέσα από τις παραβολές (εικ.26, 27, 28, 29, 35, 36, 59) και τους Μακαρισμούς (εικ.33)

Δ. Γενικοί στόχοι της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Στ' τάξης (ΑΠΣ):

Η αναζήτηση και η φανέρωση της Αλήθειας στο πρόσωπο του Χριστού, οι αλήθειες που δίδαξε ο Χριστός μέσα από τις παραβολές και την Επί του Όρους ομιλία Του, η ζωή με την αλήθεια μέσα

στην εκκλησία, με τους ύμνους και το Ευχέλαιο, συνοδεύονται από εικόνες που είτε άμεσα είτε έμμεσα σχετίζονται με τη στοχοθεσία που θέτει το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών.

Συνοψίζοντας, θα επισημαίναμε ότι η επιστημονική ορθότητα των εικόνων συμβαδίζει με την ηλικία των μαθητών και την αντίστοιχη αντιληπτική τους ικανότητα. Η χρήση αγιογραφιών, σκίτσων, ρεαλιστικών εικόνων και φωτογραφιών δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να έρθουν σε επαφή με πολλές μορφές τέχνης και τεχνοτροπίες. Οι χωρικές αναφορές εστιάζονται περισσότερο σε εξωτερικούς χώρους, που ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι στις αγιογραφίες δεν υπάρχει εσωτερικός χώρος. Όλα βρίσκονται έξω, γιατί όλη η λειτουργία είναι μια έξοδος στα πράγματα του κόσμου. Οι εικόνες, μέσα από το συμβολικό τους χαρακτήρα, αγκυρώνουν περισσότερο έμμεσα στους τίτλους των κεφαλαίων και των ενοτήτων, δίνοντας την αίσθηση πως η αναζήτηση της Αλήθειας θα οδηγήσει στο Χριστό. Ο Χριστός ως κυρίαρχο θρησκευτικό πρόσωπο αδελφοποιεί τον κόσμο μέσα στο χώρο της εκκλησίας και κρατώντας το Ευαγγέλιο (κυρίαρχος κώδικας αντικειμένων) χαρίζει το φως και την αλήθεια σε όλους μας. Τέλος, οι περισσότερες εικόνες παραπέμπουν και ενισχύουν τους σκοπούς και στόχους που θέτει το ΔΕΠΠΣ και το ΑΠΣ.

Συνεπώς, κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω διερεύνηση του θέματος, το οποίο ήδη έχει αναδειχθεί μέσα από την πλούσια βιβλιογραφία που υπάρχει, αναφορικά με τη μελέτη και την ανάλυση των σχολικών εγχειριδίων. Το εικαστικό μέρος, πέρα την αισθητική πληρότητα που προσδίδει σε ένα εγχειρίδιο, αποτελεί και ένα διάυλο επικοινωνίας και παροχής ερεθισμάτων. Η χρήση της εικόνας ως φορέα παροχής πληροφοριών, ιδεών και πολιτισμού θα πρέπει να αξιοποιηθεί στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας και να γίνει, στα χέρια των εκπαιδευτικών και των μαθητών, ένα εργαλείο που θα τους οδηγεί στη μάθηση και στην πληρέστερη κατανόηση των εννοιών. Οι μαθητές/τριες είναι οι κατεξοχήν θεατές οπτικών κειμένων και χρησιμοποιούν διαρκώς οπτικά μέσα επικοινωνίας όχι μόνο στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους, αλλά και σε κάθε προσπάθεια να οριοθετήσουν τη σχέση τους με τους/τις ενήλικες. Οι πραγματικές αλλά και οι εν δυνάμει ερμηνείες των εικόνων επεκτείνουν τα όρια του λόγου, εισάγουν το στοιχείο της απιθανότητας και της έκπληξης, μετατρέπουν το αφηρημένο λεκτικό από όργανο λειτουργίας και αναπαραγωγής σε αντισταθμιστικό και θεραπευτικό εκπαιδευτικό εργαλείο.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Council of Europe, Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών όπως τροποποιήθηκε από το Πρωτόκολλο υπ' αριθ. 11, συνοδευόμενη από τα Πρωτοκόλλα υπ' αριθ. 1, 6, 7, 12 και 13.

1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) άρ.2: <http://web.archive.org/web/20050930225955/www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E4317264-DB27-42FE-873E-1ECCACABB045/0/GreekGrec.pdf> (πρόσβαση στις 12/01/2016)

Ομιλία του επίκουρου καθηγητή του Τμήματος Θεολογίας του ΑΠΘ Νικόλαου Μαγγιώρου στο συνέδριο Εκκλησία και Αριστερά με θέμα: *Η θρησκευτική εκπαίδευση στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο* (23-01-2013): <http://blogs.auth.gr/moschosg/2013/01/28/%CE%B7-%CE%B8%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%8D%CE%B3%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD/> (πρόσβαση στις 10/01/2016)

Επιμορφωτικό σεμινάριο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ, Αθήνα 28 Φεβρουαρίου και 1 & 2 Μαρτίου, Σταύρος Γιαγκάζογλου Σύμβουλος του ΠΙ με θέμα: *Η Διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών ΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ Σκοποί, περιεχόμενο, φυσιογνωμία και διαθεματική προσέγγιση στα νέα Προγράμματα και Βιβλία*: http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/dimotiko/od_did_epim_yliko/10.pdf (πρόσβαση στις 10/01/2016)

Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις

Πληροφορίες για την εκπαίδευση στην Ελλάδα: <http://www.minedu.gov.gr/grafeio-tyroy/298-uncategorised/299-to-ekpaideytiko-systima> (πρόσβαση στις 25/01/2016).

Πληροφορίες για το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών – Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.-Α.Π.Σ.), ΦΕΚ 303, Τεύχος Δεύτερο, 13/3/2003: <http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/fek303.pdf> (πρόσβαση στις 21/01/2016).

Πληροφορίες για τα σχολικά εγχειρίδια: <http://www.pi-schools.gr/books/dimotiko/> (πρόσβαση στις 15/01/2016).

Πληροφορίες για τη Διεύθυνση Εκδόσεων
του Ινστιτούτου Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων (ITYE) – Διόφαντος:
<http://publications.cti.gr/> (πρόσβαση στις 15/01/2016).

Πληροφορίες για την υποχρεωτική φοίτηση στο Νηπιαγωγείο:
[file:///C:/Documents%20and%20Settings/user0000/%CE%A4%CE%B1%20%CE%AD%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AC%20%CE%BC%CE%BF%CF%85/Downloads/document%20\(5\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/user0000/%CE%A4%CE%B1%20%CE%AD%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AC%20%CE%BC%CE%BF%CF%85/Downloads/document%20(5).pdf) (πρόσβαση
στις 15/01/2016).

Πληροφορίες για την υποχρεωτική φοίτηση στο Δημοτικό Σχολείο:
http://www.et.gr/images/stories/eidika_themata/a_111_1975.pdf (πρόσβαση στις 15/01/2016).

Πληροφορίες για την υποχρεωτική φοίτηση στο Γυμνάσιο:
[file:///C:/Documents%20and%20Settings/user0000/%CE%A4%CE%B1%20%CE%AD%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AC%20%CE%BC%CE%BF%CF%85/Downloads/document%20\(3\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/user0000/%CE%A4%CE%B1%20%CE%AD%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AC%20%CE%BC%CE%BF%CF%85/Downloads/document%20(3).pdf) (πρόσβαση στις 15/01/2016).

Πληροφορίες για το νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών «Νέο Σχολείο»:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps/%CE%A0%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%95%CF%86%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CE%AE%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%A5%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%95%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82.pdf> (πρόσβαση στις 15/01/2016).

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαϊνά, Μ., (2008), *Σύγχρονες Διδακτικές Κατευθύνσεις* [Παιδαγωγική Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών ΟΑΕΔ].
- Γαζή, Ε., (2011), *Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια. Ιστορία ενός συνθήματος 1880-1930*, Αθήνα: Πόλις.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ., (1983), *Τι είναι η σημειωτική; Διαβάζω (Σημειολογία)*, http://semiotics.nured.uowm.gr/pdfs/LAGOPOULOS_THEORY_SEMIOTICS.pdf

- Νήλ, Α., (1972), *Θεωρία και Πράξη της Αντισταυραρχικής Εκπαίδευσης*, 5^η έκδοση, Αθήνα: Μπουκουμάνης .
- Πολυζώη, Γ., (2010), Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010:
http://www.elliepek.gr/documents/5o_synedrio_eisigiseis/Polizoe_Georgia.pdf (πρόσβαση στις 10/01/2016).
- Παπαναστασίου, Ε., Κ. Παπαναστασίου (2014), *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (β έκδοση), Λευκωσία: Παπαναστασίου Ε.
- Πυργιωτάκης, Ι., (2010), *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χαλεβελάκη, Μ., (2010), *Μια εισαγωγή στη σημειολογία: θεωρία και εφαρμογές*, Αθήνα: Καστανιώτη.
- Χριστοδούλου, Α., (2003), *Σημειωτική ανάλυση και πολιτισμός στην ξένη γλώσσα. Σημειωτική ανάλυση ξενόγλωσσου μαθησιακού υλικού: Η παρουσίαση πολιτισμικών χαρακτηριστικών σε εγχειρίδια ιταλικής*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χριστοδούλου, Α., (2007), *Σημειωτική και σχολικά εγχειρίδια. Οι έννοιες του χώρου και του χρόνου στα εγχειρίδια της Ιστορίας και των Θρησκευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χριστοδούλου, Α., (2008), *Ανάλυση και αξιοποίηση της εικόνας στην ξένη γλώσσα. Επετηρίδα Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας*, 3, 28pdf.
- Χριστοδούλου, Α., (2012), *Παιδεία, εκπαίδευση, αξίες: σημειωτική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

- Barthes R., (2007), *Εικόνα-μουσική-κείμενο* (μτφρ. Γ. Σπανός), Αθήνα: Πλέθρον.
- Durkheim E., (1973), *Education et Sociologie*, Paris, University Press of France.
- Eccles J., (2007), *Families, schools, and developing achievement-related motivations and engagement*. In J.E. Grusec & P.D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization* , New York, The Guilford Press.
- Hassani-Idrissi M., (2005), *Pensée historique et apprentissage de l'histoire*, Paris, L' Harmattan
- Kamii C., & Devries R., (1979), *Η θεωρία του Jean Piaget και η προσχολική αγωγή*, Αθήνα: Δίπτυχο.

- Karamouzis P., (2015), «*Religious capital in relation to teachers' views of RE. A comparative study in the Greek educational context*», *British journal of Religious Education* 37 (2): 170-181.
- Koukounaras-Liagkis M., (2015), «*Religious education in Greece: a new curriculum, an old issue*», *British journal of Religious Education* 37 (2): 153-169.
- Marples R., (επιμ.) (2002), *Οι σκοποί της εκπαίδευσης* (μτφρ. Χρ. Χατζηπαντελή), Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Skeie G., (2009), «Plurality and Pluralism in Religious Education.» In *International Handbook of the Religious, Moral and Spiritual Dimensions in Education*, edited by M. de Souza, 307–319, Dordrecht: Springer Science.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Νομοί και διατάξεις

- ΦΕΚ 111/τ.Α'/9-6-1975 «Σύνταγμα της Ελλάδας», άρθρο 16, παρ. 2: «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους, έχει δε ως σκοπόν την ηθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικής και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξη της θρησκευτικής και συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελευθέρων και υπευθύνων πολιτών.» και άρθρο 16, παρ. 3: «Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα.»
- Νόμος 309/1976 (ΦΕΚ 100/τ.Α'/30-04-1976) «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως», Κεφάλαιον Δεύτερον, Δημοτικά Σχολεία, άρθρον 11, παρ. 1: «Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας..., να αφυπνίση την εθνικήν των συνείδησιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών» και Μέρος Δεύτερον, Μέση Εκπαίδευση, άρθρον 26, παρ. 2α: «Η φοίτησης εις το Γυμνάσιον είναι τριετής υποχρεωτική ...»
- Νόμος 1566/1985 (ΦΕΚ 167/τ.Α'/30-09-1985) «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις», άρθρο 1, παρ. 1: «Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική.. [...]. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές: α) Να γίνονται ελεύθεροι, [...]. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη», άρθρο 4, παρ. 1.ε.: «Σκοπός του δημοτικού σχολείου είναι η πολύπλευρη πνευματική και σωματική ανάπτυξη των μαθητών μέσα στα πλαίσια που ορίζει ο ευρύτερος σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ειδικότερα, το δημοτικό σχολείο βοηθεί τους μαθητές να εξοικειώνονται βαθμιαία με τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, ανθρωπιστικές και άλλες αξίες και να τις οργανώνουν σε σύστημα αξιών».
- ΦΕΚ 303/τ.Β'/13-03-2003 «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού – Γυμνασίου: α) Γενικό μέρος β) Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας, Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας, Εικαστικών, Σπουδών Θεάτρου, Θρησκευτικών, Ιστορίας, Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, Μαθηματικών, Μελέτη Περιβάλλοντος.»
- Νόμος 3518/2006 (ΓΕΚ 272/τ.Α'/21-12-2006 «Αναδιάρθρωση των κλάδων του Ταμείου Συντάξεων Μηχανικών και Εργοληπτών Δημοσίων Έργων (Τ.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε.) και ρύθμιση άλλων θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας.» Άρθρο 73, «Θέματα Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης», 1. α) Η παρ. 3 του άρθρου 3 του ν. 1566/1985 (ΦΕΚ 167 Α'), όπως τροποποιήθηκε με τις διατάξεις του άρθρου 10 παρ. 1 στοιχείο α' του ν. 2327/1995 (ΦΕΚ 156 Α'), αντικαθίσταται ως εξής: «Η φοίτηση στα νηπιαγωγεία είναι διετής και εγγράφονται σε αυτά νήπια που συμπληρώνουν την 31η Δεκεμβρίου του έτους εγγραφής ηλικία τεσσάρων (4) ετών. Η φοίτηση όσων την 31η Δεκεμβρίου του έτους εγγραφής συμπληρώνουν ηλικία

πέντε (5) ετών είναι υποχρεωτική και στην περίπτωση αυτή έχει εφαρμογή το δεύτερο εδάφιο της παρ. 3 του άρθρου 2 του ν. 1566/1985.» [...]

- Νόμος 3966/2011 (ΦΕΚ 118/τ.Α'/24-05-2011) "Θεσμικό πλαίσιο των Πρότυπων Πειραματικών Σχολείων, ίδρυση Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Οργάνωση του Ινστιτούτου Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ» και λοιπές διατάξεις".
- Υ.Α. Φ.12/772/77094/Γ1/28-07-2006 (ΦΕΚ 1139/τ.Β'), με θέμα: «Αναμόρφωση Ωρολογίων Προγραμμάτων στο Δημοτικό Σχολείο.»
- Υ.Α. Φ.12/620/61531/Γ1/31-05-2010 (ΦΕΚ 804/τ.β'), με θέμα: «Ωρολόγια Προγράμματα Δημοτικών Σχολείων με ενιαίο αναμορφωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.»
- Υ.Α. Φ.12/520/61575/Γ1/30-05-2011 (ΦΕΚ 1327/τ.β'), με θέμα: «Τροποποίηση – συμπλήρωση της με αριθμ. Φ.12/773/ 77094/Γ1/28-7-2006 (ΦΕΚ 1139, τ.Β') και της με αριθμ. Φ.12/620/61531/Γ1/31-5-2010 (ΦΕΚ 804, τ.Β') Ωρολόγια Προγράμματα Δημοτικών Σχολείων με Ενιαίο Αναμορφωμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα– ΕΑΕΠ .»